

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA UYKUNUN HÜKÜMLERE ETKİSİ

Nur Sümeyye KURT

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin ESEN

İZMİR - 2019

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA UYKUNUN HÜKÜMLERE ETKİSİ

Nur Sümeyye KURT

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin ESEN

İZMİR - 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**İslam Hukukunda Uykunun Hükümlere Etkisi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../.....

Nur Sümeyye KURT

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
İslam Hukukunda Uykunun
Hükümlere Etkisi
Nur Sümeyye KURT

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Programı

Temel yaşam gereksinimlerinden biri olan uyku, bilinci doğrudan etkileyen bir durum olduğu için ehliyet arızalarından sayılmış ve gerek fıkıhın usûl dalında gerekse fûrû dalında üzerinde önemle durulmuştur. Dilimizde İslam Hukuku alanında yapılan çalışmalarda, uyku ile ilgili konulara farklı bahislerde dağınık olarak değinilmiştir. Uykunun hükümlere etkisine dair derli toplu Türkçe bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu tez, bilinç basamaklarından biri olan uykuyla ilgili hükümleri, çeşitli fıkıh kaynaklarından derleyerek bir araya getirmek, farklı görüşleri karşılaştırmak ve belirli bir düzen içinde günümüz insanına sunmak amacıyla yapılmış bir çalışmadır.

İslam hukukuna göre ehliyet arızalarından sayılan uyku, kural olarak kişiden dini ve hukuki sorumluluğu kaldırır. Çünkü din ve hukuk, bilinçli ve irade sahibi kimseyi muhatap alır. Bu prensibe göre, uyuyanın Allah'a karşı sorumluluğu olmamalıdır. Aynı şekilde cezai yaptırımlar noktasında ayrıcalıklı olması beklenir. Buna karşılık uyuyan kimse, kul haklarından yani başkalarına verdiği maddi zarardan sorumlu tutulur. Örneğin kişinin uykusunda yuvarlanıp bir başkasının malına zarar vermesi durumunda o malın tazmini gerekmektedir. Yine uyuyan kimse, uykusundaki hareketiyle birinin

ölümüne yol açarsa, diyet denilen maddi tazminatı ödemekle mükelleftir.

İslam hukukunda üçüncü şahsın uykusu da ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Eşlerin yanında bulunan kimsenin uyuyor olmasının sahih halvetin oluşmasına mâni olup olmadığının tartışılması buna bir örnektir.

Tezimiz üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde uyku ve ehliyet kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde, uykunun ibâdâta etkisi genel başlığı altında özellikle uykunun taharet, namaz, oruç, hac, kurban ve yeminlere etkisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, uykunun muamelat, münâkehât ve ukûbâta etkisi genel başlığı altında, alışverişte muhayyerlik, ikrar, nikâh, boşanma, süt emzirme, başkasının malına veya canına zarar verme konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca modern hukukta uyumanın yasak olduğu durumlar ve uyurgezerlik konularına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uyku, Ehliyet, İslam Hukuku

ABSTRACT
Master's Thesis
The Influence of Sleeping to The Rules in Islamic Law
Nur Sümeyye KURT

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Islamic Sciences
Islamic Sciences Program

Sleeping that is one of the main needs of humanbeings is a condition effecting the conscience directly. Since accepted as a deficiency of capacity for execution, it has been considered both in the roots and branches of the law. Studies in Turkish on Islamic law about sleeping are not only unsatisfying but also unsystematic. There have not been well-coordinated works about the influence of sleeping over the Islamic judgments in Turkish.

This thesis aims to gather the judgments about sleeping which is one of the consciousness phases by compiling data from various jurisprudence sources. Moreover, it seeks to find a way for comparing different points of view and presenting them to people who are interested in this topic.

Sleeping that is seen in Islamic law as a deficiency of capacity for execution releases people from religious and judicial responsibilities. The reason of it is that religion and jurisprudence confer responsibilities to people who have consciousness and free will. According to this principle, a sleeping person should not only have any responsibility to God but also be free from all penal sanctionings. However, the same person is responsible from other people's rightful dues. For instance, a sleeping person should give compensation if s/he rolls over in his/her sleep and damages another person's goods.

And again, if a sleeping person conducts a deadly action and murders somebody else in his/her sleep, s/he is responsible to pay a compensation.

In Islamic law, it has been discussed and evaluated the third person's sleep. For instance, it has been discussed the condition of the third person who sleeps in the same bed with a couple.

This thesis consists on three chapters: In the first chapter, the concepts of sleep and capacity for execution have been clarified. In the second chapter, the effects of sleep to prayers, especially its influences to cleaning, prayer, fasting, pilgrimage, sacrifice and oaths have been reviewed. In the third chapter, the approach of sleeping toward deeds, matrimony and penalties, specifically, free will in trade, acceptance, marriage, divorce, breast-feeding, damaging somebody else's goods or life have been stated. Also, prohibited circumstances of sleeping in modern law and the matter of sleepwalking have been pointed out.

Key Words: Sleep, Capacity for execution, Islamic Jurisprudence

İSLAM HUKUKUNDA UYKUNUN HÜKÜMLERE ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EHLİYET VE UYKU: TANIMLARI VE ÇEŞİTLERİ

1.1. EHLİYETİN TANIMI	4
1.2. EHLİYETİN ARIZALARI.....	5
1.3. UYKUNUN TARİFİ.....	6
1.4. UYKUNUN ÇEŞİTLERİ.....	10
1.5. UYKU ÂDÂBI.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

UYKUNUN İBADETLERE ETKİSİ

2.1. UYKUNUN TAHARETE ETKİSİ.....	17
2.1.1. Uyuyanın Ağzından Akan Suyun Hükümü	17
2.1.2. Uyanınca Elleri Yıkamak	19
2.1.3. Abdesti Bozan Uyku.....	26

2.1.3.1. Birinci Görüş	29
2.1.3.2. İkinci Görüş	32
2.1.3.3. Üçüncü Görüş	38
2.1.3.4. Dördüncü Görüş	41
2.1.3.5. Beşinci Görüş	44
2.1.3.6. Altıncı Görüş	47
2.1.4. Uykunun Mest Üzerine Meshe Etkisi	52
2.1.4.1. Birinci Görüş	53
2.1.4.2. İkinci Görüş	53
2.1.4.3. Üçüncü Görüş	54
2.1.5. Uykudan Kalkan Kimsenin Kendisinde Islaklık Bulması	54
2.1.5.1. Birinci Durum	55
2.1.5.2. İkinci Durum	56
2.1.5.3. Üçüncü Durum	57
2.1.6. Teyemmümlünün Uykudayken Suyla Karşılaşması	58
2.1.6.1. Birinci Görüş	59
2.1.6.2. İkinci Görüş	60
2.2. UYKUNUN NAMAZA ETKİSİ	60
2.2.1. Kıyamda Uyuyarak Kıraat Etmek	61
2.2.1.1. Birinci Görüş	61
2.2.1.2. İkinci Görüş	61
2.2.2. Namazda Uyuyakalıp Uykusunda Konuşanın Durumu	63
2.2.2.1. Birinci Görüş	63
2.2.2.2. İkinci Görüş	63
2.2.2.3. Üçüncü Görüş	64
2.2.3. Namazda Uyuyakalıp Uykusunda Gülen Kimsenin Durumu	65
2.2.3.1. Gülmenin Namaz ve Abdeste Etkisi	65
2.2.3.2. Tebessümün Namaz ve Abdeste Etkisi	66
2.2.3.3. Kahkahanın Namaz ve Abdeste Etkisi	67
2.2.4. Uyuyana Doğru Namaz Kılmak	69
2.2.5. Uykudayken Kaçırılan Namazın Kazası	70
2.2.5.1. Uykuda Kaçırılan Namazın Kazasının Vakti	73

2.2.5.2. Birden Fazla Namazın Uykuda Kaçırılmasıyla Kazalarının Sırası.....	74
2.2.5.3. Uykudan Dolayı Kaçan Namazın Sefer ve İkamet Hallerine Göre Kazası.....	76
2.2.5.4. Namaz Vaktinden Önce Veya Sonra Uyumak	77
2.2.5.5. Uyuyan bir kimseyi Namaz İçin Uyandırmak.....	78
2.2.6. Yatsı Namazından Önce Uyumak.....	79
2.2.7. Vitir Namazında Önce Uyumak.....	81
2.2.8. Müezzinin Ezan Okurken Uyuyakalması	83
2.2.9. Camilerde ve Mescitlerde Uyumak	85
2.3. UYKUNUN ORUCA ETKİSİ.....	86
2.3.1. Uykunun Niyete Etkisi	87
2.3.2. Oruçlunun Uykuda Yiyip İçmesi.....	88
2.3.3. Uykudayken Kendisiyle Cima Edilen Oruçlunun Durumu	89
2.3.4. Oruçlunun Uykudan Cünüp Olarak Uyanması	91
2.4. UYKUNUN HACCA ETKİSİ.....	92
2.4.1. Arafat Vakfesinde Uyumak.....	92
2.4.2. Muhrimin Uykuda Örtünmesi	95
2.4.3. Uyuyan Muhrimin Üzerine Koku Bulaşması	96
2.4.4. Muhrimin Uykuda Av Hayvanı Öldürmesi	98
2.4.5. Muhrimin Uykuda İlişkiye Girmesi	99
2.4.6. Uyuyan Muhrimin İhram Yasaklarından Birinin Uygulanması	102
2.4.6.1. Uyuyan Muhrimin Saçının Tıraş Edilmesi	102
2.4.6.2. Uyuyan Muhrimin Başının Örtülmesi.....	105
2.4.6.3. Uyuyan Muhrimin Güzel Koku Sürülmesi	105
2.5. UYKUNUN KURBANA ETKİSİ	106
2.5.1. Uykuda Kesilen Kurbanın Hükümü	106
2.6. UYKUNUN YEMİNLERE ETKİSİ.....	107
2.6.1. Konuşmamaya Yemin Edilen Kimseyle Uykuda Konuşmak	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYKUNUN MUÂMELÂT, MÜNÂKEHAT VE UKÛBÂTA ETKİSİ

3.1. UYKUNUN MUHAYYERLİK VE ALIŞVERİŞE ETKİSİ.....	111
3.1.1. Akitlerde Kabulden Önce Veya Sonra Tarafların Uyuması.....	111
3.1.2. Tarafların Muhayyerlik Müddetinde Uyuması.....	112
3.2. UYUYAN KİMSENİN İKRARI.....	112
3.3. UYKUNUN NİKAHA VE BOŞAMAYA ETKİSİ	113
3.3.1. Karı Kocanın Yanında Uyuyanın Bulunmasının Halvete Etkisi.....	114
3.3.2. Uykunu Talâka Etkisi	115
3.3.3.Şartlı Boşamanın Konuşmaya Bağlanmasıyla Uykuda Konuşulması	116
3.3.4. Uyuyanın İlâsı.....	117
3.3.5. Mulînin Uykudayken Eşiyle Beraber Olması.....	118
3.4. UYKUNUN EMZİRMEYE ETKİSİ.....	119
3.5. UYUYANIN BİR BAŞKASININ EŞYASINA ZARAR VERMESİ	119
3.6. UYUYANIN MALİ MUHAFAZA ALTINDA MIDIR?.....	121
3.7. UYKU HALİNDEYKEN BİRİNİ ÖLDÜRMEK.....	126
3.7.1. Uykuda Birini Öldürmenin Hükümü	126
3.7.2. Uyku Halindeyken Mûrisini Öldürmenin Mirasa Etkisi.....	128
3.7.3. Uyku Halindeyken Birini Öldüren Günahkâr Olur Mu? ..	130
3.7.4. Yürürken Uyuyana Çarpan Kişinin Durumu	130
3.8. MODERN HUKUKTA UYKUNUN YASAK OLDUĞU DURUMLAR	131
3.9. MODERN HUKUKTA UYURGEZERİN (SOMNAMBÜLİZM) MESULİYETİ.....	133
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR

b.	İbn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa aralığı
TCK	Türk Ceza Kanunu
ty.	Tarih yok
yy.	Yer yok

GİRİŞ

Yeryüzündeki canlılardan yalnızca insan ehliyet ve sorumluluk sahibidir. İslam hukukunda ehliyet konusu üzerinde titizlikle durulmuş, dinî vazifelerden hukukî işlemlere kadar kişinin hak ve borçları tesbit edilmiştir. Bununla birlikte kişide ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran sebepler incelenmiş, ehliyet arızaları başlığında toplanmıştır. Uyku, insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri olmakla bereber bilinci doğrudan etkileyen bir durumdur. Çalışmamızda ehliyet arızalarından sayılan uyku durumu ile ilgili hükümleri bir araya toplamayı hedefledik.

Çalışmamıza Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin uyku maddesini inceleyerek başladık. Yaptığımız taramalarda Cemîle binti Muhammed Mekki'nin "Eseru'n-Nevm ve'l-İğmâ Fi'l-Ahkâmî'l-Fıkhiyye" isimli tez çalışmasına rastladık. Bu eser çalışmamıza rehberlik etmiştir.

Üç ana bölümden oluşan tezimize ehliyet ve ehliyet arızalarından biri olan uyku hakkında genel bilgilerle başlamayı uygun bulduk. Bu bölümde, İslam hukukunun temel kaynaklarının yanı sıra, modern hukuk ve tıp alanlarında yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

18. yüzyıl Hanefî bilginlerinden olan Tehânevî, çeşitli ilim dallarına ait bir terimler ansiklopedisi olan Keşşâfu'l-İstılâhâtî'l-Fünun ve'l-Ulum adlı eserinde uykuyu; canlılık unsurunun sınırlara ulaşmasının engellenmesi sebebiyle canlıyı dış duylardan, iradeli ve iradesiz hareketlerden aciz bırakan durum olarak tanımlamıştır.¹ Temyiz gücünü devre dışı bırakan uykunun ibadetlerden muâmelâta fikhın her alanına tesiri tartışmasıdır.

Ehliyet arızalarından olan uykunun, Allah'a duyulan itaat ve saygının sembolik ifadesi olan ibadetlere etkisi ile ilgili birçok hadis bulunmaktadır. Yine Kur'an'dan bazı ayetler de fakihler tarafından bu bağlamda yorumlanmıştır.

Uykunun ibadetlere etkisiyle ilgili genel ve net bir kanaat belirtmek güçtür. Fakihler her ibadeti kendi içinde değerlendirmiştir. Örneğin, yaslanır vaziyette,

¹ Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî et-Tehânevî, **Keşşâfü Istılâhâtî'l-Fünun ve'l-Ulûm**, Mektebetü Lubnan Nêşirûn, Beyrut, 1996, 1.baskı, c. 2, s. 1734

yaslanmazken ya da yatarak uyumak abdest bahsinde farklı hükümlere bağlanır. Yine aynı şekilde uyuma eyleminin namazda veya namaz dışında gerçekleşmesi durumunda farklı içtihatlar ortaya çıkmıştır.

Bazı içtihatlar ilk bakışta çelişkili gibi görünmektedir. Fakat tafsilatlı olarak incelendiğinde bu çelişkinin yerini tutarlılık almaktadır. Örneğin Hanefilere göre oruçlu olduğunu unutan kimse yiyip içse orucu bozulmaz. Fakat uyuyan kimse, uykusunda yiyip içerse orucu bozulur. Uyku, unutmak ile bir tutulmamıştır.

Haccın farzlarından olan Arafat vakfesi esnasında uyuyor olmanın ibadetin edasına tesir etmemesi, ibadetlerde niyet ve bilinç şartına muhalefet gibi görünmektedir. Oysa bu şartın edasında uyuyor olmanın vakfeye zarar vermediği konusunda çoğunluk ittifak etmiştir. Fakihler bunu bir kayda bağlamamışlar ve ihramlı kimsenin vakfesini her şart ve koşulda sahih görmüşlerdir.

Hanefîler orucun bozulması konusunda uyuyan kimse ile unutan kimseyi aynı tutmadıkları gibi, kurban konusunda da aynı tutmamışlardır. Tesmiyeyi kasıtsız olarak unutan kişinin kestiği hayvanın eti yenebilirken, uyuyan veya aklî dengesi yerinde olmayan bir kimsenin kestiği hayvanın eti yenmez.

Çalışmamızda, uykunun muâmelâta tesirine de detaylıca değindik. Uyuyan kimselerin bir arada bulunmasının, akitlerde önemli bir yeri olan meclis birliğinden sayılıp sayılmayacağı, muhayyerlik müddeti, uyuyan kimsenin ikrârı gibi konular araştırılmıştır.

Yine uykunun nikah ve boşamayla ilgili hükümlere etkisini inceledik.

İslâm Ceza Hukukunda da hüküm verilirken uyku durumu göz ardı edilmemiştir. Örneğin, modern hukukta açıkta bırakılan eşya olarak TCK'da bahsedilen durum, İslâm Hukukunda malın muhafaza altında olmaması olarak değerlendirilmiştir. Bu, hırsızlık suçunun cezasını etkileyen bir durumdur. Bilindiği gibi, hırsıza had cezasının uygulanması için bazı koşulların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Çalışmamızda, mağdurun yaşadığı özel alanlar dışında kalan cadde, sokak, park, bahçe, camiî gibi yerlerde eşyasının başında uyuyarak duran kimsenin malının muhafaza altında sayılıp sayılmayacağı değerlendirilmiştir.

İbâdât, muâmelât, münâkehat ve ukûbâta uykunun etkisi ele alınırken ilgili hükümler, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerinin temel kaynaklarında yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde modern hukukta uyku ile ilgili bazı durumlara da yer vermeyi uygun bulduk.

Uykusu varken direksiyon başına geçen bir şoförü yasayla kontrol altına almak zordur. Bunun objektif bir kriteri yoktur. Bu temkinsiz davranış İslam hukukunun müdahale alanındadır. İslam hukukunda üstün bir gücün denetiminde olma duygusunun bireyi daha fazla iç denetime tâbi tutması beklenmektedir. Bir Müslümandan beklenen davranış, abdestsiz namaz kılmayacağı gibi, ağır uykusu varken direksiyon başına geçmemesi, bu bilinç ve sorumluluğa sahip olmasıdır.

Çalışmamızda, İslam hukukunun uykudaki bilinç düzeyine göre kişiye nasıl bir sorumluluk yüklediği, uykunun sebep olduğu bazı durumlarda kul hakkının telafi edilmesi gereken bir durum olup olmadığı gibi konuları ortaya koymak hedeflenmiştir. Nitekim ibadetlerle ilgili hususlar ele alınırken uyku farklı değerlendirilmiş, kul haklarıyla ilgili durumlar ele alınırken farklı değerlendirilmiştir. Uykunun İslam hukukuna etkisiyle ilgili tek Türkçe çalışma olması bakımından tezimiz oldukça önem arz etmektedir.

Tezimizin her aşamasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleriyle yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin ESEN'e ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

BİRİNCİ BÖLÜM

EHLİYET VE UYKU: TANIMLARI VE ÇEŞİTLERİ

Bu bölümde ilk olarak İslam hukukunda ehliyet kavramının tanımını yapacağız. Ehliyetin çeşitlerine ve modern hukukta ehliyet kavramına değineceğiz. Uykunun tanımına geçmeden önce, ehliyetin arızaları başlığında kişinin akıl ve ruh sağlığına göre sorumluluğu etkileyen bazı durumlardan bahsedeceğiz. Türk Medenî Kanununda ehliyet kavramından da örnekler vererek ehliyet bahsini bitirip, uykunun tanımına geçeceğiz. Uykuyu fazla detaya girmeden tıbbî açıdan açıklayarak Kur'an'da geçen uyku ifadelerine de değineceğiz. Bölümü, “uyku âdâbı” başlığıyla bitireceğiz.

1.1. EHLİYETİN TANIMI

İslam hukukunda, ehliyet kişinin dini ve hukuki hükümlere muhatap olmaya elverişliliği anlamına gelmektedir. İslam hukukunda ehliyet vücup ehliyeti ve eda ehliyeti olarak iki kısma ayrılmaktadır. Vücup ehliyeti insanın bir takım haklara sahip olmasıdır. Bu hakka sahip olmak için insanın var olması yeterlidir. Vücup ehliyetinin yaşayan her insan için varlığı kabul edilir.²

Anne karnındaki bebek bile sağ doğmak koşuluyla vücup ehliyetine sahiptir. İslam hukukundaki vücup ehliyeti kavramı modern hukuktaki hak ehliyeti kavramının karşılığıdır. Eda ehliyeti ise insanın sahip olduğu hakları kullanabilecek durumda olmasıdır. İslam hukukundaki eda ehliyeti kavramı modern hukuktaki fiil ehliyeti kavramına yakın olsa da tam karşılığı değildir. İslam Hukukunda kişinin ibadet yönünden de sorumlulukları vardır. Kişi, eda ehliyetini elde ettikten sonra artık dini sorumlulukları da yerine getirmek konusunda yükümlü kabul edilmiştir.

² Zekiyyüddin Şa'ban, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, çev. İbrahim Kafi Dönmez, 5.baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 296

Türk Medeni Kanunu, kişiler hukukunda hak ehliyeti ve fiil ehliyetinden bahsetmiştir. 8. Maddeye göre her insanın hak ehliyeti vardır. Buna göre bütün insanlar hukuk düzeninin sınırları içinde haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler. 9. Maddede ise fiil ehliyetinden bahsedilmiştir. Fiil ehliyetine sahip olan kimse kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir, denilmiştir. Ardından fiil ehliyetinin şartları anlatılmıştır.

1.2.EHLİYETİN ARIZALARI

Ehliyetin arızalarından kastedilen, eda ehliyetini yani fiil ehliyetini daraltan veya ortadan kaldıran sebeplerdir. Vücup ehliyeti bir başka deyişle hak ehliyeti insanın varlığıyla orantılı olduğu için ehliyetin arızaları sadece fiil ehliyetinin konusudur. Ehliyet arızaları, insanın akıl ve ruh sağlığındaki bir takım durumlardır. Bu konu İslam hukukunda ve modern hukukta birbirine çok yakındır.

Ehliyet arızalarının bir kısmı kişinin irade ve isteği dışında meydana gelmekte ve semâvî arızalar diye ifade edilmektedir. Akıl hastalığı, bunama, bayılma, uyku, ölümle sonuçlanan hastalık, kölelik, küçüklük, unutma, ölüm ve kadına mahsus haller (ay hali, lohusalık) başlıca semâvî arızalardır. Şahsın irade ve isteğiyle meydana getirdiği, oluşmasına kasten sebebiyet verdiği arızalar ise müktesep arızalardır. Sarhoşluk, sefâhet, yolculuk, bilmemek, yanılmak, şaka da müktesep arızalar çerçevesinde zikredilmiştir.³

Türk Medenî Kanunu madde 9'da fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir, denilmiştir. Fiil ehliyetinin koşulları Türk Medenî Kanunu madde 10'da şöyledir:

“Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır.”

Ardından madde 11 ve madde 12'de ergin kavramına değinilmiş, madde 13'te de ayırt etme gücü açıklanmıştır.

³ Hayreddin Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, Ensar Neşriyat, İstanbul, ty. c.2, ss. 36,

MADDE 11.- Erginlik on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar.

Evlenme kişiye ergin kılar.

MADDE 12.- Onbeř yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir.

MADDE 13.- Yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes, bu kanuna göre ayırt etme gücüne sahiptir.

Türk Medeni Kanununda fiil ehliyetsizliğine de değinilmiştir.

MADDE 14.- Ayırt etme gücü bulunmayanların, küçüklerin ve kısıtlıların fiil ehliyeti yoktur.

MADDE 15.- Kanunda gösterilen ayırık durumlar saklı kalmak üzere, ayırt etme gücü bulunmayan kimsenin fiilleri hukukî sonuç doğurmaz.

Gerek hukuki, gerek taabbudî fiillere bağlanacak hükümleri bilmek açısından ehliyet ve arızaları konusu İslam hukukunda önemli bir yere sahiptir. Bilhassa Hanefî fakihler bu konuyu usul kitaplarında incelemişlerdir.

1.3.UYKUNUN TARİFİ

Arapçadaki “nevm” kelimesi Türkçedeki uyku kelimesinin karşılığdır. Uyku, istek ve farkındalığın bulunmadığı, iradeli fiziksel işlevlerin durduğu, hareket, konuşma gibi bedenî ve zihnî faaliyetler için bir dinlenme süresidir.⁴

Nevm kelimesi Arap dilinde, gözlerin, gözkapaklarının kapanmasıyla gözlemlenebilen bir durum olmakla beraber farklı anlamlara da sahiptir. Denizin sakinleşmesi, rüzgârın dinmesi, yangının sönmesi, pazarın durgun ve hareketsiz geçmesi, gibi mânalara da gelir. Yine eşi, kadın için güven verici bir sığınaktır anlamında نامت المرأة إلى زوجها cümlesindeki gibi kullanılabilmektedir. نام عن حاجته İhtiyacını umursamadı anlamında fiil olan

⁴ Ahmet Muhtar Abdülhamid Ömer, **Mu’cemü’l-Lügati’l-Arabiyyeti’l-Muasıra**, Alemü’l-Kütüb, yy. 2008, 1.baskı, c. 3, s. 2309

nême kelimesi kullanılmıştır. Yine bu fiil tevâzu göstermek anlamına da gelmektedir.⁵ Bu açıklamalara göre “nevm” kelimesinin uyku anlamının hakiki, diğer anlamlarının ise mecâzî olduğu anlaşılmaktadır.

Uyku, insanın beden ve zihnen dinlenmesi için gerekli fizyolojik bir ihtiyaçtır. Doğal bir dinlenme biçimi olan uyku, tıbbî olarak, genlerden ve hücre içi mekanizmalardan, hareketi, uyarılmışlığı, bedenin istemsiz çalışan bütün sistemini, davranışı ve bilişsel işlevleri kontrol eden sinir ağlarına kadar biyolojik yapının her düzeyinde kontrol edilen ve biyolojik yapıyı her düzeyde etkileyen bir durum olarak bilinmektedir.⁶

Uyku-uyanıklık döngüsüne bilimsel açıdan bakılırsa, bu döngü biyolojik ritme bağlı olarak oluşur. Oluşumunda, sirkadyen ritim denilen ortalama 24 saat süren evrelerin tekrarlanması ile vücudun kimyasal ve hormonal üretim metabolizması belirleyicidir. Bu sirkadyen ritmin oluşumunda rol alan en güçlü uyaran güneş ışığıdır. Başta melatonin hormonu olmak üzere bazı hormonların salgılanması ya da bazılarının durdurulması veya azaltılması uykunun başlatılmasına katkıda bulunur.⁷

Bu konuyla ilgili Furkan Suresi 47.ayet dikkat çekicidir:

"وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا"

*"Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu dinlenme hali kılan, gündüz vaktini ise bir diriliş ortamı yapan O'dur."*⁸

Uykusuzluğun insan bünyesini zihinsel ve hormonal olarak olumsuz etkilediği bilinmektedir.

Rum suresi 23.ayette uyku, Allah'ın delillerinden biri olarak geçmektedir.

"وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ

يَسْمَعُونَ"

⁵ Abdülhamid Ömer, c. 3, s. 2308

⁶ Aygün Ertuğrul, Murat Rezaki, "Uykunun Nörobiyolojisi ve Bellek Üzerine Etkileri", **Türk Psikiyatri Dergisi**, c. 15, sayı: 4, 2004, s. 301

⁷ Leyla Şahin, Meral Aşçıoğlu, "Uyku ve Uykunun Düzenlenmesi", **Sağlık Bilimleri Dergisi**, c. 22, sayı: 1, s. 94

⁸ Furkan, 25/47. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, 2.baskı

*“Gece ve gündüz uyuyabilmeniz ve Allah’ın lütfundan nasibinizi aramaya çalışmanız da onun katındandır. Bunda dinleyen kimseler için elbette dersler vardır.”*⁹

Nafile ibadet için bile olsa uykunun ihmal edilmemesi gereken bir fizyolojik ihtiyaç olduğu hadislerde belirtilmiştir. Hz. Peygamber, bütün gece namaz kılan ashabından birine şöyle demiştir:

“فَإِنِّي أَنَامُ وَأُصَلِّي، وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأَنْكِحُ النِّسَاءَ، فَاتَّقِ اللَّهَ يَا عُمَانُ، فَإِنَّ لِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَإِنَّ لِيْضَيْفِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَإِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، فَصُمْ وَأُفْطِرُ، وَصَلِّ وَنَمْ.”

*“Bil ki, ben, hem uyurum, hem namaz kılarım; bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Kadınlarla evlenirim de, Ey Osman! Allah'tan kork, zira ehlinin senin üzerinde hakkı var, misafirin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var. Öyle ise bazen oruç tut, bazen ye. Namaz da kıl, uykunu da al.”*¹⁰

Müslümanlarca erken yatıp uyumak uygun bulunmuş hatta yatsı namazından sonra herhangi bir aktivitede bulunmanın hükmü tartışılmıştır. Çünkü sabah namazı güneşin doğmasından önce yapılması gereken çok önemli bir ibadettir. Sabah namazı ile güne başlanır ve elbette uykusunu almış olan kimse bereketli bir güne uyanır. Geç yatan kimsenin uyku ihtiyacını karşılayamaması muhtemeldir.

Kur’an’da geçen bir uyku çeşidi de Kehf Sûresinde bahsedilen Ashab-ı Kehf’in uykusudur. Sûrede, içinde bulundukları toplumun inançlarını reddettikleri için cezalandırılmak istenen ve takipten kaçarak bir mağaraya sığınan inanmış gençler anlatılmaktadır. Gençler Allah’tan merhamet dileyince Allah, kendilerini dokuz yıl ilavesiyle üç yüz yılı bulan bir uyku haline sokmuştur. Bu uykunun ay yılı ile üç yüz dokuz yıl, güneş yılı ile üç yüz yıl olduğu söylenir.¹¹

Kur’an-ı Kerim’de Neb’e Suresi 9.ayette de uyku geçmektedir. Bu aayette; uykunun gâyesinden bahsedilmiştir.

⁹ Rum, 30/23. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 4, ss. 305, 306

¹⁰ Ebû Dâvud, Salât, 317 (1369)

¹¹ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 3, s. 549

" وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا "

"Uykunuzu sakinleşip dinlenme vesilesi kıldık." ¹²

İslam âlimleri uykunun hükmü üzerinde de durmuştur. Buna göre uyku, vacip olan uyku, müstehap olan uyku, haram olan uyku ve mekruh olan uyku diye dört sınıfa ayrılmıştır. Kişinin artık dünyevi ve dini vazifelerini yapamayacak kadar güçsüz düştüğü durumda uyuması vacip görülmüştür. Müstehap olan uykuya örnek kaylûle (öğlen vakti kısa uyku) uykusudur. Namazını kılmayan kişinin, vaktin çıkma durumuna rağmen uyuması haram olarak değerlendirilmiştir. Mekruh olan uykuya örnek ise ikinci namazından sonra uyumaktır. ¹³

Uykudan bahsederken rüya konusuna da kısacık değinmek gerekmektedir. Gerek Hz. Peygamber'in rüyalar ile ilgili bazı hadislerinden dolayı, gerekse Yusuf Sûresi, İbrahim Sûresi gibi bazı surelerde geçen rüya ile ilgili ayetlerden dolayı, İslâm kültüründe rüyaların ayrı bir önemi vardır. Müslümanlar genel olarak rüyalara ve rüya tâbirlerine büyük ilgi göstermişlerdir.

Hz. Peygamber bir hadisinde rüyanın üç kısım olduğunu söylemiştir.

"إِنَّ الرُّؤْيَا ثَلَاثٌ : مِنْهَا أَهْوَايُ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزَنَ بِهَا ابْنُ آدَمَ ، وَمِنْهَا مَا يَهُمُّ

بِهِ الرَّجُلُ فِي يَقَظَتِهِ ، فَيَرَاهُ فِي مَنَامِهِ ، وَمِنْهَا جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوءَةِ."

"Rüya üç kısımdır: Bir kısmı, âdemoğlunu üzme için şeytandan olan korkulardır; bir kısmı, kişinin uyanırken kafasını meşgul ettiği şeylerdendir; bunları uykusunda görür; bir kısım rüyalar da var ki, onlar peygamberliğin kırkaltı cüzünden birini teşkil eder." ¹⁴

Kur'an'da Hz. Yusuf, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed gibi peygamberlerin gördükleri rüyalardan ve bu rüyaların doğru çıkmasından bahsedilmektedir. Peygamber rüyaları, onların Allah'tan aldıkları vahiy ile ilgilidir. Ancak İslam hukukunda deliller arasında rüya bulunmaz. Yani dînî hükümler rüyaya dayandırılmaz.

¹² Nebe', 78/9. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 5, s. 536

¹³ El-mevsuatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, Kuveyt, 2.baskı, c. 42, s. 17

¹⁴ İbn Mâce, Sünen, 3907 (7168)

1.4.UYKUNUN ÇEŞİTLERİ

Nörobilimciler uykuyu, hızlı olmayan göz hareketlerinin görüldüğü NREM ve hızlı göz hareketlerinin olduğu REM veya paroksizmal uyku dönemi olmak üzere iki büyük evreye ayırmışlardır. Bunlar, birbirini periyodik olarak izleyen iki değişim dönemidir. NREM evresi 4 fazdır.

1.faz, uyanıklıktan uykuya geçiş dönemidir. Bu dönemde vücut ısısı düşer, nabız yavaşlar. Periferik kas aktivitesi ise devam etmektedir. Bu faz 30 saniye ile 7 dakika kadar sürer. EEG’de 3-7 Hz’lik yavaş dalga aktivitesi görülür. Faz 2, hafif uyku dönemidir. Kas tonusu azalır. EEG’de 12-14 Hz’lik uyku iğcikleri ve K kompleksi mevcuttur. Faz 3’te kas tonusu daha da azalır. EEG ise delta aktivitesine kaymaya başlar. Faz 4’te EEG’ye delta frekansı hakimdir. Faz 3 ve faz 4 derin uyku kabul edilir. 70-100 dakikalık bir NREM uykusundan sonra REM uykusu başlar. Bu dönemde kişi derin uykudadır. Hızlı konjuge göz hareketleriyle birlikte kas potansiyelinde azalma, kalp hızında artma, EEG’de düşük voltajlı, hızlı desenkronize bir aktivasyon mevcuttur. Periferik kasların aşırı inhibisyonuna rağmen bazı düzensiz kas hareketleri ortaya çıkar. Bunların arasında özellikle hızlı göz hareketleri dikkat çeker. Rüya da bu dönemde görülür.¹⁵

Kur’an’da uyku kavramı farklı kelimelerle ifade edildiği için bazı çağdaş müfessirler bunu uykunun evrelerine yorumlamışlardır.

Bakara Suresi 255. ayette geçen "سنة" (sine) kelimesi Allah’ın uyuklama ve uykuya dalmak gibi bir fiilin olmadığını ifade için kullanılmıştır.

Âl-i İmran Suresi 154. ayette uykunun dinlendiren evresinden bahsedilmiştir. Uhud Savaşı’ndaki bozgunun ardından yüce Allah, Müslümanlar büyük kederlere uğradıktan sonra, cesaret ve metanetini yitirmeden, eninde sonunda Hz. Peygamber’in zafere kavuşacağına inanan ve onunla birlikte düşmana karşı var gücüyle vuruşan bir gruba hafif bir uyuklama hali vererek dinlenmelerini ve heyecanlarının yatışmasını

¹⁵ Zehra Abdülkadiroğlu, Figen Bayramoğlu, Nurhan İlhan, “Uyku ve Uyku Bozuklukları”, **Genel Tıp Dergisi**, c. 7, sayı: 3, 1997, s. 162

sağlamıştır. Almış oldukları yaralardan dolayı acılar içerisinde olmalarına rağmen kendilerini güvende hissetmişler, kılıçları ellerinden düşecek derecede uyuklamışlardır. Nitekim olayı bizzat yaşamış olan Ebû Talha, kendileri savaş alanında iken bu uyku sebebiyle kılıcının birkaç defa elinden düştüğünü ve tekrar aldığını ifade etmiştir. Oysa şiddetli korku içindeki insanı uyku tutmaz, uykusuzluk devam ettikçe de perişanlık artar ve insanın mânevî gücü çöker. Uhud Savaşı'ndaki ortam böyle bir neticenin doğması için son derece müsaittir. Çünkü müşrikler savaş alanından ayrılırken yine geleceklerini söyleyerek Müslümanları tehdit etmişler; bu sebeple Müslümanlar düşmanın dönüp tekrar saldırmasından ve kendilerini imha etmesinden veya Medine'ye saldırarak yağmalamasından endişe etmişlerdir. İşte böyle bir ortamda yüce Allah'ın bir lütfu olarak Müslümanları tatlı bir uyku basmıştır. Allah onlara korkuyu unutturmuş, gergin olan sinirlerini dinlendirmiş, böylece huzur ve güvene kavuşarak yepyeni bir güç kazandırmıştır. Düşman çekildikten sonra da onları Hamrâülesed'e kadar takip etmişlerdir.¹⁶

İşte buradaki, Âl-i İmran Suresi 154. ayette "نعاس" (nüâs) kelimesiyle anlatılmak istenenin, faz 1 ve faz 2 uykusuna karşılık gelebilecek olan kısa bir uyuklama olabileceği söylenmiştir.¹⁷

Savaşın gün ışığında yapıldığı eski zamanlarda gece istirahate çekilen asker, savaş korkusu yüzünden uykusuz kalır, fizik ve moral yönünden olumsuz etkilenirdi. Enfal Suresi 11. ayette geçen ve yine "النعاس" (en-nüâs) şeklinde ifade edilen uykunun, Bedir Savaşı öncesinde de Allah'ın askerlere mucizevi bir uyku lütfettiği ilahi bir yardımı ifade ettiği söylenmiştir.¹⁸

Bu durumda, "النعاس" (en-nüâs) şeklinde ifade edilen uykunun, Âl-i İmran Suresi 154. ayette muhteva ettiği anlamla Enfal Suresi 11.ayette muhteva ettiği anlam aynıdır. Yani, dinlendirip insanı kendine getiren bir şekerlemedir.

¹⁶ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 1, ss. 693, 694

¹⁷ Ahmed S. BaHamam, "Sleep From An Islâmic Perspective", **Annals of Thoracic Medicine**, c. 6, sayı: 4, 2011, s. 188

¹⁸ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 2, ss. 670, 671

Kur'an'da geçen bir başka uyku ifadesi de "رقود" (rukûd) kelimesidir. Ashab-ı Kehf'in uykusundan bahsedilirken bu kelimenin seçilmesi, uzun bir süre uyuyup kalma anlamı taşıdığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Zâriyat Suresi 17. ayetinde geçen "كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ", "Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı" "يهجعون" (yehceûne) fiilinin gece uykusu uyumak olduğu söylenmiştir. Zira bu uykunun gece olduğu, gece anlamına gelen "el-leyl" kelimesiyle vurgulanmıştır. Bu âyette geceleri ibadetle geçirmenin değeri üzerinde durulmaktadır. Bazı âyetlerde belirtildiği üzere, vücudun dinlenmesini sağlayan uyku, yüce Allah'ın insanlara bir lutfudur ve O'nun kudretini gösteren kanıtlardandır. Buna karşılık Hz. Peygamber, aşırı uykuyu, buna yol açan sebepler ve vakit israfı olması dolayısıyla hoş karşılamamıştır. Bu âyetten uykunun yerildiği anlamı çıkmaz. Burada, kulluk şuurunu açık tutma ve vakitlerini olabildiğince tefekkür ve ibadetle değerlendirme gayreti içinde olan müminlerin övüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁹

1.5.UYKU ÂDÂBI

Müslümanlar her hâl ve hareketinde Hz. Peygamber'i örnek almış, hayatın her ayrıntısında O'nun tavsiyelerine uymaya azamî gayret göstermiştir. Uyku âdâbı da bunlardan birisidir.

İslâm âdâbında çok uyumak hoş görülmemiştir. Hadis kitaplarında çok uyumanın hoş görülmediğine dair rivayetler mevcuttur. Bir rivayet şöyledir:

قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ لِسُلَيْمَانَ: يَا بُنَيَّ لَا تُكْثِرِ النَّوْمَ بِاللَّيْلِ فَإِنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ " بِاللَّيْلِ تَنْزُكُ الرَّجُلَ فَقِيرًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

"Hz. Davud'un oğlu Hz Süleyman'ın annesi, Süleyman'a şöyle demiştir: Ey Oğulcuğum! Gece fazla uyuma. Çünkü gece çok uyumak, kişiyi kıyamet günü fakir bırakır."²⁰

¹⁹ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 5, ss. 124, 125

²⁰ İbn Mâce, Sünen, 1332

Hız. Peygamber çok uyuyarak Allah'ı anmaktan uzaklaşmayı hoş karşılamamıştır. Bu konuda şöyle buyurmuştur:

"يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ ، إِذَا هُوَ نَامَ ، ثَلَاثَ عُقَدٍ ، يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ : عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ ، فَإِنْ اسْتَيْقَظَ ، فَذَكَرَ اللَّهَ تَعَالَى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةُ كُلِّهَا ، فَأَصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ ، وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسَلَانَ."

"Biriniz uyuduğu zaman şeytan onun ense köküne üç düğüm atar. Her bir düğümü attığı yere, "Gecen uzun olsun, yat, uyu!" diye eliyle vurur. Şayet o kimse uyanarak Allah'ı anarsa, düğümlerden biri çözülür. Abdest alırsa, bir düğüm daha çözülür. Bir de namaz kılırsa, şeytanın attığı bütün düğümler çözülür ve böylece neşeli ve huzurlu bir şekilde sabahlar. Allah'ı anmaz, abdest alıp namaz kılmazsa uyuşuk ve tembel bir halde sabahlar."²¹

Hız. Peygamber'in hadislerinde uyku ölüme, uyanmak da hayata dönüşe benzetilmiştir. Bunun için uyumadan önce ve uykudan uyanınca dua etmek tavsiye edilmiştir.

Bir rivayette şöyle geçer:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ مِنَ اللَّيْلِ، وَضَعَ يَدَهُ تَحْتَ خَدِّهِ، ثُمَّ يَقُولُ: "اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَمُوتُ وَأَحْيَا" وَإِذَا اسْتَيْقَظَ قَالَ: "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ"

"Hız. Peygamber gece uyumak için uzandığında, elini yanağının altına koyar ve "Allah'ım! Senin isminle ölür, senin isminle yaşarım" der, uyanınca da, "Bizi öldürdükten sonra hayata döndüren Allah'a hamdolsun. Dönüş ancak onadır" şeklinde dua ederdi."²²

Berâ bin Azîb'den rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ، وَقُلْ "اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَهْبَةً

²¹ Buhârî, Teheccüd 12, Bed'ü'l-halk 11; Müslim, Müsâfirîn 207. Ebû Dâvûd, Tatavvu 18; İbni Mâce, İkâmet 174

²² Buhârî, Da'avat 7, 9, Tevhîd 34

وَرَغْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، أَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ" قَالَ "فَإِنْ مِتَّ مِتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَقُولُ".

*"Yatacağın zaman önce namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ tarafına uzanıp yat. Daha sonra da şöyle dua et: "Allah'ım! Yüzümü sana teslim ettim, işimi sana bıraktım, sırtımı sana dayadım. Korktuğum sen, ümidim de sensin. Senden kaçıp sığınacak ve senden kurtulacak bir yer varsa yine sensin. İndirdiğin kitaba, gönderdiğin peygambere iman ettim." Ardından Hz. Peygamber şunu söylemiştir: "Eğer bu dualardan sonra ölürsen, fıtrat üzere tertemiz ölürsün. Son sözün bu dualar olsun"*²³

Nevfel el-Eşcei'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber ona şu tavsiyede bulunmuştur:

"اِقْرَأْ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ثُمَّ نَمْ، عَلَى خَاتِمَتِهَا، فَإِنَّهَا بَرَاءَةٌ مِنَ الشِّرْكِ".

*"Kâfirun suresini oku, sonra uyu. Şüphesiz o şirkten bir kurtuluştur."*²⁴

Bir başka hadiste yatınca ihlas suresini okumanın faziletinden bahsedilmiştir:

"من أراد أن ينام على فراشه فنام على يمينه ثم قرأ قل هو الله أحد مائة مرة

فإذا كان يوم القيامة يقول له الرب تبارك وتعالى يا عبدي ادخل على يمينك الجنة"

*"Kim yatağında uyumak isteyince, sağ tarafının üstüne yatar, sonra da Kul hüvallahu ahad'ı yüz kere okursa, Rab Teala kıyamet günü kendisine: "Sağın üzerinde cennete gir" diyecektir."*²⁵

Hz. Aişe'den rivayet olunan hadisten, Hz. Peygamber'in uyumadan önce hangi ayetleri okuduğunu öğrenmek mümkündür:

"أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا، وَقَرَأَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ: يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ، يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ"

²³ Buhârî, Da'avat 7, 9, Tevhîd 34; Müslim, Zikr 56, (2710); Tirmîzî, Da'avat 76, (3391); Ebû Dâvûd, Edeb 107, (5046, 5047, 5048)

²⁴ Ebû Dâvûd, Edeb 107, (5055)

²⁵ Tirmîzî, Sevâbu'l-Kur'an 10, (2900)

“Hz. Peygamber her gece yatağına geldiği zaman avuçlarını toplar, içine üfürür ve İhlas, Felak ve Nas surelerini okurdu. Sonra ellerini başından ve yüzünden başlayarak vücudundan erişebildiği yerlere kadar sürerdi. Bunu üç kere yapardı.”²⁶

Yaîş İbni Tihfe el-Gıfârî, babam bana şöyle dedi, diyerek nakletmiştir:

فَبَيَّنَمَا أَنَا مُضْطَجِعٌ فِي الْمَسْجِدِ مِنَ السَّحَرِ عَلَى بَطْنِي إِذَا رَجُلٌ يُحَرِّكُنِي بِرِجْلِهِ، فَقَالَ: "إِنَّ هَذِهِ ضِجَّةٌ يُبْغِضُهَا اللَّهُ" قَالَ: فَتَظَرْتُ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

“Seher vakti mescitte yüzükoyun yatmıştım. Baktım ki bir adam beni ayağıyla kımılatıyor ve “Bu, Allah’ın kızgınlığına sebep olan bir yatış tarzıdır” diyor. Bir de ne göreyim, O, Resûlullah değil mi?”²⁷

Zikredilen hadislerden, uyumadan önce ve uyanınca okunacak duaları, yine uyumadan önce hangi surelerin okunacağını öğrenmek mümkündür. Aynı şekilde, abdestli yatmanın, sağ yanı üzerine uyumanın ve elleri yanakların altına almanın İslam adabına uygun olduğu çıkarılabilir. Yüzükoyun yatmak ise hoş görülmemiştir.

Hz. Peygamber’in cünüp olarak uyumakta bir sakınca görmediği de söylenebilir.

"كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن ينام وهو جنب غسل فرجه وتوضأ للصلاة."

“Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem), cünübken uyumak istediği takdirde fercini yıkar ve namaz abdestiyle abdest alırdı.”²⁸

Hz. Peygamber ibadet için bile olsa kimsenin kendisine eziyet edercesine uykusuz kalmasına müsaade etmemiştir. Nitekim bu konuyla ilgili bir rivayet şöyledir:

"دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) المسجدَ فإذا حبلٌ ممدودٌ بين السَّاريتينِ فقال ما هذا؟ قالوا: حبلٌ لزينبَ فإذا فترتْ تعلقَتْ به. فقال لا خُلُوهُ لِيَصِلَ أَحَدُكُمْ نشاطه فإذا فترَ فليقعد."

²⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 107, (5056)

²⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 95 (5040)

²⁸ Buhârî, Gusl 27, 25; Müslim, Hayz 21, (305, 307); Muvatta, Tahâret 77, (1, 47, 48); Ebû Dâvûd, Taâret 88, 90 (222, 223, 224, 226, 228), Salât 343, (1437); Tirmîzî, Tahâret 87, (118, 119)

"Hazreti Peygamber mescide girmişti ki, iki direk arasına gerilmiş bir ip gördü. "Bu da ne?" diye sordu. Bu, Zeyneb Radıyallahu Anh'in ipidir. Namaz kılarken uykusu gelince buna takılıyor (ip onun düşmesini önüyor)" dediler. Hazreti Peygamber "Hayır (olmaz öyle şey) çözün ipi. Şevkiniz varken namaz kılın, uykunuz gelince de yatın" diye emretti."²⁹

Kaylûle diye bilinen öğle uykusu, Hz. Peygamber'in tavsiyesidir. İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber,

"استعينوا على صيام النهار بالسحور وعلى قيام الليل بالقليلة."

"Gündüz orucuna sahur yemeği ile yardımcı olun, kaylûle (öğle uykusu) ile de gece namazına yardımcı olun!" buyurmuştur.³⁰

Yine Enes bir başka rivayette;

"كُنَّا نَصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وسلم) الْجُمُعَةَ ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ."

"Biz cum'a namazını kılar, sonra (evlerimize) döner ve kaylûle (öğle uykusu) yapardık" diyerek Hz. Peygamber ile ashâbın kaylûle yaptıklarını aktarmıştır.

Uyuyan kişinin ayaklarını kibleye, mushafa veya dinî kitaplara karşı uzatmasının hükmüne de değinmek gerekir. Bunun bir özre binaen olup olmamasına göre hüküm verilmiştir. Eğer bir kimse bunu kasten ve bir özürlü bulunmaksızın yaparsa bu mekruhtur. Çünkü bu, edebe aykırı bir davranıştır. Bu meselede saygının gözetilmesi gerekli kılınmıştır. Eğer bu davranış bir özre binaen ise sakınca görülmemiştir.³¹

²⁹ Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Müsâfirin 219, (784); Ebû Dâvûd, Salât, 308, (1312); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 17, (3, 218).

³⁰ İbnu Mace, Sünen, 1693 (6525)

³¹ Zeyd b. İbrahim b. Muhammed b. Muhammed ibn Nüceym, **el-Bahrü'r-Raik**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1997, 1.baskı, c. 2, s. 59

İKİNCİ BÖLÜM

UYKUNUN İBADETLERE ETKİSİ

Fıkıh kitaplarının ibadetlerle ilgili bölümlerinde uykunun taharete, namaza, oruca, hacca, kurban ve yeminlere etkisi üzerinde durulduğu görülmektedir. Şimdi bu konuları ele alacağız.

2.1. UYKUNUN TAHARETE ETKİSİ

Bu başlık altında, uyuyanın ağızından akan suyun hükmü, uyanınca elleri yıkamak, uykunun abdesti bozması, uykunun mestler üzerine meshe etkisi, uyanınca üzerinde ıslaklık bulmak ve teyemmümlünün uykudayken suyla karşılaşması konuları üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Uyuyanın Ağızından Akan Suyun Hükmü

Uyuyan kişinin ağızından sıvı gelebilmektedir. Bu sıvının temiz kabul edilip edilemeyeceği yani necaset sayılıp sayılmayacağı, fukaha arasında ihtilafa sebep olmuştur. Ağızdan sızan bu sıvının kıyafete bulaşması durumunda bu kıyafetle namaz kılınıp kılınamayacağı ve bu sıvının temizlenmesinin hükmü de tartışmalar arasındadır.

Bilindiği gibi, salya ağızdan sızan tükürüktür. Tükürüğün % 99'unu su, % 1'ini ise inorganik iyonlar, salgısal glikoproteinler, serum elemanları ile enzimler oluşturur. Normal tükürük renksizdir.³²

Ebû Hanife ve İmam Muhammed, uyuyan kimseden sızan bu sıvının kaynağının neresi olduğuna bakılmaksızın temiz sayılacağı görüşündedir.³³

³² Alper Aktaş, Bahadır Giray, Güliz Aktaş, “Tükürük (Salya); Özellikleri ve Görevleri Tanı Açısından Değeri”, **ADO Klinik Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:2, 2009, s. 362

³³ Nizâmeddin el-Belhî ve diğerleri, **el-Fetâvâ'l-Hindiyye**, Dâru'l-Fikr, yy. h.1310, 2.baskı, c. 1, s. 4

Hanbelîler de bu konuda Ebû Hanife ve İmam Muhammed ile aynı görüştedir.³⁴ Hanbelîler bu sıvıyı, tükürüğe kıyas etmişlerdir. İkisi de ağızdan çıktığı için uykuda sızan bu sıvıyı da necaset olarak kabul etmemişlerdir.³⁵

Mâlikîlerin³⁶, Hanefîlerden Ebu'n Nasır³⁷ ve Şâfiîlerden Ebû Muhammed el-Cüveynî'nin³⁸ görüşlerine göre, uyuyan kimseden sızan bu sıvının hükmü, çıktığı yere göre değişmektedir. Eğer su, baştan, ağızdan veya küçük dilden gelirse o temizdir. Fakat mideden gelirse necistir.

Uykuda sızan sıvının hükmünü çıktığı yere göre değiştiğini savunanlar bunun alametlerinden de bahsetmişlerdir.

Mâlikîlere göre eğer baş yastıktaysa ağızdandır; değilse midedendir.³⁹

Şâfiî'ye göre kişi adet olan uzunlukta uyursa, bir müddet sonra akan su kesilir ve aktığı yerde kurursa, bu suyun mideden değil ağızdan geldiği açıktır. Eğer uykusu uzar da bir ıslaklık hissederse, bu sefer mideden geldiği anlaşılır. Ağızdan gelen suyun aksine, mideden gelen suyun bulanık ve sararmış halde olduğu konusunda bütün âlimler ittifak etmiştir.⁴⁰

Şâfiîler'in bu konudaki diğer görüşlerine göre kişi, akan suyun mideden olup olmadığı hususunda şüpheye düşerse, necis olmadığı hükmü geçerlidir. Yine de ihtiyaten suyun aktığı yeri yıkaması müstehaptır.⁴¹

Şâfiîlerden el-Mütevellî, sızan sıvının değişip değişmemesini esas almıştır. Ona göre, bu sıvı vücuttan değişmiş bir şekilde ayrılırsa necistir, değişmeden ayrılırsa temizdir.⁴²

³⁴ Şeyh Mansur b. Yunus b. Salâhaddin el-Hanbelî el-Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına an Metni'l-İkna'**, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, yy. 1983, (Keşşafü'l-Kına), c. 1, s. 191

³⁵ Şeyh Mansûr b. Yûnus b. Salâhaddin el-Hanbelî el-Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, Âlemü'l-Kütüb, yy. 1993, 1.baskı, (Şerh-u Münteha'l-İrâdât), c. 1, s. 109

³⁶ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe ed-Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr**, Dâru'l-Fikr, yy. ty. c. 1, s. 50

³⁷ Muhammed Emin b. İbn Âbidin, **Reddû'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar (Hâşiyetü İbn Âbidin)**, Âlemü'l-Kütüb, Riyad, 2003, c. 1, s. 266

³⁸ Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref En-Nevevî, **El-Mecmu'**, Dâru'l-Fikr, yy. ty. c. 2, s. 551

³⁹ Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, **Mevahibu'l-Celîl**, Dâru'l-Fikr, yy. 1992, 3.baskı, c. 1, s. 92

⁴⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, ss. 551, 552

⁴¹ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 552

⁴² Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 551

Hanefîler 'den Ebû Yûsuf'a göre ise uyuyanın ağzından çıkan su, her halükarda necistir.⁴³

Uykudayken ağızdan çıkan sıvının necis kabul edilmesi halinde, sıvının bulaştığı ağız, yanak ve yastık gibi yerlerin yıkanması gerekecektir ki bunun belirli ölçüde zorluk getirdiği açıktır. Dinimiz İslam, güç yetiremedikleri konularda mükelleflerden günahı kaldırmıştır. İstihaze ve damla damla gelen idrar gibi özür durumlarına kıyasla böyle bir hükme ulaşılabilir. Bununla birlikte, uyuyan kimsenin ağzından sızan sıvının mideden gelme olasılığı oldukça düşüktür. Mideden gelmesi durumunda ise uyuyan kişi bunun verdiği rahatsızlıktan dolayı irkilir. Uykudayken ağızdan sızan sıvı tükürük bezlerinden salgılanmaktadır. Bu durumda uyuyan kimsenin ağzından sızan sıvının necis olmadığı, temiz olduğu görüşü daha isabetli görünmektedir.

2.1.2. Uyanınca Elleri Yıkamak

Uyanınca elleri yıkamanın hükmüyle ilgili ulema ihtilafa düşmüştür. İhtilaflar Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadisin etrafındadır. Hadis şöyledir:

"إذا استيقظ أحدكم من نومه فليغسل يده قبل أن يدخلها في وضوءه ، فإن أحدكم لا يدري

أين باتت يده."

*"Sizden biriniz uykusundan uyandıği zaman, ellerini abdest kabına sokmadan önce onları yıkasın. Çünkü ellerinin nerede gecelediğini bilemez."*⁴⁴

Fukahanın, ellerin yıkanması konusunda ihtilaf etmesinin birinci sebebi, emrin bildiriliş şeklidir. Uykudan kalkınca elleri yıkamanın yalnızca ellerin pis olduğuna dair bir iz bulunduğu durumlarda mı gerekli olduğu, yoksa her durumda mutlak olarak mı zorunlu olduğu konusu tartışmalara sebep olmuştur. Eğer yalnızca ellerin pis olduğuna dair bir iz bulunduğu

⁴³ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 266

⁴⁴ Buhârî, Vudû' 26; Müslim, Tahâret 87, (278); Muvattâ, Tahâret 9, (1, 21); Ebû Dâvûd, Tahâret 49, (103, 104, 105); Tirmîzî, Tahâret 19, (24); Nesâî, Tahâret 1, (1, 6, 7)

durumda elleri yıkamak gerekiyorsa, uykudan kalkınca elleri yıkamak mutlak olarak gerekli değildir.

İhtilafın ikinci sebebi, hadiste geçen بَاتَتْ (bâtet) kelimesinin manasındaki anlaşmazlıktır. Kimisi بَاتَتْ (bâtet) kelimesinin anlamını gece uykusundan uyanmak olarak yorumlamıştır. Gece uykusundan uyanınca elleri yıkamak gerekir, demişlerdir. Bu görüşe göre hadiste gece uykusunun kastedildiğine dair delil vardır. Hz. Peygamber “ellerinin nerede sabahladığını bilemez” demiştir. Onlar, buradaki المبيت kelimesinin geceye has bir kullanım olduğunu söylemiş ve onu iki yönden kıyasla gece uykusundan başka bir uyku olarak değerlendirmeyi doğru bulmamışlardır. Birincisi, buradaki ifadenin taabbudi olmasından dolayı hükmün çoğaltılamayacağıdır. İkincisi; gece günün uzun bir müddetini kapsadığı için gece uykusunda uyuyan kimsenin ellerine şuarsuzca necaset bulaştırma ihtimali, gündüz uykusundaki ihtimalden daha fazladır. Fukahanın bir kısmı ise gece uykusu veya gündüz uykusu fark etmez, her uykudan uyanıştan sonra elleri yıkamak gerekir, demiştir.⁴⁵

Ulema, yıkanacak ellerin sınırları konusunda da ihtilaf etmiştir.

Hanefilere göre ellerin sınırı bileklere kadardır.⁴⁶

Mâlikîler⁴⁷ ve Şâfiîlere⁴⁸ göre başparmaktan sonraki bilek kemiğine kadardır.

Hanbelî’ye göre avuç içidir.⁴⁹

Ulema, uyanınca elleri yıkamak konusunda üç ayrı görüştedir:

Birincisi: Şüpheli durumlarda sünnettir diyenler.

İkincisi: Her durumda sünnettir diyenler,

Üçüncüsü: Her durumda elleri yıkamak şarttır diyenler.

Şimdi bu görüşleri detaylıca ele alacağız.

⁴⁵ Muhammed ibn Rüşd el-Kurtubi, **Bidayetü’l-Müçtehid ve Nihayetü’l Muktesıd**, Dâru’l-Hadis, Kahire, 2004, c. 1, s. 16

⁴⁶ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 230

⁴⁷ Desûkî, c. 1, s. 96

⁴⁸ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza Şehabeddin er-Remlî, **Nihayetü’l Muhtaç**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1984, c. 1, s. 185

⁴⁹ Ebû İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Müflih, **El-Mübdî**, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, 1.baskı, c. 1, s. 87

Birinci görüş, şüpheli durumlarda elleri yıkamak sünnettir, diyenlerdir. Onlara göre, ellerin temiz olup olmadığının bilinmediği durumlarda veya kirliliğinden şüphelenildiğinde elleri üç kez yıkamak mutlak bir sünnettir.⁵⁰

Ebû Hureyre'den gelen rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهَا فِي وَضُوئِهِ ، فَإِنْ أَحَدُكُمْ لَا يَدْرِي

أَيْنَ بَأْتَتْ يَدَهُ."

*"Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman, ellerini abdest kabına sokmadan önce onları yıkasın. Çünkü ellerinin nerede gecelediğini bilemez."*⁵¹

Burada, su kabının kirlenmemesi mi amaçtır, diye sorulabilir. Yani eğer akan suyun altında abdest alınacaksa, sabah uyanınca elleri yıkama sünneti düşer mi? İmkânlar zamana göre değiştiği için abdest kabına sokulmayacak olursa, su dökerek veya çeşmeden abdest alınacak olursa da fark etmez. Her durumda, uyanınca elleri yıkamanın sünnet olduğu hükmü isabetli görünmektedir.

Eskiden insanlar taşlarla istinca ederlerdi. Onlar, uyudukları zaman ellerinin dinen necis kabul edilen yerlere değip değmediğinden emin olamazlardı. Eğer bu durumdaki kimse, elini su kabına sokarsa muhtemelen elindeki pislik suya bulaşır. Bu durumda da su, temizliğini ve temizleyiciliğini kaybetmiş olurdu.⁵²

Zamanımız şartlarında düşündüğümüzde de durum çok farklı değildir. El temizleme aracıdır ve abdest alırken ellerin temiz olması önemlidir.

İkinci görüş, her durumda, şüphe olsun olmasın, uykudan uyanınca elleri yıkamak sünnettir, diyenlerdir. Atâ, Evzaî, İshak, İbn'ül-Münzir, Hanefiler, Maliki mezhebinde meşhur görüş, Şâfiiler ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre, her uykudan uyanışta elleri abdest

⁵⁰ Fahrudin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, el-Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, Kahire, 1313, 1.baskı, c. 1, ss. 3, 4

⁵¹ Buhârî, Vudû' 26; Müslim, Tahâret 87, (278); Muvattâ, Tahâret 9, (1, 21); Ebû Dâvûd, Tahâret 49, (103, 104, 105); Tirmîzî, Tahâret 19, (24); Nesâî, Tahâret 1, (1, 6, 7)

⁵² Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 1, s. 348

kabına daldırmadan önce güzelce yıkamak sünnettir, görüşünü benimsemiş olanlardır. Bu fukaha, her uyanışta elleri yıkamanın sünnet olduğuna kanaat getirmiştir. Bununla beraber aşağıdaki şekilde bir takım kayıtlar zikredilmiştir.

Hanefîlere göre; eller temiz ise elleri yıkamak sünnettir. Fakat eller pis ise onları yıkamak şarttır. Uykudan uyanınca elleri yıkamak gerekçeli (muallal) bir hükümdür. Taabbudi değildir.⁵³

Mâlikî Mezhebinde, uykudan uyanınca elleri yıkamanın taabbudi mi yoksa gerekçeli yani muallal mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Taabbudi olduğu görüşü meşhur olan görüştür. İbn Kasım'ın görüşüdür. İbn Kasım hadiste geçen “üç kere” belirlemesiyle elleri yıkamanın muallal değil ancak taabbudi olabileceğini söylemiş ve muallal olduğu fikrine itiraz etmiştir. İkincisi; mantıklı olarak gerekçeli olduğu anlamında muallal olduğunu söyleyen Eşheb'in görüşüdür. Eşheb elleri yıkamanın taabbudi olduğu fikrine hadislerle itiraz etmiş ve şöyle demiştir: “Sizden biriniz, uykudan uyandığında elini abdest suyu içine sokmadan önce üç kere yikasın. Zira hiçbiriniz elinin nerede sabahladığını bilemez.” hadisinde yıkamak şüpheden dolayıdır. Gerekçeli bir yıkamadır. Eşheb, “üç kere” ifadesinin bulunmasını elleri yıkamanın taabbudi oluşuna değil, temizlikteki mübalağaya hamletmiştir.⁵⁴

Şâfiî'ye göre, uykudan uyanan bir kimsenin ellerinde necaset olduğuna dair şüphesi varsa, abdest almadan önce onları yıkaması şarttır.⁵⁵

Ellerin temiz olduğunun kesin olarak bilindiği durumda ise Şâfiî'ye göre elleri abdest kabına daldırmadan önce yıkamak müstehaptır.⁵⁶ Necasetin kesin olarak bilindiği durumda, Hanefî'de olduğu gibi elleri yıkamak şarttır.⁵⁷

⁵³ Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, **Bedâiü's-Sinai'**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, yy. 1986, 2.baskı, c. 1, s. 20

⁵⁴ Desûkî, c. 1, s. 96

⁵⁵ Remlî, c. 1, s. 185

⁵⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 1, s. 349

⁵⁷ Remlî, c. 1, s. 185

Hadiste bulunan “Ellerinin nerede sabahladığını bilemez” açıklamasından dolayı Şâfi’ye göre bu hüküm mualleldir. Taabbudi değildir.⁵⁸

Hanbelî mezhebinden sahih olan görüşe göre sabah uykusundan uyanınca elleri yıkamak müstehaptır.⁵⁹

Üçüncü görüş, her durumda elleri yıkamak şarttır diyenlerdir. Ebû Bekr, İbn Ömer, Ebû Hureyre ve Hasan Basri ile beraber Hanbelî mezhebinde kabul edilen görüşe göre abdesti bozacak derecede gece uykusu uyuyup bu uykudan uyananlar için elleri yıkamak şarttır. Onlar elleri yıkamayı taabbudi olarak kabul ederler.⁶⁰

Zahirilere göre de her uykudan uyanışta elleri yıkamak farzdır. Ebû Hureyre’den rivayet edilen ikinci hadiste; “Sizden biriniz uykusundan uyanıldığında ellerini üç kere yıkamadıkça ellerini abdest kabına daldırmasın” buyurulmuştur. İbn Hazm farz hükmünün sebebi olarak Hz. Peygamber’in açıklamasını yaptığını, uyuyanın aklının kapandığını ve ellerinin nerede sabahladığını da bilemez durumda olduğunu, Allah’ın dilediğini dilediğine sebep kıldığını söylemiştir.⁶¹ Netice olarak, Zahiri mezhebinde, hangi uykudan uyanılırsa uyanılsın, abdest kabına elleri batırmadan önce üç kere yıkamak farzdır. Gece uykusu olsun, gündüz uykusu olsun, az uyunmuş olsun, çok uyunmuş olsun fark etmez. İster oturarak uyumuş olsun, ister yaslanarak, ister namazda ayaktayken uyumuş olsun ister namazda başka bir durumda uyumuş olsun, her uykudan uyanınca ellerin üç kez yıkanması şarttır.⁶²

Uykudan uyanınca elleri yıkamanın şart olduğu görüşüne sahip olanlar Kur’an’da ve sünnette buna delil olduğunu söylemişlerdir.

Kur’an’dan delilleri Maide Suresi 6. ayettir:

⁵⁸ Nevevî, **el-Mecmû’**, c. 1, s. 348

⁵⁹ Ebu’l Hasan Alâeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed el-Merdâvî, **el-İnsâf**, Darul İhya’ut-Terasil Arabî, yy. ty. 2.baskı, c. 1, ss. 38, 39

⁶⁰ Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 1, s. 46

⁶¹ İbn Hazm, c. 1, s. 201

⁶² Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm ez-Zâhirî, **el-Muhallâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty. c. 1, s. 200

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ"

*"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)."*⁶³

Ayet, abdest azalarının açıklanması sebebiyle ellerin yıkanması konusunu desteklemektedir. Namaz kılmak için kalkanın ellerini yıkaması gerekir. Uykudan uyanınca elleri yıkamanın gerektiğini söyleyenler, ayette genel anlamda geçen إِذَا قُمْتُمْ (kalktığınızda) ifadesine uykudan kalkanı da dahil etmişlerdir. Zeyd bin Eslem'in bu ayete yaptığı tefsir de bunu desteklemektedir. Fakat إِذَا قُمْتُمْ ifadesinin manası uykudan namaza kalktığınız zaman anlamında ise, ayette abdest azaları anlatılırken, niçin abdest almadan önce ellerin yıkanması da emredilmemektedir? Eğer elleri abdestten önce mutlaka yıkamak gerekseydi ayette bunun da zikredilmesi gerekirdi diye düşünmek mümkündür.

Uykudan uyanınca elleri yıkamanın şart olduğu görüşüne sahip olanların sünnetten delilleri ise Ebû Hureyre'den gelen rivayetle Rasulullah'ın şu sözüdür:

"إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهَا فِي وَضُوئِهِ ، فَإِنْ أَحَدُكُمْ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ."

*"Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman, ellerini abdest kabına sokmadan önce onları yıkasın. Çünkü ellerinin nerede gecelediğini bilemez."*⁶⁴

Bu görüşü savunanlara göre hadis emir sîgasında gelmiştir. Emir, gereklilik içindir. Hz. Peygamber gereklilik için söylemiştir ve bunun gerekçesi necasettir. Hz. Peygamber "Onların nerede sabahladığını bilemezsiniz" diyerek elleri yıkamanın gerekçesini açıklamıştır.

Bu hadisi elleri yıkamanın şart olduğuna dair bir delil olarak kabul etmek tartışmaya açıktır. Hadis, ellerin ihtiyaten yıkanması gerektiğine dair

⁶³ Mâide, 5/6. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 2, s. 222

⁶⁴ Buhârî, Vudû' 26; Müslim, Tahâret 87, (278); Muvattâ, Tahâret 9, (1, 21); Ebû Dâvûd, Tahâret 49, (103, 104, 105); Tirmîzî, Tahâret 19, (24); Nesâî, Tahâret 1, (1, 6, 7)

de bir delil olabilmektedir. Asl olan ellerin temiz olduğudur. Şek ile yakın zail olmaz. Yani kat’i olarak bilinen bir husus şüphe ile bozulmaz.

Uykudan uyanınca elleri yıkamanın şart olduğunu söyleyenlere göre, Ebû Hureyre’nin rivayet ettiği hadis nehy sîgasıyla gelmiştir. Nehy yasaklamak içindir. Hadisin devamında Hz. Peygamber “*elinin nerede sabahladığını bilemez*” diyerek nedenini açıklar. İlet önemli olmakla beraber asl olan taharettir.⁶⁵

Hanefîler, Hanbelîlerin “*sizden biriniz uyandığında...*” hadisinde elleri yıkamanın emir olduğuna ve vacip olduğuna itiraz etmişlerdir. Hanefîlere göre hadis sünnet olarak gelmiştir. Hadis, vaciplik sebebi değildir. Çünkü ancak pislik ve necaset bulaştığında vacip olmaktadır. Hz. Peygamber, şüphe durumunda emir ile hükmü bağlamıştır.⁶⁶

Hanefîler, hadisteki hükmün taabbudi olduğunu söyleyenlere de itiraz ederler. Onlara göre hüküm ta’lilidir. Bunun delilini de Hz. Peygamberin “*ellerinin nerede sabahladığını bilemez*” sözüne dayandırırılar.⁶⁷

Hanbelîler de Hanefîlerin bu fikrine itiraz etmişlerdir. Onlara göre hükümde şüphe gerekmez; illet şüphenin kendisidir. Bunu da Hz. Peygamber’in sözüne dayandırırılar. Hz. Peygamber “*ellerinin nerede sabahladığını bilemez*” demiştir. Onlara göre de illette şüphe olmaz bilakis şüphelenmek için illet getirmek gerekir.⁶⁸

Şâfîîler de Hanbelîlere hükmü gece uykusuyla sınırlandırdığı için itirazda bulunmuşlardır. Yatmanın sadece gece uykusuna has olmadığını söylemişlerdir. Şâfîîler, elleri yıkamadan abdest kabına daldırmanın haram olduğuna da itiraz etmişlerdir. Onlara göre, Hz. Peygamberin “*ellerinin nerde sabahladığını bilemez*” sözü ihtiyattandır. Ellerini yıkamak şart değildir. Onu terkeden haram işlemiş olmaz.⁶⁹

⁶⁵ Kâsânî, c. 1, s. 20

⁶⁶ Kâsânî, c. 1, s. 20

⁶⁷ Kâsânî, c. 1, s. 20

⁶⁸ Şevkânî, c. 1, s. 175

⁶⁹ Nevevî, **el-Mecmû’**, c. 1, s. 349

Zahiriler de Hanbelîlere, yatmak gece uykusuna has değildir, elleri yıkamak hem gece uykusunda hem de gündüz uykusunda emirdir diyerek itiraz etmişlerdir.⁷⁰

Cumhur ulema Hanbelîlere itiraz etmiştir. İbn Abbas'ın anlattığına göre Hz. Peygamber gece uykusundan uyandıktan sonra sadece belirsiz kirlilikte temizlenmiştir. Ellerini her seferinde yıkamamıştır. Eğer gece uykusundan uyanınca elleri yıkamak gerekli olsaydı bunu Hz. Peygamber daima yapardı.⁷¹

Birçok necaset durumunda üç kere yıkamak doğru görülmüştür ve hadislerde bu şekilde ifadelere rastlamak mümkündür. Hanbelîlere bu şekilde itiraz edilebilir. Buradan da üç kere yıkamanın taabbudi değil ta'lili olduğu sonucuna varılabilir. Yani necaset illettir.

Elleri yıkamanın hikmeti, bir kısım fukahanın da dediği gibi; ellerdeki necaset ihtimalindendir. Ellerin uykudayken necaset yerlerinde, iltihaplı yaralarda ya da başka pis bir bulaşıktaki dolaşmış olma ihtimali vardır. El, temizlik aracıdır. Bunun için abdeste ellerin temizliğiyle başlamanın müstehap olduğu hükmü daha isabetli görünmektedir.

2.1.3. Abdesti Bozan Uyku

Abdesti bozan durumlar, fukahanın kendi aralarında ittifak ettikleri ve ihtilaf ettikleri durumlar olmak üzere iki çeşittir. İttifak ettikleri durumlara örnek; önden veya arkadan bir şeyin çıkması durumudur. İhtilaf ettikleri durumlara örnek ise cinsel organa dokunmak, kadınla erkeğin dokunuşu ve uyku gibi durumlardır.⁷²

Uykunun abdesti bozup bozmayacağı, hangi uyunun, ne şekilde abdesti bozacağı konuları fukaha arasında ihtilaf konusu olmuştur.

⁷⁰ İbn Hazm, c. 1, s. 201

⁷¹ Şevkânî, c. 1, s. 175

⁷² İbn Rüşd, c. 1, s. 40

İhtilafın sebeplerinden birisi uyuklama halidir. Uyuklama halinde akıl tam olarak bedene hâkim değildir. Hislerde gevşeme olur fakat tamamen kaybolmaz. Kişi karşısındakinin sesini duysa da onu anlamaz.⁷³

Böyle bir uyuklama halinin abdesti bozmadığına fukaha ittifak etmiştir.⁷⁴

Uyuklama haline insanın maruz kalması durumu uykudan farklıdır. Daha önce bahsedildiği gibi, akıl işler fakat onun kullanımında ve eylemlerin seçiminde acizlik vardır.

İhtilafın sebeplerinden ikincisi ise Hz. Peygamber'in uykusudur. Hz. Peygamber'in uykusu abdesti bozan durumların dışındadır. Bu, Hz. Peygamber'e mahsus bir durumdur.⁷⁵

Hz. Peygamberin şu iki hadisi buna delil olarak gösterilmiştir:

Birincisi: Abdullah ibn Mes'ud'tan gelen rivayetle;

"نام حتى نفخ ثم قام فصلی."

"Hz. Peygamber soluyuncaya kadar uyudu sonra kalkıp namaz kıldı."⁷⁶

İkincisi: Hz. Aişe'den gelen rivayetle Hz. Peygamber'in şu sözüdür:

"إن عيني تنامان ولا ينام قلبي."

"Şüphesiz ki benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz"⁷⁷

Bu hadisin, "Hz. Peygamber düğün gecesi güneş doğana kadar uyuyup kaldı" şeklinde rivayet edilen sahih hadise muhalif olduğu söylenmiştir.⁷⁸

Muhaddisler ve fakihler buna karşılık, kalbin uyanık olması ifadesiyle, abdestin bozulması ve onun gibi bedenle alakalı durumları kalbin hissetmesinin kastedildiğini, fecrin ya da güneşin doğuşu gibi durumların

⁷³ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, ss. 15, 16

⁷⁴ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 273

⁷⁵ Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, **Şerhu Fethu'l Kadir**, Dâru'l-Fikr, yy. ty. c. 1, s. 49

⁷⁶ İbn Mâce, Sünen, 475

⁷⁷ Buhârî, Teheccüd, 16 (1147)

⁷⁸ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 273

kalp ile hissedilemeyeceğini söylemişlerdir. Bu gibi durumlar beden ile ilgisiz olup kalp ile değil, göz ile idrak edilebilir.⁷⁹

Rivayetlerin zahirine bakıldığında, Hz. Peygamberin uykusu hafif bir uyku değildir.

İbn Abbas'tan rivayet edilen:

"دخل إلى ميمونة عندها حتى سمعنا غطيته ، ثم صلى ولم يتوضأ."

"Hz. Peygamber Meymune'nin yanına girdi ve onun yanında uyudu. Öyle ki biz onun horultusunu duyduk. Sonra abdest almaksızın namazını kıldı"⁸⁰ hadisinde olduğu gibi.

Yine Enes bin Malik'ten rivayet edildiğine göre;

"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضؤون."

"Hz. Peygamberin ashabı, yatsı namazını beklerken kafaları önlerine düşüyordu. Sonra kalkıp abdest almadan namaza duruyorlardı."⁸¹

Bir başka hadiste, abdest almanın gerekliliği üzerinde durulduğu görülmüştür.

Safvan b. Assal şöyle demiştir:

"كان رسول الله يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن ، إلا من جنابة ، ولكن من غائط وبول ونوم."

"Rasulullah, yolcu olduğumuz zaman -cünüplük hali dışında- (abdestli olarak giydiğimiz takdirde), büyük ve küçük abdest bozmak ile uyku uyumak gibi hallerde üç gün ve üç gece (yetmiş iki saat) mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi."⁸²

Yine Ebû Hureyre'den rivayet edilen:

"إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي وُضُوئِهِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنْ أَحَدُكُمْ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ "

⁷⁹ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 273

⁸⁰ Ebû Davud, Salat, 1357

⁸¹ Müslim, Hayz, 125 (376); Ebû Dâvûd, Tahâret 80 (200); Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

⁸² İbn Mâce, Tahâret 86 (554); Tirmîzî, Tâhâret, 71 (96), Da'avât, 102 (3529, 3530); Nesâî, Tâhâret, 98 (1,83,84)

“Sizden birisi uykusundan uyandığı zaman, ellerini abdest kabına daldırmadan önce yıkasın...”⁸³ bu hadislerden anlaşılıyor ki az olsun çok olsun, uyku, abdesti gerekli kılar.⁸⁴

Dört mezhep imamının görüşüne göre uyku bizzat kendisi abdesti bozmaz. Uyku abdestin bozulması hususunda bir işaret ya da abdestin bozulmasına sebeptir.⁸⁵

Dört büyük imamın görüşü bu şekilde olsa da uyku konusunda tam bir ittifak sağlanabilmiş değildir. Dört mezhebe göre de uyku, abdestin bozulması için bir işarettir. Bununla beraber onlar da kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Onarın düşünce farklılıkları bazı durumlarda kendini gösterir. Uykunun ağır olması, çok uyunması, uyku esnasında (yellenme vb. abdesti bozan bir durumun (hades) meydana gelmesi ya da uyku esnasında bir hadesin meydana geldiğine dair bir işaret bulunması bunlardan bazılarıdır.⁸⁶

Kimi fukahaya göre az olsun çok olsun, uyku, abdest alma sorumluluğunu hiçbir şekilde düşürmez.

Kimi fukahaya göre ise, az bir müddet uyumak abdesti bozmaz. Ağır bir uyku ise abdesti bozar.⁸⁷

Bu konudaki görüşler altı grupta değerlendirilebilir.

2.1.3.1. Birinci Görüş

Birinci görüşe göre uyku bizzat kendisi abdesti bozar. Az olması, çok olması önemli değildir. Her durumda abdestin yenilenmesi gerekir. Ebû Hureyre, Ebû Râfî’, Urve b. Zübeyr, Atâ, Hasan Basri, Said b. Müseyyeb, İkrime ve onları takip edenlerin görüşüdür. Onlara göre uyku abdesti bozar, az veya çok olması önemli değildir. Uykunun hangi durumda meydana geldiği de önemli değildir. Namazda veya hangi durumda olursa olsun uyku

⁸³ Buhârî, Vudû’ 26; Müslim, Tahâret 87, (278); Muvattâ, Tahâret 9, (1, 21); Ebû Dâvûd, Tahâret 49, (103, 104, 105); Tirmîzî, Tahâret 19, (24); Nesâî, Tahâret 1, (1, 6, 7)

⁸⁴ İbn Rüşd, c. 1, s. 43

⁸⁵ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 270

⁸⁶ İbn Rüşd, c. 1, s. 42

⁸⁷ İbn Rüşd, c. 1, s. 42

abdesti bozar. Abdestinin bozulmadığına yani yellenme gibi abdesti bozan bir başka durumun meydana gelmediğine emin olursa bile bu görüşe göre hüküm değişmez.⁸⁸

Uykunun her şekilde ve her durumda abdesti bozduğunu savunanlar sünnet ve kıyas ile bu fikirlerini delillendirmişlerdir.

Sünnetteki delilleri Safvan b. Assal'ın anlattığı hadistir.

"كان رسول الله يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن ، إلا

من جنابة ، ولكن من غائط وبول ونوم."

*"Rasulullah, yolcu olduğumuz zaman -cünüplük hali dışında- (abdestli olarak giydiğimiz takdirde), büyük ve küçük abdest bozmak ile uyku uyumak gibi hallerde üç gün ve üç gece (yetmiş iki saat) mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi."*⁸⁹

Bu hadisin delalet yönünü şöyle yorumlamışlardır:

Hız. Peygamber, bütün uykuları genellemiştir. Az uyumak, çok uyumak, şu özel durumda veya bu durumda gibi bir hususiyet belirtmemiştir. Hadiste uyumak büyük ve küçük abdesti bozmakla bir anılmıştır. Büyük ve küçük tuvalet her durumda abdesti bozar. Hiçbir özel durum söz konusu değildir. Bu icma ile sabittir. Uyku da onlarla birlikte aynı durumda zikredildiğine göre uyku da her durumda abdesti bozar. Onun için de hiçbir özel durum söz konusu olamaz.⁹⁰

Uykunun her şekilde ve her durumda abdesti bozduğunu savunanların sünnetten getirdikleri başka bir delil de Muâviye'nin rivâyet ettiği hadistir. Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"العين وكاء السّه ، فإذا نامت العينان استطلق الوكاء."

*"Şüphesiz gözler, makatın (dübürün) kapak bağıdır. Gözler uyuduğu zaman kapak açılmış olur."*⁹¹

Benzer bir rivayet de Hız. Ali'den gelmiştir:

"العين وكاء السه فمن نام فليتوضأ."

⁸⁸ İbn Hazm, c. 1, ss. 212, 213; Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 17; Şevkânî, c. 1, s. 241

⁸⁹ İbn Mâce, Taharet 86 (554); Tirmîzî, Tâhâret, 71 (96), Da'avât, 102 (3529, 3530); Nesâî, Tâhâret, 98 (1,83,84)

⁹⁰ İbn Hazm, c. 1, s. 212

⁹¹ Darimî, Sünen, Taharet, 749

“Gözler makatın kapak bağıdır. Her kim uyursa abdest alsın.”⁹²

Bu görüşü savunanlara göre, buradaki hadisler tam olarak uykunun abdesti bozduğunu ifade eder. Az veya çok olması arasında bir fark yoktur. Bilhassa Hz. Ali’nin rivayetinde mutlak olarak her kim uyursa abdest alsın denilmektedir.⁹³

Kıyastan getirilen delil ise baygınlık durumudur. Uyku, baygınlıkla kıyaslanmıştır. Baygınlık abdesti bozar. Baygınlığın uzun veya kısa olması önemli değildir. Kural olarak oturarak, ayakta ya da yatarak fark etmez. Her durumda abdest bozulur. Uyku ve bayılmanın her ikisinde de akıl kaybolur. Onlara göre bu açıdan bir farkları yoktur.⁹⁴

Uykunun her durumda abdesti bozduğu görüşüne aşağıda değineceğimiz şekilde itirazlar yapılmıştır.

Safvan hadisinin reddedilmesi mümkündür. Safvan hadisinde deniliyor ki; “Hz. Peygamber bize seferdeyken mestlerimizi çıkarmamamızı emretti...” Burada uykunun abdesti bozduğu söylenmiyor. Mestleri giyinmiş olmak ve cünüp olmadıkça üç gün üç gece küçük veya büyük abdestini yapsa, uyusa da onları çıkarmamak emrediliyor. Bu hadis, mestleri çıkarmamaktan başka bir şeyi kapsamaz. Bu hadisten her uyku abdesti bozar diye bir anlam çıkarılamaz.⁹⁵

Usul imamlarına göre küçük ve büyük abdesti yapmakla uykuyu aynı hükümle birleştirmek doğru değildir, birbirleriyle çelişir.⁹⁶

Muaviye’den rivayet edilen hadisi de reddetmek mümkündür. Muaviye’nin hadisinin isnadı Ebû Bekr bin Ebû Meryem’denir. Ebû Hatim ve Ebû Zer’a bu hadisin kuvvetli olmadığını söylemiştir.⁹⁷

⁹² Ebû Dâvûd, Sünen, Tahâret, 203

⁹³ Şevkânî, c. 1, s. 241

⁹⁴ Nevevî, **el-Mecmû’**, c. 2, ss. 18, 19

⁹⁵ Ebu’l-Abbas Takıyyuddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, **Mecmû-u Fetâvâ Şeyhülİslâm İbn Teymiye**, Mecmu’u’l-Melik Fahd li Tabaati’l-Mushafî’ş-Şerif, Medine, 1995, c. 21, s. 395

⁹⁶ Muhammed Bin İsmail es-San’ânî, **Sübülüs’-Selam**, Dâru’l-Hadis, yy. ty. c. 1, s. 90

⁹⁷ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeylâî, **Nasbû’r-Râye**, Dâru’l-Kıble li’s-Sekafeti’l-İslamiyye, Cidde, 1997, 1.baskı, c. 1, s. 46

Hız. Ali hadisi ise el Vedıyn bin Ata'dan rivayettir. Yine bu hadisin zayıf olduğu söylenmiştir.⁹⁸

Ebû Hatim de bu hadisi dayanaksız bulmuş, İmam Zeylaî, Nasbu'r-Ra'ye'de bu hadiste illet ve ınkıta bulunduğunu söylemiştir.⁹⁹

İbn Teymiye de bu iki hadisi zayıf görenlerdendir. İki hadisin de sıhhatini değerlendirmiştir. Muaviye, hadiste; “Gözler uyuduğunda kapak(makat) açılır” demiştir. Buradan anlaşılır ki; uykuda makatın açılması olağan bir durumdur. Makatın açılması abdesti bozan bir durum değildir. Makatın açılmasıyla birlikte bir şeyin çıkması abdesti bozar. İnsan makatı açılınca kadar gevşeyebilir. Makattan bir şey çıkmadıkça bu durum abdesti bozan bir durum değildir.¹⁰⁰

İmam Şâfiî, uykunun baygınlığa kıyasına itiraz etmiştir. Uyku baygınlıktan farklıdır. Uyku, baygınlığa benzemez. Baygınlıkta akıl, bir hastalıktan dolayı gider. Baygınlık meydana geldiğinde hisler kaybolur. Uyku durumunda ise uyku sebebiyle akıl örtülür fakat hisler devam eder.¹⁰¹

Her durumda uyku abdesti bozar diyenlerin hadisler ve kıyasla ileri sürdükleri görüşler, yukarıdaki itirazlarda görüldüğü üzere tartışmaya açıktır.

2.1.3.2. İkinci Görüş

Uykunun abdesti bozmasıyla ilgili ikinci görüş, uyku kendisi bizzat abdesti bozmaz, abdestin bozulabileceğine dair bir işarettir, diyenlerin görüşüdür. Ebû Miclez, Ebû Musa el Eş'ari, Said bin Müseyyib ve ashap ile tabiinin çoğunluğuna göre; uyku bizzat kendisi hades değildir. Böylelikle ne olursa olsun, her durumda uykunun abdesti bozduğu söylenemez.¹⁰²

⁹⁸ Ebu'l Fadl Şehabeddin Ahmed ibn Hacer el Askalâni, **Telhisü'l-Habir**, Müessesetü Kurtuba, Mısır, 1995, 1.baskı, c. 1, s. 208

⁹⁹ Zeylaî, Abdullah b. Yusuf, c. 1, s. 45

¹⁰⁰ İbn Teymiyye, c. 21, s. 395

¹⁰¹ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 19

¹⁰² İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, **El-Muğnî**, Mektebetül'l-Kâhire, yy. 1968, c. 1, s. 128; Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 17

Bu görüşü savunanlar da Kur'an'dan ve sünnetten delil getirmişlerdir.

Kur'an'dan delilleri, Maide Suresi 6. ayetidir:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ
أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ
يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ."

*"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."*¹⁰³

Uykunun bizzat abdesti bozmadığını savunanlara göre bu ayet-i kerimenin delalet yönüne bakıldığında, abdesti bozan durumlar anlatılırken uykudan bahsedilmemiştir. Abdesti bozan durumların anlatıldığı bu ayette uykunun zikredilmediği görülmektedir. Anlaşılacağı gibi uyku kendisi bizzat abdesti bozmaz.¹⁰⁴

Bu görüşü savunanların sünnetten delillerinden biri Ebû Hureyre'den gelen şu hadistir:

"لا وضوء إلا من صوت أو ريح."

*"Ses ve koku olmadıkça abdest bozulmaz"*¹⁰⁵

Rasulullah'ın hadisleri arasında abdest alınması gereken durumlar arasında uyku zikredilmemiştir. Bu durumda, ne olursa olsun uykunun bizzat kendisinin abdesti bozduğunu söylemek mümkün değildir.

¹⁰³ Mâide, 5/6. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 2, s. 222

¹⁰⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 2, s. 18

¹⁰⁵ Müslim, Hayz, 99 (362); Tirmîzî, Tahâret, 56 (74, 75)

Bu görüşü savunanların sünnetten bir diğer delilleri Enes'tendir:
"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضؤون."¹⁰⁶

*"Ashop yatsı namazını beklerken kafaları önlerine düşüyordu. Sonra kalkıp abdest almadan namaza duruyorlardı."*¹⁰⁶

Bu rivayetten anlaşıyor ki; sahabe uyudu, sonra uyandı ve abdest almaksızın namazlarını kıldı. Eğer uyumak abdestlerini bozsaydı, Hz. Peygamber'in ayakkabısındaki necaset olayında¹⁰⁷ olduğu gibi Hz. Peygamber'e haber verilirdi ve namazın sıhhati konusunda Hz. Peygamber de ashabını uyarırdı.¹⁰⁸

Uykunun bizzat kendisinin abdesti bozmadığını savunanların delil olarak ileri sürdükleri ayeti kerime (Mâide, 5/6) şu yönlerden tartışılmıştır:

Birincisi, müfessirlerden bir kısmına göre ayette geçen *"namaza kalktığınız zaman"* söylemiyle kastedilen zaten uykudan kalkmaktır. Uykudan kalkınca *"yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın..."* mealindedir. İmam Şâfiî demiştir ki *"Kur'an ilmiyle meşgul pek çok kimsenin böyle söylediğini gördüm."*¹⁰⁹

¹⁰⁶ Müslim, Hayz, 125 (376); Ebû Dâvûd, Taharet 80 (200); Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

¹⁰⁷ Ebû Saîd'in rivâyet ettiği hadiste olay şöyledir: Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ayakkabısını giymiş halde bize namaz kıldırıldı. Sonra ayakkabısını çıkarıp (sol tarafına koydu). Bunun üzerine insanlar (sahâbe) da ayakkabılarını çıkardılar. Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- selâm verdikten sonra (onlara niçin ayakkabılarını çıkardıklarını sorunca şöyle) dediler:

-Ey Allah'ın elçisi! Namazda ayakkabını çıkardığını görünce biz de ayakkabılarımızı çıkardık.

Bunun üzerine Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: -(Namaz sırasında) Cebrâil -aleyhisselâm- bana geldi ve ayakkabımda necâset olduğunu bana haber verince ayakkabımı çıkardım. Bu sebeple biriniz mescide geldiği zaman ayakkabısına baksın. Eğer ayakkabısında bir eziyet veya necâset görürse, onu (yere) silsin. Çünkü toprak o necâseti temizleyicidir." (Ebû Davud, Salât, 91)

¹⁰⁸ San'ânî, c. 1, s. 89

¹⁰⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 18

İkincisi, ayette abdesti bozan bazı durumlardan bahsedilmiştir. Diğer durumlar sünnet ile açıklanmıştır. Örneğin bu ayette idrardan veya cima'dan bahsedilmemiştir. İdrar ve cimadan bahsedilmediği gibi uykudan da bahsedilmemiştir. Sadece bu ayete bakarak idrarın veya cima'nın abdesti bozmayacağı söylenemeyeceği gibi, uykunun abdesti bozmayacağı da söylenemez.¹¹⁰

Uykunun hiçbir durumda abdesti bozmadığını savunanların delil olarak ileri sürdükleri hadislere de bir takım itirazlar gelmiştir.

Ebû Hureyre'den gelen hadiste:

"لا وضوء إلا من صوت أو ريح."

"Ses veya koku olmadıkça abdest bozulmaz"¹¹¹ denilmiştir.

Bu hadis şüphe durumunun izahı için varid olmuştur. Burada abdesti bozan durumun özellikleri açıklanır. Küçük abdest veya büyük abdest bozmaktan, aklı kaybetmekten, cima'dan bahsedilmemiştir.

Bu hadise benzer bir hadis de Abdullah bin Zeyd rivayet etmiştir:

"لا ينصرف حتى يسمع صوتا أو يجد ريحا."

"Ses duymadıkça veya koku almadıkça (namazdan) ayrılmasın."¹¹²

Enes bin Malikten gelen şu hadis de tartışmaya açıktır:

"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم

يصلون ولا يتوضؤون."

"Aşap yatsı namazını beklerken kafaları önlerine düşüyordu. Sonra kalkıp abdest almadan namaza duruyorlardı."¹¹³

İbn Hazm'a göre bu hadis uykunun abdesti bozmadığına delil değildir. Çünkü Hz. Aişe'nin anlattığına göre:

"قَالَتْ عَائِشَةُ : قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَتَنَامُ قَبْلَ أَنْ تَوْتِرَ؟ قَالَ: إِنْ عَيْنِي تَتَمَانُ

وَلَا يَنَامُ قَلْبِي."

"Allah Rasûlüne, "vitir namazını kılmadan mı uyuyacaksın?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Benim gözlerim uyur, kalbim uyumaz."¹¹⁴

¹¹⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 18

¹¹¹ İbn Mâce, Sünen, 514 (6156)

¹¹² Müslim, Hayz, 99 (362); Tirmîzî, Tahâret, 56 (74, 75)

¹¹³ Müslim, Hayz, 125 (376); Ebû Dâvûd, Taharet 80 (200); Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

¹¹⁴ Buhârî, Teheccüd, 16 (1147)

Buradaki mevzu diğer insanların aksine sadece Hz. Peygamber için geçerlidir. Hz. Peygamber dışındaki herkeste kalbin uyuması mümkündür. Bunun için Hz. Peygamber dışındaki insanların uyuması durumunda abdest gereklidir. Bu söz de bu şekilde sakıt olmuştur.¹¹⁵

Sübülüs'-Selam'da bu konuya değinilmiştir. Enes hadisinde Hz. Peygamber'in ashabına abdestsiz namazla ilgili anlattığı herhangi bir ibare olmadığı söylenmiş, bunun sahabenin fiili olduğu ve bunun delil sayılamayacağı anlatılmıştır. Delil ancak Hz. Peygamber'in yaptığı, söylediği ve takrirleri olabilir. Bu hadiste bunlardan herhangi birisi söz konusu değildir.¹¹⁶

Dört büyük imam, uykunun bizzat kendisinin abdesti bozan bir hades olmadığı hususunda ittifak etmiştir. Uyku abdestin bozulmasına bir işaret ya da sebep kabul edilmiştir. Deliller kendi arasında birleştirilmiştir. Fakat dört büyük imam kendi aralarında, uykunun bütün olarak hades için bir işaret olup olmadığı ve abdesti bozan uykunun biçiminde ihtilaf etmişlerdir.

Hanefî mezhebinde, daha önce açıklandığı gibi, uyku abdesti bozan durumlara bir belirti olmalıdır. Buradan da delil olarak uykunun bizzat kendisinin bir hades olmadığı, abdesti bozan durumlara bir işaret olduğu ortaya çıkar.

Muaviye ve Ali hadisinde

"العين وكاء السّه ، فإذا نامت العينان استطلق الوكاء."

"Gözler makatın bağıdır, gözler uyursa kapak açılır"¹¹⁷ ve

"العين وكاء السّه فمن نام فليتوضأ."

"Gözler makatın bağıdır, uyuyan abdest alsın"¹¹⁸ denilmiştir.

Rivayet edilen hadis, uykunun makattan bir şey çıkmasına işaret olduğuna delildir. Uykunun kendisinin abdesti bozduğuna delil değildir. السّه (es-sehi) kelimesi makatsa ve onun kapağı onu koruyorsa, ondan şuur dışı

¹¹⁵ İbn Hazm, c. 1, s. 214

¹¹⁶ San'ânî, c. 1, s. 89

¹¹⁷ Darimî, Sünen, Taharet, 749

¹¹⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, Tahâret, 203

bir şekilde bir şey çıkarsa, burada koruma hâsıl olmaz. Koruma Hz. Peygamber'in hadisindeki gözler ile uyumama durumunda hâsıl olur.¹¹⁹

İbn Abbas'tan rivayet edilen hadis şöyleydi:

"نام حتى نفخ ثم قام الى الصلاة ولم يتوضأ."

"Hz. Peygamber soluyuncaya kadar uyudu, sonra kalktı ve abdest almadan namaz kıldı."¹²⁰

Hadisin delalet yönüne bakıldığında, Hz. Peygamber'in gözleri uyusa da kalbinin uyumadığı bir başka hadisten öğrenilmiştir. Hz. Peygamber'in kalbi uyumadığı için abdestinin bozulmadığını bilir. Bu da açıklar ki, uyku, kendisi hades değildir. Eğer uykunun kendisi bizzat hades sayılsaydı küçük ve büyük abdestte ve diğer abdesti bozan durumlarda olduğu gibi Hz. Peygamber'in uykusuyla başkalarının uykusu arasında fark olmazdı.¹²¹

Enes'ten gelen hadis ile de delil getirilmiştir.

"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضؤون."

"Ashap yatsı namazını beklerken kafaları önlerine düşüyordu. Sonra kalkıp abdest almadan namaza duruyorlardı."¹²²

Delalet yönü değerlendirilecek olursa, ashabın uyuduğu uykunun abdesti bozmayan cinsten olduğu görülür. Eğer uyku bizzat abdesti bozsaydı, bu uyku da bozardı. Onlar oturmuş halde namazı bekliyorlardı. Uyuyakalmışlardı hatta başları önlerine düşmüştü.¹²³

¹¹⁹ Şevkânî, c. 1, s. 243

¹²⁰ İbn Mâce, Sünen, 475

¹²¹ İbn Teymiyye, c. 21, s. 229

¹²² Müslim, Hayz, 125 (376); Ebû Dâvûd, Taharet 80 (200); Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

¹²³ Ahmed b. Guneym b. Salim en-Nefrâvi ibn Mühenna, **El-Fevakihü'd-Devani**, Dâru'l-Fikr, yy. 1995, c. 1, s. 114

2.1.3.3. Üçüncü Görüş

Hanefî Mezhebine göre, namazdaki rükûda, secdede, kıyamda, kuudda ve namazın dışında da bu şekillerde dururken uyumak, abdesti bozmaz.¹²⁴

Secdede uykunun bozulmayışı bir takım şartlara bağlanmıştır. Secdede sünnet olduğu üzere sabit durumda olunmalı, karın bölgesi uyluklarından ayrı yukarıda olmalı, kolların pazı kısımları iki taraftan uzak durmalı. Eğer bu durumdan farklı bir durumda uyunursa abdest bozulur.¹²⁵

Abdesti bozan uykunun ölçüsü, kişinin yere dayanma halinin sona ermesi, yani yıkılmasıdır.¹²⁶ Yere uzanarak, iyice yerleşerek, yayılarak uyumak ve çekildiğinde düşecek tarzda bir şeye dayanarak uyumak abdesti bozan uykudur.¹²⁷

Hanefîler, yatarak uyumayı abdesti bozan durum olarak kabul eder. İbn Hazm, Abdullah bin Ömer, Ata', İbrahim en Nahai, Davut bin Ali'nin eserlerinden de bunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır.¹²⁸

Bu görüşü savunanların sünnetten delilleri İbn Abbas'tan gelen şu rivayettir:

"أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم نام وهو ساجد حتى غط أو نفخ ثم قام يصلي فقلت يا رسول الله إنك قد نمت قال إن الوضوء لا يجب إلا على من نام مضطجعا فإنه إذا اضطجع استرخت مفاصله."

H. Peygamber secdede horlayıncaya kadar uyudu. Sonra kalkıp namaz kıldı. O'na sordum:

"Ey Allah'ın Rasulü, sen uyumadın mı?" dedi ki;

*"Yatarak uyumadıkça abdest almak gerekmez. Yatarak uyuyan kimsenin mafsalları gevşer."*¹²⁹

¹²⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, **El-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993, c. 1, s. 78

¹²⁵ İbnü'l-Hümâm, c. 1, s. 48

¹²⁶ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, ss. 270, 271

¹²⁷ Bâbertî, c. 1, s. 48

¹²⁸ İbn Hazm, c. 1, s. 213

¹²⁹ Tirmîzî, Tahâret, 57 (77); Ebû Dâvûd, Tahâret, 80 (202); Nesâî, Ezan, 41 (2, 30)

Şüphesiz ki, hadis metni, uykunun abdesti bozduğuna delildir. Fakat buradaki uyku yatarak uyumaktır. İleti de, hadiste açıklandığı üzere, mafsalların gevşemesidir. Yatarak uyuması durumunda hadisin çıkışından emin olunamaz. Bu durumda belirsizlikte olduğu gibi abdestin bozulması sabittir.¹³⁰

Ayaktayken, otururken, secdeyken uyumanın abdesti bozmadığı hükmü İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadis ile desteklenmiştir:

"لا يجب الوضوء على من نام جالسا أو قائما أو ساجدا حتى يضع جنبه ؛ فإذا وضع جنبه استرخت مفاصله."

*"Otururken uyuyana, ayakta uyuyana, secdede uyuyana, yanını yere koymadıkça abdest gerekmez. Yanı üzere yattığında mafsalları gevşer."*¹³¹

Hadis, oturarak, ayakta ya da secdede uyumanın abdesti yenilemeyi gerektirmediğini göstermektedir. Çünkü bu hallerde, kişi kendisini iyice kavramış, tutmuş durumdadır. Bu, abdestinin bozulmadığına delildir. Bu hallerde, kişi kendisinden bir hades çıkıp çıkmadığından emindir.¹³²

Uykunun kural olarak abdesti bozmadığını söyleyenler Enes'ten gelen şu rivayeti delil gösterirler:

"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضؤون."

*"Allah Resulü'nün ashabı başları düşünceye kadar yatsı namazını beklerdi. Sonra abdest almaksızın namaz kılarlardı."*¹³³

Hadis metni incelendiğinde, Allah Rasulü'nün ashabının oturarak uyuduğu anlaşılmaktadır. Çünkü "başları düşünceye kadar" deniliyor. Başların düşmesi ancak kişinin oturarak uyumasıyla meydana gelebilecek bir durumdur. Baş ancak yatmadan uyunursa düşer. Yatarak uyunduğunda baş zaten desteklenmiş durumdadır. Hadisteki anlatıma göre ashap oturarak uyumaktadır ve bu şekliyle onlardan hades çıkması ihtimali yoktur.

¹³⁰ Kâsânî, c. 1, s. 31

¹³¹ (Farklı lafızlar ve bazılarında مضطجعا اسرخت مفاصله Ebû Dâvud, Tahâret, 204; Tirmizî, Tahâret, 77; Beyhakî, Sünen, I, 597; Zeylaî, Nasbu'r-râye I, 44; Dârekutnî, Sünen, I, 376.

¹³² Serahsî, c. 1, ss. 78, 79

¹³³ Ebû Dâvûd, Taharet, 200

Secdede uyumanın abdesti bozmadığı hükmü, bir başka Enes rivayeti ile de desteklenmiştir:

"إِذَا نَامَ الْعَبْدُ فِي سُجُودِهِ بِأَهْوَى اللَّهِ بِهِ مَلَأَتْهُ يَقُولُ : انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي رَوْحُهُ عِنْدِي وَجَسَدُهُ فِي طَاعَتِي."

"Kul, secdesinde uyursa, Allahu Teala onunla meleklerine övünür. Der ki: Kuluma bakın, ruhu benim yanımda, cesedi bana itaat ediyor."¹³⁴

Bu hadise göre eğer namazda uyuma olayı gerçekleşirse, namaz kılan kişinin vücudu Allah'a taate devam etmektedir. O halde böyle bir uyku abdesti bozmaz.¹³⁵

Namazdaki rükûda, secdede, kıyamda, kuudda, ve namazın dışındaki bu durumlarda abdestin bozulmayacağını savunanların delillerini reddeden bazı itirazlar bulunmaktadır.

İbn Abbas'tan rivayet edilen hadise göre uzanarak uyumak abdesti bozar. Hadis, şöyle gelmiştir: "uzanarak uyumadıkça abdest almak gerekmez." Hadis alimleri, bu hadisin zayıf olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.¹³⁶

Ebû Halid ed Delani, hadisteki duruma ilavede bulunmuştur. Bunun üzerine lafızlarda ihtilaflar meydana gelmiştir. Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmîzî, İbrahim el-Harbî ve diğerlerinin açıklamalarında bu hadisin zayıf olduğu nakledilmiştir. Beyhakî'ye göre bu rivayeti yalnızca Ebû Halid ed-Delanî kabul etmiştir.¹³⁷

Şâfiîler, namazdaki rükûnlardan birinde uyumakla abdestin bozulmayacağı ve yalnızca uzanarak uyuyunca abdestin bozulacağı görüşüne karşı çıkmışlardır.

Şâfiîlere göre bu görüşü savunanların iddiaları çelişkilidir ve hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Çünkü secde ve rükû durumlardaki uykuda, oturma yerinin (makadın) yerde olması mümkün değildir. Öyleyse bu hallerdeki uyku, uzanarak ya da yaslanarak uyumaya benzer. İttifak edilmiştir ki; uyku bizzat kendisi hades değildir. Şâfiîler uykunun abdesti

¹³⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, Tefrîu Salâti's-Sefer, 1203

¹³⁵ Kâsânî, c. 1, s. 31

¹³⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 20

¹³⁷ Askalânî, c. 1, s. 211

bozmasını çıkış yerinin gevşemesine göre düzenler. Ölçüleri, sünnete ve münasip olgulara göre doğru olarak getirdiklerini iddia ederler. Onlara göre secde ve rükû, uzanmak gibidir. Çıkış yerinden yani makattan bir şey çıkması konusunda uzanmakla rükûda veya secdede olmak arasında bir fark yoktur.¹³⁸

Râvisi Enes olan övünme hadisini bu konuda delil olarak öne sürenlere, bu hadisin zayıf olduğunu söyleyerek tartışmaya katılanlar olmuştur. Şafiilerden İmam Nevevî bu hadisin zayıf olduğuna katılanlardandır. Ona göre eğer bu hadis sahih olsaydı, secde eden ismiyle onu överdi. Ama böyle olmadı. İbadet gibi olması bakımından onu övdü. Bunun manasına gelince, onu andı fakat secdesini kabul etmedi. Çünkü abdesti bozan durumlar ancak kişinin kendisini tutabilme durumuyla ispatlanabilir. Secdede ise kişinin kendisini tutabilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte onu bağışlamıştır.¹³⁹

Telhis'ül-Habir'de geçtiğine göre bu hadis İbn Arabi ve ona tâbi olanlar tarafından kabul edilmemiştir. Davud bin ez-Zebrigan bu hadisten zayıf olarak bahsetmiştir. Beyhakî, el-Hilafiyat adlı eserinde bu Enes hadisinin zayıf olduğunu rivayet etmiştir. Ed-Darakutnî de İlel adlı eserinde, İbad bin Raşid Hasan'dan, O da Ebu Hureyre'den işitmiştir: *"Kulum secdede uyuduğu zaman Allah der ki; kuluma bakın..."* her ne kadar bu hadis Hasan'dan ulaşmışsa da, Hasan'ın Ebu Hureyre'den bunu işitmediğini söylemesi, hadisin zayıf bulunmasının bir sebebidir.¹⁴⁰

2.1.3.4. Dördüncü Görüş

Mâlikî Mezhebine göre, çok uyunduğunda abdest bozulurken, az uykuda abdest bozulmaz.¹⁴¹ Mâlikîlerde uykunun durumuna itibar edilir. Uyuyanın durumuna itibar edilmez. İster uzansın, ister ayakta olsun, ister bir başka durumda olsun önemli değildir.¹⁴²

¹³⁸ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s., 20

¹³⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s., 20

¹⁴⁰ Askalânî, c. 1, s. 212

¹⁴¹ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s., 17

¹⁴² Desûkî, c. 1, s. 118

Böylelikle ne durumda olursa olsun, ağır uykunun abdesti bozduğuna ittifak edilmiştir. İster uzun uyunsun ister kısa uyunsun.¹⁴³

Ağır uykuyu ve hafif uyku ayırımını yapan fukaha, bunların alametlerini de açıklamıştır.

Ağır uyku uyuyan kişi yaptığı hareketlerin şuurunda değildir. Öyle ki; elinden bir şey düşse fark etmez. Göz yuvarları kaybolur, akan salyasını fark etmez, yanından gideni ya da yanına geleni fark etmez, uzak sesleri anlamaz.¹⁴⁴

Hafif uyku ise her nasıl olursa olsun abdesti bozmayan uykudur.¹⁴⁵

Fakat uzun uyunursa abdest alınması menduptur.¹⁴⁶

Hafif uykudaki kişi hareketlerinin farkındadır, elindeki şeyi düşürmez, göz yuvaları tam birleşmemiştir. Akan salyasının farkındadır. Yakın sesleri anlar.¹⁴⁷

Abdestin uykunun durumuna göre bozulduğunu savunanlar, sünnetten ve mantıktan delil getirmişlerdir.

Sünnetten birinci delilleri, Enes'ten gelen rivayettir. Hadise göre, ashap uyuyordu sonra abdest almaksızın namazlarını kıldılar.¹⁴⁸

Iyaz'a göre bu hadis, uykunun kendisinin hades olmadığının delilidir. Ağır uykuda kişinin hisleri gider, kendisinden bir hadesin çıktığını fark etmez. Bunun için abdesti bozulur. Hafif uykuda ise, hisler kaybolmamıştır. Bunun için abdest bozulmaz. Bu, sahabenin uykusuna hamledilir. Çünkü ashap, oturarak namazı bekliyorlardı.¹⁴⁹

Sünnetten ikinci delilleri, İbn Abbas'tan gelen hadistir.

"أعتم رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ليلة بالعشاء حتى رقد الناس، واستيقظوا، ورقدوا واستيقظوا، فقام عمر بن الخطاب، فقال: الصلاة قال عطاء: قال

¹⁴³ Hattâb, c. 1, s. 294

¹⁴⁴ Hattâb, c. 1, s. 295

¹⁴⁵ Desûkî, c. 1, s. 118

¹⁴⁶ Ebu'l Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim el-Karâfi, **ez-Zahîrâ**, Dâru'l-Ğarbu'l-İslâmi, Beyrut, 1994, 1.baskı, c. 1, s. 230

¹⁴⁷ Desûkî, c. 1, s. 119

¹⁴⁸ Müslim, Hayz, 125 (376), Ebû Dâvûd, Taharet 80 (200), Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

¹⁴⁹ Nefrâvi, c. 1, s. 114

ابن عباس: فخرج رسول الله - صلى الله عليه وسلم - كأنني أنظر إليه الآن يقطر رأسه ماءً، واضعاً يده على رأسه، فقال: لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم أن يصلوها هكذا."

*"Allah Rasulü yatsı namazını karanlık basıncaya kadar geciktirdi. İnsanlar uyudu, uyandı, uyudu, uyandı. Ömer bin Hattap kalktı, namaz, dedi. Ata dedi ki İbn Abbas şöyle dedi: Hz. Peygamber çıktı, ben O'na baktım. Başından su damlıyordu. Başını ellerinin üzerine koydu ve dedi ki; ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim onu bu vakitte kılmalarını emrederdim"*¹⁵⁰

Zikredilen hadisin delalet yönü irdelendiğinde, bu görüşü savunanlara göre sahabe uyudu, uyandı, uyudu, uyandı. Sahabenin derin bir uykuda olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in huzurunda namaz için bekliyorlardı. Anlaşılan, uykuları tetikteydi, onlarınki hafif bir uykuydu. Böylelikle tekrar abdest almaları gerekmedi.

Bu görüş sahipleri ağır uykuda abdestin gerekliliğine mantıkla da delil getirmişlerdir.

Uykunun ağırlaşmasıyla birlikte mafsalların gevşemesi, hadisin çıkışına sebep olur. Hz. Peygamber'in, *"Uzanıldığında ya da yaslanıldığında mafsallar gevşer"* sözü bu illeti açıklamaktadır. Uyuyanın gaz kaçırma ihtimali vardır. Uykusunda dikkat etse bile ne olduğunun farkına varamaz. Eğer ağır uyku, abdesti gerektirmeseydi, bu şekilde namaz kılınmasına izin verilirdi. Ama durum böyleyken namaz için ihtiyaten abdest alınır ve temizliğinden emin olunup hadesten kurtulmuş olunur.¹⁵¹

Enes hadisine Şâfiîler itiraz etmiştir. Bu hadisi delil olarak kabul etmemişlerdir. Az uyku ve çok uyku arasında fark yoktur. Az uykudayken ashabın başlarının önlerine düştüğü iddiası kabul edilemez.¹⁵²

İbn Hazm da onların getirdiği delillerden şu hadise itiraz etmiştir:

"أعتم رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ليلة بالعشاء حتى رقد الناس، واستيقظوا، ورقدوا واستيقظوا، فقام عمر بن الخطاب، فقال: الصلاة قال عطاء: قال

¹⁵⁰ Müslim, Mesâcid, 219 (638); Müsned, 159 (1029)

¹⁵¹ Ebû Muhammed Abdülvehhâb es-Sa'lebî, **el-Maûne**, el-Mektebetü't-Ticariye, Mekke, ty. c. 1, s. 154

¹⁵² Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s., 19

ابن عباس: فخرج رسول الله - صلى الله عليه وسلم - كأنني أنظر إليه الآن يقطر رأسه ماءً، واضعاً يده على رأسه، فقال: لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم أن يصلوها هكذا.

*“Allah Rasulü yatsı namazını karanlık basıncaya kadar geciktirdi. İnsanlar uyudu, uyandı, uyudu, uyandı. Ömer bin Hattap kalktı, namaz, dedi. Ata demiştir ki İbn Abbas şöyle dedi: Hz. Peygamber çıktı, ben ona baktım. Başından su damlıyordu. Başını ellerinin üzerine koydu ve dedi ki; ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim onu bu vakitte kılmalarını emrederdim”*¹⁵³

İbn Hazm’a göre, uyku durumuyla uyuyanın durumu arasındaki farka hiçbir şey delil olamaz. Çünkü yatarak, yaslanarak ya da oturarak uyuduklarına dair bir delil yoktur. Aslında uykudan dolayı abdest gerekmez. Bununla beraber bu ona delil değildir. Delil olmayışının sebebi, Hz. Peygamber’in uyuduğunu bildiği kişiye abdest almasını emretmeyişidir. Ancak uyuyana abdest alması gerektiğini bildirmesiyle ya da onu emretmesiyle veya onu yapmasıyla delil olurdu.¹⁵⁴

Şâfiîler mantikî delillere de itiraz etmiştir. Burada, ağır uykuda, az uykunun aksine çıkış yerinden bir şey çıkması muhtemeldir, diye anlatıldı. Onlara göre bunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu, bayılda olduğu gibi uykunun bizzat kendisini hades kılar. Halbuki bunu söylemiyor, aksini savunuyorlar. Makattan bir şeyin ortaya çıkması hadese delil kılınır. Makatta bir şey hissetmeksizin şüphe ile abdest bozulmaz.¹⁵⁵

2.1.3.5. Beşinci Görüş

Şâfiîlerin görüşüne göre, kişi, kalçanın yere iyice oturduğuna eminse abdest bozulmaz.¹⁵⁶

Böylelikle hadesin çıkmadığına da emin olunur.

¹⁵³ Müslim, Mesâcid, 219 (638); Müsned, 159 (1029)

¹⁵⁴ İbn Hazm, c. 1, s. 215

¹⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmû*, c. 2, s., 19

¹⁵⁶ Remlî, c. 1, ss. 114,115

Eğer kişi bedeninden emin değilse, ister namazda olsun, ister uykusu uzun olsun, ister uzun olmasın abdesti bozulur. Şâfiî ve onun arkadaşlarının görüşü böyledir.¹⁵⁷

İmam Şâfiî ve arkadaşlarına göre, uykudaki kişide hadesin çıkışı ihtimali varsa da abdest alınması gerekmektedir.¹⁵⁸ Şâfiîler'e göre kalçanın yere iyice oturduğundan emin olunduğunda abdest bozulmaz.

Buna sünnetten deliller getirmişlerdir.

Safvan bin Assal'dan gelen hadis şöyledir:

"كان رسول الله يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن ، إلا من جنابة ، ولكن من غائط وبول ونوم."

*"Rasulullah, yolcu olduğumuz zaman -cünüplük hali dışında- (abdestli olarak giydiğimiz takdirde), büyük ve küçük abdest bozmak ile uyku uyumak gibi hallerde üç gün ve üç gece (yetmiş iki saat) mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi."*¹⁵⁹

Sünnetten getirdikleri diğer delil ise Enes bin Malik'ten gelen hadistir:

"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضؤون."

*"Ashap yatsı namazını beklerken kafaları önlerine düşüyordu. Sonra kalkıp abdest almadan namaza duruyorlardı."*¹⁶⁰

Ashap oturarak namazı bekliyordu. Sonra uyandılar ve abdest almaksızın namazlarını kıldılar. Bu, ashabin kalçalarının yere iyice oturduğundan emin olduklarına delalet eder. Böylelikle onların abdesti bozulmamıştır.

Şâfiîlerin bu konuda sünnetten getirdikleri diğer delil de İbn Abbas'ın anlattığı hadistir. Daha önce bahsedildiği gibi, hadise göre, otururken uyuyana yanını yere koymadıkça abdest gerekmez. Yanı üzere yattığında ise mafsalları gevşer.

¹⁵⁷ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 17

¹⁵⁸ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 15

¹⁵⁹ İbn Mâce, Taharet 86 (554); Tirmîzî, Tâhâret, 71 (96), Da'avât, 102 (3529, 3530); Nesâî, Tâhâret, 98 (1, 83, 84)

¹⁶⁰ Müslim, Hayz, 125 (376); Ebû Dâvûd, Taharet 80 (200); Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

Allah Rasulü, oturarak uyumayı ayrı tutmuştur. Çünkü kalçası yere iyice oturan kişi, bu durumda mafsallarının gevşemeyeceğine emindir.

Şâfiîlerin iddiasından ikincisine göre, kalçanın yere iyice oturduğuna emin olunmadığında abdest bozulur.

Buna sünnetten delilleri Muaviye ve Ali'den gelen hadislerdir.

"العين وكاء السه ، فإذا نامت العينان استطلق الوكاء."

"Gözler uyuduğunda kapak(makat) açılır."¹⁶¹

"العين وكاء السه فمن نام فليتوضأ."

"Gözler makatın bağıdır, uyuyan abdest alsın."¹⁶²

Şâfiî'ye göre, rivayet edilen bu hadisler, uykuda makat konusunda emin olunamayacağına ve böylelikle de abdestin bozulacağına delildir. Bunun için de, denilebilir ki; kalçanın yere iyice oturduğuna emin olunmadıkça abdest bozulur.¹⁶³

Uyuyan, makatından emin olamaz ve büyük olasılıkla yellenme olur. Kural, oturma yerinin iyice yerleşmiş olmasıdır. Yellenmeyi korumak için oturma yerinin iyice yerleşmiş olması gerekir. Böylelikle şüpheye yer kalmaz.¹⁶⁴

Safvan ve Ali hadisiyle delil getirilmesine Hanefîler itiraz etmiştir. Bu hadislere göre kalçanın yere sabitlenmesi durumu hariç uyku her durumda hadistir. Hanefîler, anlatılanların delil olmadığını söylemişlerdir. Çünkü kontrol edilemeyen uyku, sıradan bir uykuya dönüşebilir. Yani uzanır ve uzanarak uyumakla da makatın çözülmesi gerçekleşebilir. Fakat bu her uyumada da olmaz.¹⁶⁵

Şâfiîleri reddetmek mümkündür. Onlar, İbn Abbas'ın, Ali'nin ve Muaviye'nin hadislerinden delil getirmişlerdi.

İbn Abbas'tan gelen hadise göre, Allah Rasulü şöyle buyurmuştur:

¹⁶¹ Darimî, Sünen, Tahâret, 749

¹⁶² Ebû Dâvûd, Sünen, Tahâret, 203

¹⁶³ Abdülkerim b. Muhammed er-Rafi, **Fethu'l Aziz Bi Şerhi'l Veciz**, Dâru'l-Fikr, yy. ty. c.

2, s. 21

¹⁶⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s., 18

¹⁶⁵ Kâsânî, c. 1, s. 31

"لا وضوء على من نام قاعدا إنما الوضوء على من نام مضطجعا فإن من نام مضطجعا استرخت مفاصله."

*"Otururken uyuyana, ayakta uyuyana, secdede uyuyana yanını yere koymadıkça abdest gerekmez. Yanı üzere yattığında mafsalları gevşer."*¹⁶⁶

Muaviye hadisi şöyledir:

"العين وكاء السّه ، فإذا نامت العينان استطلق الوكاء."

*"Gözler makatın bağıdır, gözler uyursa kapak açılır"*¹⁶⁷

Ali hadisi ise şöyle gelmektedir:

"العين وكاء السه فمن نام فليتوضأ."

*"Gözler makatın bağıdır, uyuyan abdest alsın"*¹⁶⁸

Daha önce bahsettiğimiz gibi, bazı hadis bilginlerine göre bu iki hadis sened bakımından zayıftır. Bu, onların delillerini düşürüp geçersiz kılabilmektedir.

2.1.3.6. Altıncı Görüş

Bazı fukaha, abdesti bozmayan uykunun, akli örtse de anlayışının devam ettiği uyku olduğunu söylemiştir. Böyle bir uyku, yaslanmadıkça oturanın ve ayakta duranın abdestini bozmaz. Hanbelî mezhebinin doğru kabul ettiği görüş budur.¹⁶⁹

Bu görüşü savunanlara göre namazı beklemek sık olan bir olaydır. Beklerken uyuyup kalmaktan kişinin kendisini koruması pek mümkün değildir. Böylelikle bu zorluk da giderilmiş oldu. Onlara göre oturarak uyumanın abdesti bozmadığının illeti böyle açıklanabilmektedir.¹⁷⁰

Ayakta uyumanın abdesti bozmadığının illeti ise, makatın korunması ve toplanması bakımından ayakta durmanın oturmak gibi kabul edilmesidir.

¹⁶⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 13

¹⁶⁷ Darimî, Sünen, Taharet, 749

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, Tahâret, 203

¹⁶⁹ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 1, s. 126

¹⁷⁰ İbn Kudâme, Muvaffakuddin, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, **el-Kâfi**, Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiye, yy. 1994, 1.baskı, c. 1, s. 83

Ayakta uyuyan kiři hadesi geiřtirebilir. Uykusu ağırlařtıęı takdirde de yere dūřer.¹⁷¹

Uzanarak uyumak ise az ya da çok olsun abdesti bozar.¹⁷²

Rūkūda ya da secde de uyumaya gelince, bununla ilgili iki rivayet vardır:

Birincisi; o, uzanarak uyumak gibidir. Çünkü bu durumda, hades mahalli gevřektir, korunmaya mūsait deęildir.¹⁷³ Bu, ashabın çoęunluęunun yoludur.¹⁷⁴

İkinci rivayete göre ise, rūkūda ya da secde de uyumak, oturarak uyumak gibidir. Çünkü o, namazın durumlarından bir durumdur.¹⁷⁵

Az uyku ya da çok uyku için rften ve adetten yararlanılır.¹⁷⁶

Abdesti bozan uykunun aklı örten uyku olduęunu söyleyenler sūnnetten ve mantıktan delil getirmiřlerdir.

Sūnnetten ilk delilleri Muaviye hadisidir:

"العین وكاء السّہ ، فإذا نامت العينان استطلق الوكاء."

"Gözler makatın bağıdır, gözler uyursa kapak açılır"¹⁷⁷

Diğer delilleri Ali hadisidir:

"العین وكاء السہ فمن نام فليتوضأ."

"Gözler makatın bağıdır, uyuyan abdest alsın"¹⁷⁸

Bu görüşü savunanlar Safvan bin Assal'dan gelen hadis ile de görüşlerini desteklemişlerdir:

"كان رسول الله يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن ، إلا

من جنابة ، ولكن من غائط وبول ونوم."

"Rasulullah, yolcu olduğumuz zaman -cünüplük hali dışında- (abdestli olarak giydiğimiz takdirde), büyük ve küçük abdest bozmak ile

¹⁷¹ Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz, **Maûnetü Ūlî'n-Nuha**, Mektebetü'l-Esedî, 5.baskı,yy. ty. c. 1, s. 313

¹⁷² İbn Kudâme, Muvaffakuddin, c. 1, s. 83

¹⁷³ Ebû Muhammed Bahaeddîn Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî, **El-Udde Şerhu'l-Umde**, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2003, c. 1, s. 42

¹⁷⁴ Merdâvî, c. 1, s. 200

¹⁷⁵ Makdisî, c. 1, s. 42

¹⁷⁶ Makdisî, c. 1, s. 42

¹⁷⁷ Darimî, Sünen ,Tahâret, 749

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, Tahâret 203

uyku uyumak gibi hallerde üç gün ve üç gece (yetmiş iki saat) mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi.”¹⁷⁹

Bu görüşe göre, yukarıdaki hadisler, uykunun akla galip geldiği her durumda abdestin bozulduğuna dair umumi hadislerdir. Çünkü böyle bir uykuda, uykudaki kişi hissetmeden hades çıkışı açılabilir.

Uyku bizzat kendisi hades olmamakla birlikte hadese işarettir. Bu durum sünnet yerine kadar birleşmeyle boşalma olmasa bile guslün gerekmesi gibidir.¹⁸⁰

Oturarak hafif uyku uyumanın abdesti bozmadığına Enes’ten gelen hadis ile delil getirilmiştir:

"كان أصحاب رسول الله ينتظرون العشاء الآخرة حتى تخفق رؤوسهم ثم يصلون ولا يتوضؤون."

"Ashap yatsı namazını beklerken kafaları önlerine düşüyordu. Sonra kalkıp abdest almadan namaza duruyorlardı."¹⁸¹

Bu görüşe göre hadis özellikle umum için gelmiştir. Oturarak hafif uyku uyuyan kişinin abdesti bozulmaz. Bu durum, hadesin çıkışını zorlaştırır. Yine, sahabe hadiste geçen şekliyle uyuyorken şayet kendilerinden bir hades çıksaydı hissederlerdi. Bu uykuyu aklı örten ağır uykuyla kıyaslamak mümkün değildir. Çünkü ağır uykuda abdestinin bozulup bozulmadığından emin olunamaz.¹⁸²

Oturarak hafif uyku uyumanın abdesti bozmadığı sünnetten bir başka delil ile desteklenmiştir. Bu, İbn Abbas’ın rivayetidir:

"بت ليلة عند خالتي ميمونة بنت الحارث فقلت لها إذا قام رسول الله صلى الله عليه وسلم فأيقظيني فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فقامت إلى جنبه الأيسر فأخذ بيدي فجعلني من شقه الأيمن فجعلت إذا أغفيت يأخذ بشحمة أذني قال فصلى إحدى عشرة ركعة."

"Teyzem Meymûne'nin yanında uyudum. Rasulullah namaz kılmak üzere kalktı. Ben de onun sol tarafına durdum. Elimden tutup beni sağ

¹⁷⁹ İbn Mâce, Taharet 86 (554); Tirmîzî, Tâhâret, 71 (96), Da'avât, 102 (3529, 3530); Nesâî, Tâhâret, 98 (1,83,84)

¹⁸⁰ İbn Kudâme, Muvaffakuddin, c. 1, s. 128

¹⁸¹ Müslim, Hayz, 125 (376); Ebû Dâvûd, Taharet 80 (200); Tirmîzî, Tahâret, 58 (78)

¹⁸² İbn Kudâme, Muvaffakuddin, c. 1, ss. 128, 129

tarafına durdurdu. Uykuya dalacak gibi olduğumda benim kulak yumuşağımı yakalardı.” İbn Abbas devamla dedi ki: "Böylece on bir rekât namaz kıldı.”¹⁸³

Bu hadise göre Hz. Peygamber İbn Abbas’a abdestini yenilemesini emretmemiştir. O’nun uykusunun hafif bir uyku olduğu söylenebilir. Eğer başka bir durum olsaydı hadesten emin olunamayacağı için Hz. Peygamber O’na abdestini yenilemesini emrederdi.

Oturarak hafif uyku uyumanın abdesti bozmadığına, yaslanarak uyumanın abdesti bozduğuna dair Ali ve Muaviye’nin daha önce bahsi geçen hadisleri delil gösterilmiştir. Zikredilen hadislerde yaslanarak uyumayla makatın bağının çözüleceğinden ve abdestin bozulacağından bahsedilmektedir. Bu durumda yaslanarak uyunduğunda az olsun çok olsun uykunun abdesti bozacağına hükmedilmiştir.

Secdede, rükûda az miktar uyumanın abdesti bozmayacağına dair övünme hadisi de delil olarak gösterilmiştir.

Hadis şöyle gelmiştir:

"إِذَا نَامَ الْعَبْدُ فِي سُجُودِهِ بِأَهْوَى اللَّهِ بِهِ مَلَائِكَتُهُ يَقُولُ : انظُرُوا إِلَى عَبْدِي رَوْحُهُ عِنْدِي وَجَسَدُهُ فِي طَاعَتِي."

“Kul, secdesinde uyursa, Allahu Teâla onunla meleklerine övünür. Der ki: Kuluma bakın, ruhu benim yanımda, cesedi bana itaat ediyor.”¹⁸⁴

Secde eden kişinin namazdaki bu uykusu hafif bir uykudur. Eğer secdedeki kişinin uykusu abdesti bozsaydı burada “cesedi bana itaat ediyor” diye bir ifade olmazdı. Allahu Teâla meleklerine bu şekilde övmezdi. Hüküm konusunda rükû da secde hali gibidir.

Sonuç olarak, uyku bizzat kendisi hades değildir. Hades bir işarettir ya da ona yol açan bir sebeptir. Dört imamın tercihi bu şekildedir.

İbn Abbas’ın “*halamın yanında uyuyordum...*” dediği hadis, Enes’in hadisi, sahabenin horlayıncaya kadar uyuyup abdest almaksızın namaza durduklarına dair gelen rivayet ve yine İbn Abbas’ın Hz. Peygamber’in horlayıncaya kadar uyuyup sonra abdest almaksızın namaza durduğuna dair

¹⁸³ Müslim, Sâlât, 181 (763)

¹⁸⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, Tefrîu Salâti's-Sefer, 1203

gelen hadis uykunun kendisinin hades olmadığına işaretler. Buradaki uyku, hadesin çıkışına sebep olan bir uyku değildir. Bu şekildeki uykuyla beraber hadesin çıkışının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bahsedilen uyku, hafif uyku olmakla beraber, kalçanın yere iyice yerleştiği bir şekilde uyumaktır. Bunun için, bu durumda abdestin bozulmayacağı söylenmektedir. Cumhur ulema bu konuda ittifak etmiştir.

Derin uyku uyumanın bir takım belirtileri vardır. Kendisinin düşmesi, elindeki bir şeyi düşürmesi ya da göz yuvarının çökmesi gibi. Hanbelîler hafif veya derin uykuda örf ve adete müracaat edilir, demiştir.

Bu konudaki hadislerin zahirine bakıldığında, Safvan hadisinde olduğu gibi, uykunun mutlak olarak abdesti bozduğu hükmü çıkartılabilir. Fakat buradaki uyku, uyumayla birlikte şuurun kapandığı, idrakin olmadığı, kendisinden bir şey çıkıp çıkmadığı hissedilemeyecek kadar derin uykuya hamledilmelidir. Abdestin bozulmasının bu durumda gerçekleştiği söylenebilir.

Böylelikle Ali ve Muaviye hadisleri sahih kabul edilirse hadislerde zikredilen uykunun da derin uyku olduğu söylenebilir. Ali ve Muaviye hadislerinde asıl vurgulanmak istenen insan şuurudur. Şayet uyuyan kişinin bilinci ve idrak etme yeteneği olsaydı hades yeri açılmazdı ve hadesini tutabilirdi. Hades yeri açıldığı zaman bunu fark edebilecekse abdestin bozulmasındaki illet kaybolacaktır. Uykunun abdesti bozmasının hükmü bundan dolayıdır .

Uyku, akli ve şuuru örtüp örtmeme durumuna göre hafif uyku veya ağır uyku olarak değerlendirilmektedir. Zikredilen hadislerden Enes'ten gelen hadise göre sahabe uyuyorlardı, sonra abdest almaksızın namaz kıldılar. Bu hadisin rivayetinde ihtilaf vardır. Burada geçen sahabenin uykusunun abdesti bozmaması, her durumda uykunun abdesti bozmadığına delil değildir. Çünkü onlar horluyorlarsa da, kalçalarını yere iyice yerleştirmişlerdi ya da tam uyumuyorlardı. Sahabe namaza büyük önem veren insanlardı. Bilindiği gibi insanların içinde İslam'ın hükümlerini en iyi bilenler onlardı. Bilmedikleri noktalarda Hz. Peygambere danışıyor, bir

yanlış yaptıklarında Hz. Peygamber tarafından uyarılıyorlardı. Bilhassa namazı çok iyi bildikleri tartışmasızdır.

Enes hadisindeki horlamayla, İbn Abbas'ın anlattığı Hz. Peygamberin O'nu sağ tarafına alması ve ikaz etmesiyle ilgili uyku hafif uykuya hamledilir. Uykuda horlamadaki kural, derin uykuya dalmadan önceki horlamadır. Ölçü, uykunun uyuyanın şuurunu tamamen kaplamamış olmasıdır. Abdestin bozulması için horlayan kişinin uykusunun onu tamamen esir almış bir uyku olması gerekir. Yaslanarak uyumada ise dalmış olmak aranmaz. Hz. Peygamber yanına yaslanmış sonra iki rekât sabah namazını kılmışsa da uyumamıştır. Sabah namazı için kalkmış, sonra yanına yaslanmıştır. Denildiği gibi, bu Hz. Peygamberin özelliklerindendir. O'nun gözleri uyur, kalbi uyumaz.

Aktarılan bilgilere ve ikazlara bakıldığında, yaslanmayla ilgili kurallar, uykunun uyuyanı tümüyle etkisi altına almaması içindir.¹⁸⁵

Yaslanarak uyuyan için abdestinin bozulduğuna hükmedilir. Çünkü onun uykusu şuurunu kaplamıştır ve kendisinden bir hades meydana geldiği takdirde fark edemez. Bununla birlikte, kişi, abdest aldığı kesin olarak biliyorsa fakat abdestinin bozulduğuna şüphesi varsa fıkıh kuralı olarak şek ile yakın zail olmaz. Yine de abdest alınması müstehaptır.

2.1.4. Uykunun Mest Üzerine Meshe Etkisi

Hanfiler'e göre mest üzerine mesh ayakları yıkamak gibidir.

Dini olarak mest üzerine meshin geçerlilik günlerinin müddeti vardır. Mukim için bir gün bir gecedir. Misafir için ise üç gün üç gecedir. Umum fukahanın görüşü bu şekildedir.¹⁸⁶

Meshe küçük hades durumunda cevaz verilmiştir. Yani mest ile ancak abdest alınabilir. Uyuyan kimsenin uykusunda guslü gerektirecek cünüplük, hayız, nifas gibi bir durum olmamalıdır. Bu durumlarda meshe cevaz verilmemiştir. Bilakis mestlerini çıkarması emredilmiştir.

¹⁸⁵ San'ânî, c. 1, s. 90

¹⁸⁶ Buhûtî, *Şerh-u Münteha'l-İrâdât*, c. 1, s. 63

Safvan bin Assal el Muradi şöyle anlatmıştır:

"كان رسول الله يأمرنا إذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام ولياليهن ، إلا من جنابة ، ولكن من غائط وبول ونوم."

*"Rasulullah, yolcu olduğumuz zaman -cünüplük hali dışında- (abdestli olarak giydiğimiz takdirde), büyük ve küçük abdest bozmak ile uyku uyumak gibi hallerde üç gün ve üç gece (yetmiş iki saat) mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi."*¹⁸⁷

Mâlikîler diğer fakihlerden farklı düşünmüşlerdir. Mâlikîlerde mesh üzerine mestin müddeti yoktur. Bu durumda uykunun veya başka bir durumun mesh müddetine bir etkisi de yoktur.¹⁸⁸

2.1.4.1. Birinci Görüş

Mesh müddetinin başlangıcı Hanefîler¹⁸⁹ ve Hanbelîlere¹⁹⁰ göre abdestin bozulmasıdır. Uyku durumunda da mesh müddeti uyanınca değil, uykuya dalındığı zaman başlar.

Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürrü'l-Muhtar'da şöyle geçmektedir:

"Eğer abdestin bozulması uyku ileyse mesh müddetinin başlangıcı da uyku iledir; uyanma ile değil. Eğer bir kimse, mesh müddeti boyunca uyursa, uyandığında abdest almak için mesh etmesi batıldır."¹⁹¹

2.1.4.2. İkinci Görüş

Şâfiîlere göre mest müddeti son abdestsizlik durumundan başlar. Bütün abdestsizlik durumları gibi uyku da buna dâhildir.¹⁹²

¹⁸⁷ İbn Mâce, Taharet 86 (554); Tirmizî, Tâhâret, 71 (96), Da'avât, 102 (3529, 3530); Nesâî, Tâhâret, 98 (1, 83, 84)

¹⁸⁸ Sa'lebî, c. 1, s. 136

¹⁸⁹ Abdurrahman Gelibolulu Şeyhzâde Damad Efendi, **Mecmaü'l-Enhur**, Dâru ihyaü't-Türasi'l-Arabi, yy. ty. c. 1, s. 46

¹⁹⁰ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 1, s. 114

¹⁹¹ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 1, s. 457

¹⁹² Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Selame el-Kalyûbî ve Şehabeddin Ahmed Berlisi Umeyra, **Hâşiyetü Kalyûbî ve Umeyra**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, c. 1, s. 65

2.1.4.3. Üçüncü Görüş

Bu görüşe göre, mest müddeti, uyku, temas, dokunmak ve sarhoşluk gibi abdesti bozan durumların ilkinden hesaplanır. Bunların dışında ise sonundan hesaplanır. Çünkü zikredilen abdesti bozan durumlar ihtiyari durumlardır. Bunun dışındakiler zaruridir. Bu Şâfiîlerde ikinci görüştür. Kaylûbî, “Şeyhimiz er-Ramli bunu uygun bulmuştur” demiştir.¹⁹³

2.1.5. Uykudan Kalkan Kimsenin Kendisinde Islaklık Bulması

Kişi, uyuduğunda rüyasında ihtilam olduğunu ya da cima ettiğini görse fakat uyandığında kendisinde bir ıslaklık bulamazsa ona gusül gerekmez. İbn Münzir, bu konuda icma olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴

Hz.Aişe’den gelen hadis delil olarak gösterilmiştir.

"سئل عن الرجل يجد البلل ولا يذكر الاحتلام، قال: يغتسل، وعن الرجل يرى

أنه احتلم ولا يجد البلل قال: لا غسل عليه."

*Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'e, uykusundan uyandıktan sonra elbisesinde ıslaklık bulan, fakat ihtilam olduğunu hatırlamayan kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber, “Gusül alması gerekir” buyurmuştur. Yine, uykusunda ihtilam olduğunu gören, fakat elbisesinde ıslaklık bulmayan kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber, “Gusül alması gerekmez” buyurmuştur.*¹⁹⁵

Uyuyan kimse, uykusundan uyandığında, yatağında ya da kıyafetinde meni bulursa ihtilam olmuş demektir. Bununla birlikte bu ikisi bizzat kendisi guslü gerektirmez. Aslen bunlar guslü gerektirmese de bu ikisinden her biri guslü gerektiren şüphelerdir. Her ikisinde de cünüp olma ihtimali kuvvetlidir. Her iki durumda da gusül alınması gerekir.¹⁹⁶

¹⁹³ Kalyûbî ve Umeyra, c. 1, s. 65

¹⁹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. Münzir en-Nisâbûrî, **el-Evsat**, Dâru't-Taybe, Riyad, 1985, 1.baskı, c. 2, s. 83

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, Tahâret, 236

¹⁹⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 143

Uykudan uyananın kendisinde ıslaklık bulmasıyla ilgili üç durum vardır:

2.1.5.1. Birinci Durum

Uykusundan uyanan kişi yatağında veya elbisesinde ıslaklık bulursa, ihtilam olduğunu da hatırlamıyorsa bunun meni olma ihtimali kuvvetlidir. Fukahanın ittifakıyla bu kişinin gusül alması şarttır.¹⁹⁷

Karâfi, uykusundan uyanan kişinin, kendisinde meni bulması durumunda, ihtilam olduğunu görmemiş olsa bile gusül alması gerektiği konusunda ümmetin icması vardır, demiştir.¹⁹⁸

İmam Şâfiî'ye göre, eğer bir kimse iç çamaşırında meni görürse, gusül almalıdır, eğer iç çamaşırında değil de dışardaysa bunun başka bir şey olma ihtimalinden dolayı gusül gerekmez.¹⁹⁹

Buna sünnetten delilleri Hz. Aişe'den gelen hadistir:

سئل عن الرجل يجد البلل ولا يذكر الاحتلام، قال: يغتسل، وعن الرجل يرى أنه احتلم ولا يجد البلل قال: لا غسل عليه

Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'e, uykusundan uyandıktan sonra elbisesinde ıslaklık bulan, fakat ihtilam olduğunu hatırlamayan kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber, "Gusül alması gerekir" buyurmuştur. Yine, uykusunda ihtilam olduğunu gören, fakat elbisesinde ıslaklık bulmayan kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber, "Gusül alması gerekmez, buyurmuştur."²⁰⁰

Fukaha'ya göre elbisesinde ya da yatağında ıslaklık bulan kişi, onunla bir başkası uyumadıysa ya da çocuk gibi ihtilam olmayan biriyle uyuduysa gusletmelidir. Yani bu ıslaklık kendisine aittir.

¹⁹⁷ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 1, ss. 300,301

¹⁹⁸ Karâfi, c. 1, s. 295

¹⁹⁹ Remlî, c. 1, s. 217

²⁰⁰ Ebû Dâvûd, *Tehâret* 236

2.1.5.2. İkinci Durum

Uykusundan uyanan kişinin yatağında ya da bedeninde ıslaklık bulunması ve bunun mezi olduğuna emin olması durumudur. Fukaha buradaki guslün hükmünde üç görüşte ihtilaf etmiştir.

Birinci görüşe göre, uykusundan uyanan kişi, kendisinde mezi bulursa, ihtilam olduğunu da hatırlıyorsa Ebû Hanife, Muhammed b. Hasan ve Ebû Yûsuf'a göre gusül almalıdır. Eğer ihtilam olduğunu hatırlamazsa Ebû Hanife ve Muhammed, ihtiyaten gusül alması gerektiğini söylemiştir.²⁰¹

Delilleri şu rivayettir:

"سئل عن الرجل يجد البلل ولا يذكر الاحتلام، قال: يغتسل، وعن الرجل يرى

أنه احتلم ولا يجد البلل قال: لا غسل عليه."

*Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'e, uykusundan uyandıktan sonra elbisesinde ıslaklık bulan, fakat ihtilam olduğunu hatırlamayan kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber, "Gusül alması gerekir" buyurmuştur. Yine, uykusunda ihtilam olduğunu gören, fakat elbisesinde ıslaklık bulmayan kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber, "Gusül alması gerekmez" buyurmuştur.*²⁰²

Aslanan, mezinin çıkmasıyla gusül gerekmediği, meninin çıkışıyla guslün gerektiğidir. Fakat akan meni havayla temas edince incelmektedir. Bu durumda vücuttan çıkanın meni olma ihtimali söz konusudur. Meni çıkmış ve uyanmadan önce incelmış olabilmektedir. Bunun için Ebû Hanife'ye göre ihtiyaten gusül alınması gerekir.²⁰³

İkinci Görüşe göre uykusundan uyanan, ıslaklık bulursa ve ihtilam olduğunu hatırlamazsa ona gusül almak gerekmez. Bu, Hanefîlerden Ebû Yûsuf'un görüşüdür. Ebû Yûsuf'a göre, bu durumdaki kişi aslen temiz olarak sabahlamıştır. Şüpheden dolayı cünüp olarak sabahladığı söylenemez. Hukuk kaidesi olarak burada cünüp olduğuna değil temiz olduğuna

²⁰¹ Zeylaî, Osman b. Ali, c. 1, s. 16

²⁰² Ebû Dâvûd, Tahâret, 236

²⁰³ Serahsî, c. 1, s. 69

hükmedilir. Beraatı zimmet asıldır kaidesi gibi, mezinin çıkması abdesti gerektirir, guslû değil.²⁰⁴

Üçüncü görüşe göre eğer bir kimse ıslaklığın mezi olduğuna eminse, o kişiye guslû gerekmez. Fakat emin değilse Hanbelî²⁰⁵ ve Mâlikîye²⁰⁶ göre guslû gerekir.

2.1.5.3. Üçüncü Durum

Uykusundan uyandığında gördüğü ıslaklığın meni mi yoksa başka bir şey mi olduğunu bilemeyenin durumudur. Fukaha bu konuda guslûn hükmüyle ilgili ihtilafa düşmüştür.

Hanefî²⁰⁷ ve Mâlikîlere²⁰⁸ göre, eğer, ıslaklığın meni mi yoksa mezi mi olduğuna şüphe edilirse guslû gerekir.

Hanefîler, ihtilam olduğunu hatırladığı takdirde gusletmesi şarttır, demişlerdir.²⁰⁹

El-Fevakihu'd-Devani'de cünüplük şüphesi, onun gerçeği gibidir, büyük olasılıkla da bu menidir, denilmiştir.²¹⁰

Eğer kişi ihtilam olduğunu hatırlamıyorsa Ebû Hanife, Muhammed b. Hasan²¹¹ ve İmam Mâlik'e göre²¹² guslû alması gerekir. Buradaki sıvının şehvetle ayrılmış ve unutulmuş olma ihtimali vardır. Uyuyan kişi kendisinde olup bitenin farkında değildir. Meni, havayla incelir ve mezi gibi olabilir. Böylelikle ihtiyaten guslû alınması gerekliliği ortaya çıkar.

Ebû Yûsuf'a göre, uykusundan uyandığında gördüğü ıslaklığın meni mi yoksa başka bir şey mi olduğunu bilemeyenin guslû alması gerekmez.

²⁰⁴ Serahsî, c. 1, s. 69

²⁰⁵ Buhûtî, Keşşafü'l-Kına, c. 1, s. 139

²⁰⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Gırnâtî, **et-Tâc ve'l-İkhlâs**, Dâru'l-Kitabu'l-İlmiye, yy. 1994, 1.baskı, c. 1, s. 445

²⁰⁷ Zeylâî, Osman b. Ali, c. 1, s. 16

²⁰⁸ Mevâk, c. 1, s. 445

²⁰⁹ Zeylâî, Osman b. Ali, c. 1, s. 16

²¹⁰ Nefrâvî, c. 1, s. 116

²¹¹ Zeylâî, Osman b. Ali, c. 1, s. 16

²¹² Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi ibn Cüzey, **el-Kavânînu'l-Fıkhiyye**, yy. ty. s. 24

Onlara göre beraati zimmet asıldır. Yani temiz olduğuna hükmedilir. Ancak guslün bozulduğuna emin olunursa gusül gerekir.²¹³

Şâfiîlerin görüşüne göre bir kimse uyandığında kendisinde yoğun beyaz su bulur ve bunun ne olduğu konusunda şüphe ederse iki hükümden birini tercih eder. Ya gusül alır ya da abdest alır. Gusül alması daha isabetli bir karardır.²¹⁴

Hanbelîler bu meseleyi iki durumda ele almışlardır. Kişi uykusunda düşünce, bakma gibi zevk verici bir hal geçirmediyse gusül alması gerekir. Islaklığı da ihtiyaten temizler. Uykusunda düşünce, bakma gibi zevk veren bir hal geçtiyse gusül gerekmez. Bu ıslaklık meziye yorulur. Hadesten emin olunmadıkça, aslolan temiz olduğudur.²¹⁵

İbn Münzir'e göre ıslaklığın meni mi mezi mi olduğuna şüphe edildiğinde tedbir olarak gusül alınmalıdır. Eğer meni ve mezinin ikisini ayırma imkânı varsa buradaki alamete göre davranılır.²¹⁶

Bütün bu görüşler değerlendirildiğinde, böyle bir durumda gusül alınması gerektiği fikri daha isabetli görünmektedir. Çünkü bu, ihtiyatlı olandır. Islaklığın, şehvetle gelmiş olma ve uyuyanın da bunu unutma ihtimali söz konusudur. Meni yapısı sebebiyle havayla temas edince inceliş mezi gibi olabilir. İhtiyaten gusül alınması uygundur.

2.1.6. Teyemmümlünün Uykudayken Suyla Karşılaşması

Teyemmümü bozan şeyleri genel ve özel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Genel olanlar, normal abdesti bozan hades durumlarıdır. Teyemmüm, abdestin yerine olduğu için onun hükmünü alır. Normal abdesti bozan hades durumlarına teyemmüme özel olan durumlar da eklenir. Bunlar; suyun bulunması ya da görülmesidir. Namazda olunsun veya olunmasın fark etmez.²¹⁷

²¹³ Zeylaî, Osman b. Ali c. 1, s. 16

²¹⁴ Kalyûbî ve Umeyra, c. 1, s. 73

²¹⁵ Buhûtî, *Şerh-u Münteha'l-İrâdât*, c. 1, s. 80

²¹⁶ İbn Münzir, c. 2, s. 86

²¹⁷ Bâbertî, c. 1, s. 133

Burada açıklanmak istenen konu, su bulamadığı için teyemmüm alan kişinin uyurken suyla karşılaşması durumunda teyemmümün bozulup bozulmadığıdır. İlk önce belirtilmelidir ki; teyemmümlü kimse uyduğunda uykusu abdesti bozacak şekildeyse, teyemmümü de bozulur. Teyemmümü uykudan dolayı bozulmuş olur, suyla karşılaştığı için değil.²¹⁸

Abdesti bozmayacak bir uykudayken suyla karşılaşıldığı takdirde abdestin bozulup bozulmayacağı hususunda fukaha iki görüşte ihtilaf etmiştir.

2.1.6.1. Birinci Görüş

Bu görüşe göre abdesti bozmayacak bir uykudayken suyla karşılaşılması teyemmümü bozmaz. Bu, Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşüdür.²¹⁹

İbn Âbidîn, Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşünün böyle olduğuna dair, el-Muhtar li'l-Fetâva'da sahih rivayet olduğunu söylemiştir.²²⁰

Şâfiîlerin bazılarının görüşleri de bu doğrultudadır.²²¹

Ebû Zerr'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورُ الْمُسْلِمِ ، وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ ، فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيُمْسَهُ بَشْرَتَهُ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ."

*"Temiz toprak, Müslüman'ın temizleyici maddelerindendir. On sene su bulamasa bile toprakla temizlenebilir. Ama suyu bulduğunda onunla yıkan çünkü bu daha hayırlıdır."*²²²

Bu hadisin delalet yönü değerlendirilecek olursa, kişi uyanırken suyla karşılaşmış olursa onu bulmuş sayılır. Fakat uykudayken karşılaşırsa uyuduğu için suyu bulmuş sayılmaz. Çünkü onu kullanmaya gücü yoktur.²²³

²¹⁸ İbn Âbidîn, **Hâşiye ibn Âbidîn**, c. 1, s. 429

²¹⁹ İbnü'l-Hümâm, c. 1, s. 134

²²⁰ İbn Âbidîn, **Reddü'l-muhtâr**, c. 1, s. 429

²²¹ Kalyûbî ve Umeyra, c. 1, s. 106

²²² Ebû Dâvûd, Tahâret, 125 (332, 333), Tirmizî, Tahâret, 92 (124), Nesâî, Tahâret, 204, (1,

171)

²²³ Kâsânî, c. 1, s. 57

Celâlüddîn el-Mahallî'nin yazdığı şerh üzerine Hâşiye yazan Kalyûbî şerhinde Remlî'nin, biri uykudayken bir pınar veya suyla karşılaşsa, ancak sonra farkına varsa teyemmümü batıl olmaz, dediğini aktarır.

2.1.6.2. İkinci Görüş

Bu görüşe göre uyurken suyla karşılaşan kişinin teyemmümü bozulur. Bu, Ebû Hanife'nin görüşüdür.²²⁴

El İnâye'de, Ebû Hanife'nin bu görüşü temellendirilirken, uykuda suyla karşılaşan kişinin suyu kullanamaması, kendisinden kaynaklanan bir özürdür, bunun için mazur sayılamaz, denilmiştir.²²⁵

Ebû Hanife'nin bu görüşü değerlendirildiğinde tutarsız gibi görünmektedir. Çünkü Ebû Hanife'ye göre, uyanık kimse, yakınlarında su olduğunu bilemezse, bu bilgisiz kişinin teyemmümü caizdir. O halde uyuyanın teyemmümünün geçersiz olması makul görünmemektedir. Her ikisinin de ihmali söz konusudur. Hatta uyuyan, gaflet halindeki uyanık kimseden daha fazla mazur görülebilir.

Sahibeyn ve onlar gibi düşünenlerin görüşleri daha tutarlı görünmektedir. Abdesti bozmayacak bir uykudayken suyla karşılaşılması teyemmümü bozmaz Tıpkı uyurken namaz vaktini kaçırın kimse gibi uyanınca namazını kılar. Kendisinde bir vebal olmamalıdır.

2.2. UYKUNUN NAMAZA ETKİSİ

Bu bölümde, namazın rükunlarında uyumanın namaza etkisi ayrı ayrı ele alınacaktır. Namazda uyuyup uykusunda konuşan veya gülenin durumu gibi ayrıntılara da değinilecektir. Uykunun namaza etkisi bahsinde, uyuyana doğru namaz kılmak, uykudan dolayı kaçın namazın durumu, namaz vaktinden önce ve sonra uyumak, namaz için kişiyi uyandırmanın hükmü gibi detaylara da yer verilmiştir. Müezzinin ezan okurken uyuyakalmasında

²²⁴ Bâbertî, c. 1, s. 134

²²⁵ Bâbertî, c. 1, s. 134

ezanın durumu ile camiî ve mezcitlerde uyumanın dinen mahsurlu görülüp görülmediği konusunu da bu bölüme dâhil etmek uygun bulunmuştur.

2.2.1. Kıyamda Uyuyarak Kıraat Etmek

Buradaki uykudan kasıt, abdesti bozmayan uykudur. Abdesti bozulmayacak şekilde uyuyan kişinin kıraatinin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır.

Bu konuyla ilgili kaynaklar tarandığında, hak mezhepler içerisinde Hanefîlerden başkasının görüşlerine rastlanmamıştır. Nitekim onlar da bu konuda iki görüş belirtmişlerdir.

2.2.1.1. Birinci Görüş

Bu görüşe göre kıyamda uyuyarak kıraat eden kişinin kıraati geçersizdir. Bu şekilde kıraat farzası yerine getirilmiş olmaz.²²⁶

Böylelikle eğer kıraat iade edilmezse, namaz fasit olur. Çünkü kıraat bilinçsizce yapılmıştır ve varlığı yokluğu gibidir.²²⁷

Usul uleması da namazda uyuyarak yapılan kıraat geçersiz olduğunu söylemiştir. Çünkü, uyuyanın sözleri uykuyla batıl olmuştur. Bu hükmü açıklarken, ibadetlerin edasında bilincin şart olduğunu, uyku halinde olan kişide ise bilincin olmadığını söylemişlerdir.²²⁸

2.2.1.2. İkinci Görüş

Bu görüşe göre ise, namazda uyuyan kişinin kıraati geçerlidir. Farz yerine getirilmiş sayılır. Bu görüş, fakih Ebu'l-Leys'in görüşüdür.²²⁹

Fakih Ebu'l-Leys'e göre, şariat, namaz konusunda, uyuyanı uyanık gibi kabul etmiştir. Bu, namaz kılanın itibarından dolayıdır. Kıraat, bazı

²²⁶ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 69

²²⁷ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 2, ss. 145, 146

²²⁸ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ma'ruf bi ibn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-Tahbîr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1983, 2.baskı, c. 2, s. 178

²²⁹ İbn Emîri'l-Hâc, c. 2, s. 178

durumlarda düşebilen zait bir rükundur. Uyku esnasında geçerli sayılması caizdir.²³⁰

Bu görüşe göre, şart koşulan bilinç, namazın başlangıcında bulunmalıdır. Bu yeterlidir. Rükû ve secde meydana gelen bilinçdışı durumlarda da namazın geçerli olduğu kabul edilmiştir.²³¹

Şerhü'l-Münye'de bilincin ibadetin başlangıcında oluşu yeterli görülmemiş, dalgınlığın bilinçdışı olduğu da kabul edilmemiştir.²³²

Dalgın kimse rûku, secde gibi rükunları yerine getirirken kalbi başka şeyle meşguldür. Âzâlarını ona göre hareket ettirir. Fakat yaptıklarının çok farkında değildir. Uyuklama hali de bunun gibidir.

El-Mübteğa'da ise uyurken ruku etmenin icmaen caiz olmadığı söylenmiştir.

Aslında ruku ve kıraat birbirlerinden farklıdır. Ruku asli bir rükundur. Kıraat gibi sakıt olmaz. Gaflet de uyku gibi değildir. Gaflet basit bir toparlanmayla sona erer.²³³

Hanefîlerce en sahih görüş olması sebebiyle uyuyanın kıraatinin geçersiz olduğunu söyleyen ilk görüş daha makuldür. Çünkü kıraatin yerine getirilmesi için bilinç sahibi olmak şarttır.

Uyuyan kişinin bilinci kendinde değildir. Bilinç, ayırt edebilme yeteneği iledir. Uyuyan için ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Yine aynı şekilde usul ulemasının dediği gibi, uyuyanın ifadeleri ne bir bilgi, ne bir esas, ne bir doğruluk, ne de bir yalan anlamı taşımaktadır. Bilakis uyuyanda temyiz yeteneği ve bilinç olmadığı için onun konuşması kuşların şakırtısından öte bir anlam ifade etmemektedir.²³⁴

²³⁰ İbn Emîri'l-Hâc, c. 2, s. 178

²³¹ İbn Emîri'l-Hâc, c. 2, s. 178

²³² İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 2, s. 145

²³³ Padişah el-Hanefî, c. 2, s. 265

²³⁴ Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Teftâzânî, **Şerhü't-Telviḥ ala't-Tavdiḥ**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, ty. c. 2, s. 169

2.2.2. Namazda Uyuyakalıp Uykusunda Konuşanın Durumu

Namazda uyuyan kişinin uykusu, şayet abdesti bozacak bir uykuya, namazının geçersiz olacağı tartışmasızdır. Bunun sebebi tabii ki, uykusunun abdesti bozmuş olmasıdır. Fakat eğer uyku abdesti bozmayacak şekildeyse ve kişi bu haldeyken konuşursa namazı fasit olur mu? Fukaha bu meselenin hükmü hakkında üç görüşte ihtilaf etmiştir.

2.2.2.1. Birinci Görüş

Hanefîlere göre eğer kişi uykusunda konuşursa, namazı fasittir.²³⁵

Bu görüşü savunanlar, Muaviye b. Hakem'den gelen şu hadisi delil göstermişlerdir:

"إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصْلَحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ ، إِنَّمَا هِيَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ"

*“Namazda insanların kelâmından hiçbir şey uygun olmaz. Çünkü namaz, ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumadan ibarettir.”*²³⁶

Hz. Peygamber, uykuda veya uyanık olma durumlarının ayırımını yapmadan namazda konuşmaktan nehyetmiştir. Sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine bakılır.²³⁷

2.2.2.2. İkinci Görüş

Hanbelîler'in ve bazı Hanefî usulcülerin görüşüne göre namazda uyuyan kişi konuşursa namazı fasit olmaz.

İbn Kudame, el-Muğni'de namazda uyuyan kişinin konuşmasıyla namazının batıl olmayacağını açıklamıştır. Buna da, Hz. Aişe'den gelen rivayeti delil olarak göstermiştir:

²³⁵ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 2, ss. 145, 146

²³⁶ Müslim, *Mesâcid*, 33, (537); Ebû Dâvûd, *Salât*, 171 (930, 931); Nesâî, *Sehv*, 20, (3, 14-

18)

²³⁷ Damad Efendi, c. 1, ss. 117, 118

"رفع القلم عن ثلاثة عن النائم حتى يستيقظ وعن المبتلى حتى يبرأ وعن الصبي حتى يكبر."

*"Üç gruptan kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar cinnet getirenden ve büyüyünceye kadar çocuktan."*²³⁸

İbn Kudame, namazda uyuyup konuşan hakkında Ahmed b. Hanbel'in bir görüş belirtmediğini söylemiştir. O'na göre, uygun olan, namazın batıl olmadığıdır. Zira, hadiste de geçtiği üzere, kalem kendisinden kaldırılmıştır. Uyuyan kişi, boşasa, bir şeyi onaylasa, köle azat etse bunların hiçbirini üzerine hüküm bina edilemeyeceğini söylemiştir.²³⁹

Keşfu'l Esrar'da, uyuyan biri, namazda konuşsa, namazı bozulmaz, çünkü söz muhakeme edilmeden, farkında olmadan çıkmıştır, denilmiştir.²⁴⁰

Hanbelîler'e göre, ayaktayken veya otururken hafif uyku uyuyan ve uykusunda konuşan ya da kıraatinde konuşma geçen kişinin namazı batıl olmaz. Bu kişi kıraatte yanlışlıkla başka kelime okuyana benzetilmiştir. Uyuyan kişiden de zaten kalem kaldırılmıştır, kendisine günah yazılmaz.²⁴¹

2.2.2.3. Üçüncü Görüş

Mâlikî ve Şâfiîlerin kaynaklarında namazdaki uykusunda konuşan kişinin durumu hakkında bir hükme rastlanmamıştır. Yalnız onlar, namazda yanlışlıkla konuşandan bahsetmişlerdir. Mâlikî²⁴² ve Şâfiîler²⁴³ kişinin namazda yanlışlıkla çok konuşmasının namazı batıl yapacağını söylemişlerdir.

²³⁸ Ebû Dâvûd, Hudûd, 16, (4398, 4403); Tirmîzî, Hudûd, 7, (1423); Nesâî, Talâk, 21, (6, 156)

²³⁹ İbn Kudâme, Ebû'l-Ferac, c. 2, s. 37

²⁴⁰ Alaaddin el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr an Usul Fahu'l-İslam el-Bezdevî*, Dâru'l-Kitâbu'l-İslami, yy. ty. c. 4, s. 279

²⁴¹ Buhûtî, *Şerh-u Münteha'l-İrâdât*, c. 1, ss. 225,226

²⁴² Karâfi, c. 2, ss. 138, 139

²⁴³ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 4, s. 85

2.2.3. Namazda Uyuyakalıp Uykusunda Gülen Kimsenin Durumu

Kahkaha, tebessüm ve gülmeye aynı anlamda değildir. Fukahaya göre her birinin namaz ve abdeste etkisi de farklıdır.

Fukahaya göre kahkaha, başkası tarafından duyulabilen gülüştür. Gülme, kişinin kendisinin duyacağı bir ses çıkarması ve dişlerinin görünmesidir. Fukahaya göre tebessüm ise, hiç ses çıkarmadan dudakların oynatılmasıdır.²⁴⁴

2.2.3.1. Gülmenin Namaz ve Abdeste Etkisi

Namaz kılan kişinin gülmesinin abdestine etkisi konusunda fukaha iki görüşe ayrılmıştır.

Cabir b. Abdullah, Ebû Musa el-Eş'ari, İmam Malik, Şâfiî, Ahmed ve Zahiriler'e göre namazda gülmek abdesti bozmaz.²⁴⁵

Hasan Basri, Nehai²⁴⁶ ve Hanefîlerin²⁴⁷ görüşüne göre ise namazda gülmek abdesti bozar.

Gülmenin namaza etkisi konusunda ise namazın bozulduğunda ilim ehli icma etmiştir.²⁴⁸

Ancak, Şâfiî²⁴⁹ ve Hanbelîler,²⁵⁰ namazın bozulmasını iki harf sesi çıkarılması kaydına bağlamışlardır. Onlara göre, çıkan ses daha az olursa namaz bozulmaz.

²⁴⁴ Damad Efendi, c. 1, s. 20

²⁴⁵ İbn Münzir, c. 1, ss. 227, 228

²⁴⁶ İbn Münzir, c. 1, s. 226

²⁴⁷ Bâbertî, c. 1, s. 52

²⁴⁸ İbn Münzir, c. 1, s. 226

²⁴⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 4, s. 79

²⁵⁰ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 2, s. 39

2.2.3.2. Tebessümün Namaz ve Abdeste Etkisi

Tebessümün namaza etkisi konusunda İbn Münzir, kendisinden ilim tahsil ettiğimiz bütün alimler tebessümün namazı bozmayacağına dair icma etmişlerdir, diye söylemiştir. İbn Sirin ve İbn Hazm ez-Zahiri bu görüşün dışındadır. Onlar, namazın tebessümle fasit olacağı görüşündedir.²⁵¹

Anlatıldığına göre, İbn Sirin, Neml Suresi 19. Ayette geçen; **فَتَبَسَّمَ** yani “onun bu sözüne tebessüm ile gülerek” ifadesini okuyup ben tebessümü ancak gülmek olarak biliyorum, demiştir.²⁵²

İbn Hazm’a göre, namazı huşu ile kılmak emredilmiştir. Tebessüm ise gülmektir. Namazda gülen kişi, namazını huşu içinde kılmamış olur.²⁵³

Tebessümün namazı bozmayacağını söyleyen cumhur ulema, Cabir’den gelen şu rivayeti delil göstermektedir:

"كُنَّا نَصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَدْرٍ إِذْ تَبَسَّمَ فِي صَلَاتِهِ، فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتَكَ تَبَسَّمْتَ؟ قَالَ: «مَرَّ بِي مِيكَائِيلُ وَعَلَى جَنَاحِهِ أَثَرُ غُبَارٍ وَهُوَ رَاجِعٌ مِنْ طَلَبِ الْقَوْمِ، فَضَحِكَ إِلَيَّ فَتَبَسَّمْتُ إِلَيْهِ»."

*“Hz. Peygamber ile birlikte Bedr Gazvesinde namaz kılmaktaydık. Hz. Peygamber namazda tebessüm etti. Namaz bitince kendisine namazda olduğu halde tebessüm etmesini sorduk. Hz. Peygamber, Mikail bir kavmin isteğini yerine getirmekten dönüyordu, kanadında toz toprak vardı, O güldü, ben de O’na tebessüm ettim, buyurdu.”*²⁵⁴

²⁵¹ İbn Münzir, c. 3, s. 253

²⁵² İbn Münzir, c. 3, s. 253

²⁵³ İbn Hazm, c. 2, s. 319

²⁵⁴ Ebû Ya’lâ, (2060)

2.2.3.3. Kahkahanın Namaz ve Abdeste Etkisi

Mâlikîlerin,²⁵⁵ Şâfiîlerin²⁵⁶ ve Hanbelîlerin²⁵⁷ görüşüne göre namazda kahkahayla gülmek namazı bozar, abdesti bozmaz.

İbn Hazm da bu durumda namazın bozulacağına dair görüş bildirmiştir.²⁵⁸

Bu hükümler, uyanırken namazda kahkaha atılmasıyla ilgili hükümlerdir. Araştırmalar neticesinde görünen odur ki; bu konuda cumhur ulema uykuda atılan kahkaha ve uyanırken atılan kahkaha ayırımı yapmamıştır. Kahkahayla ilgili hükümler mutlak olarak ifade edilmiştir.

Namazda kahkahayla gülmek namazı bozar, abdesti bozmaz diyenler, görüşlerini Cabir b. Abdullah'tan gelen Hz. Peygamber'in sözüyle delillendirmişlerdir:

"سُئِلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ يَضْحَكُ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ: "يُعِيدُ الصَّلَاةَ وَلَا يُعِيدُ الْوُضُوءَ."

*"Câbir b. Abdullah'a, kişinin namazda gülmesi durumu sorulduğunda Câbir b. Abdullah, namazını tekrar edeceğini, abdestini ise yenilemeyeceğini ifade etmiştir."*²⁵⁹

Kişi namazda değil ise kahkaha atması abdest gerektirmemektedir. Bu görüşü savunanlara göre, buradan yola çıkarak hapşırma ve öksürüğe kıyasla kahkaha da abdesti bozmaz.²⁶⁰

Muğni'de, namaz dışında abdesti bozmayan kahkaha, namazda niye bozsun, diye itiraz edilmiştir. İbn Kudame'ye göre, kahkaha abdesti bozan şeylerden değildir. Vücubiyeti Şari' emreder. Bu konuda ise Şari'den bir hüküm gelmemiştir. Buna kıyas yapacak herhangi bir şey de yoktur.²⁶¹

Hanefîlere göre, uyuyan kişinin namazdaki kahkahası abdesti de namazı da bozar.²⁶²

²⁵⁵ Karâfi, c. 1, s. 235

²⁵⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 4, s. 77

²⁵⁷ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferac, c. 2, s. 40

²⁵⁸ İbn Hazm, c. 2, s. 319

²⁵⁹ Beyhakî, Tahâret, (672)

²⁶⁰ Karâfi, c. 1, s. 235

²⁶¹ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferac, c. 1, s. 131

²⁶² Emir Padişah, Muhammed Emin el-Hanefî, **Teyşîru't-Tahrîr**, Mısır, 1932, c. 2, s. 265

Ebû Musa el-Eşari'den rivayet edilen şu hadisi de, abdestin bozulduğuna dair delil olarak gösterirler:

"بينما رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالناس إذ دخل رجل فتردى في حفرة كان في المسجد وكان في بصره ضرر فضحك كثير من القوم وهم في الصلاة ، فأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم من ضحك أن يعيد الوضوء ويعيد الصلاة."

*"Peygamber (s.a.v.) namazı kıldırıyordu. Bu sırada kible tarafından âmâ bir sahâbînin geldiği görüldü. O da namaza iştirâk etmek istiyordu. Fakat ayağı yerdeki bir çukura takıldı. Namaz kılmakta olan sahâbîlerden bir kısmı bu duruma kahkaha ile güldüler. Peygamber namazı bitirdikten sonra 'kahkaha ile gülenler hem namazlarını hem de abdestlerini tazelesinler' buyurdu."*²⁶³

Et-Takrir ve't-Tahbir'de buna karşı çıkılmıştır. Araştırıldığında, eğer bu, hakiki hades ile ilgiliyse, kahkaha hükmi bir hadestir. Kıyasın aksine, bu, uyanık için doğrudur. Mantık çerçevesinde bakıldığında, bu fiil kasten işlenmiştir. Fakat uyuyan için hades değildir. Çünkü o, uyuduğu için fiillerindeki kasıttan yoksundur.²⁶⁴

Namazın ifsadı açıklanırken, çoğunluk ulema burada uyku-uyanıklık arasında bir ayırım yapmamıştır.

Bazı fakihler kahkahayı konuşmayla bir tutmuştur. Uyanık kişinin konuşmasının namazı bozduğu da aşağıdaki hadis ile ortaya konulmuştur:

"إن صلاتنا هذه لا يصلح فيها شيء من كلام الناس إنما هي التسبيح والتكبير وتلاوة القرآن."

*"Namazda insanların kelâmından hiçbir şey uygun olmaz. Çünkü namaz, ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumadan ibarettir"*²⁶⁵

Hanefîlere göre, namazda sesli gülmek namazı batıl kılmaz fakat abdesti bozar.²⁶⁶

Usul kitaplarında aktarıldığına göre, namazda kahkahayla gülen kişi abdest alır ve namazına kaldığı yerden devam eder. Buradan, kahkahayla

²⁶³ Dârakutnî, Sünen, Tahâret, 623

²⁶⁴ İbn Emîrî'l-Hâc, c. 2, s. 178

²⁶⁵ Müslim, Mesâcid, 33, (537); Ebû Dâvûd, Salât, 171 (930, 931); Nesâî, Sehv, 20, (3, 14-

18)

²⁶⁶ Zeylâî, Osman b. Ali, c. 1, s. 11

namazın bozulduğu anlaşılr. Fakat uyuyan kişi bilinçli değildir. Bunun için namazı bozulmaz.²⁶⁷

Kimi fukahaya göre, namazda uyuyanın kahkahası namazı da, abdesti de bozmaz. Bunun nedeni, kahkahanın uyanık kişi tarafından kasten yapıldığı takdirde ceza olarak abdest ve namazı batıl etmesidir. Uykuda ise kasti bir suç yoktur. Bu sebeple uyuyanın kahkahası, abdesti ve namazı bozmaz.²⁶⁸

Bahsedilen görüşler içerisinde, Hanefilerce sahih kabul edilen, uyuyan kişinin kahkahasıyla abdest ve namazının bozulmayacağına kail olan görüş daha makuldür. Çünkü diğer mezhepler bu konu hakkında geçerli bir delil ortaya koyamamışlardır.

Namazdaki kahkahayla abdestin ve namazın bozulmasının sebebi, bunu kasten yapan kişi için bir caydırma ve ceza olmalıdır. Oysa uyuyan kişinin bunu kasten yapması söz konusu değildir.

2.2.4. Uyuyana Doğru Namaz Kılmak

Hanefi²⁶⁹ ve Şâfiilere²⁷⁰ göre uyuyana doğru namaz kılmak mekruh değildir. Bu görüşü savunanlar, Hz. Aişe'den gelen hadisi delil göstermişlerdir:

"كان النبي - صل الله عليه وسلم - يصلى صلاته من الليل كلها، وأنا معترضة

بينه وبين القبلة، فإذا أراد أن يوتر أيقظني فأوترت."

"Rasulullah, geceleyin ben önünde, kibleyle arasında yatarken, namaz kılardı. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kıldım."²⁷¹

H. Aişe'nin sözünden anlaşılacağı gibi, kendisi kibleyle Hz. Peygamber arasında uyumaktaydı. Hz. Peygamber'in bu şekilde uyuyana

²⁶⁷ Alaaddin el-Buhârî, c. 4, s. 279

²⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, c. 1, s. 52

²⁶⁹ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 2, s. 422

²⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 3, s. 251

²⁷¹ Buhârî, Salât 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât 10, Vitir 3, İsti'zan 37; Müslim, Salât 267, (512); Muvatta, Salâtul-Leyl 2, (1, 117); Ebû Dâvûd, Salât 112, (711,712, 713, 714); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101,102), Kible 10, (2, 67)

doğru namaz kılması bunun bir mahsurunun olmadığına delil olarak gösterilmiştir.

İbn Mes'ud, Said b. Cübeyr, Mâlikîler,²⁷² Hanbelîler²⁷³ ve Hasan bin Ziyad el-Lülü'î'nin rivayetine göre Ebû Hanife,²⁷⁴ uyuyan kişiye doğru namaz kılmanın mekruh olduğunu söylemiştir.

Onlar, İbn Abbas'tan gelen şu rivayeti delil göstermişlerdir:

"نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يُصلَّى خلف المتحدِّث أو النائم."

*"Allah Rasulü bizi uyuyan kimsenin arkasında ve konuşan kimsenin arkasında namaz kılmaktan nehyetti."*²⁷⁵

Bütün bu delilleri topladığımızda, Hz. Aişe'nin kibleyle Hz. Peygamber arasında uzanmış olması Hz. Peygamber'in de bu şekilde namaz kılması bu fiilin haram ya da mekruh olmadığını gösterir. Makul olan, birinci görüştür. Birinci görüşe göre, farz-nafile ayırımı olmaksızın, uyuyana doğru namaz kılmakta herhangi bir sakınca yoktur. Bu görüşün itibar görmesinin sebebi ise, Buhârî ve Müslim'in Hz. Aişe'ye isnat ettikleri bahsi geçen hadistir.

Sadece Hanefî kaynaklarında zikredilen önemli bir meseleyi burada açıklamak uygun bulunmaktadır. Bu mesele, uyuyan kişinin ayaklarını kibleye, mushafa veya fıkıh kitaplarına karşı uzatmasının hükmüdür. Bunun bir özre binaen olup olmamasına göre hüküm verilmiştir. Eğer bunu kasten ve bir özrü bulunmaksızın yaparsa bu mekruhtur. Çünkü bu davranışıyla edebe aykırı davranmış olur. Bu meselede saygının gözetilmesi gerekli kılınmıştır. Eğer bu davranış bir özre binaen ise sakıncası yoktur. Yine her iki durumda kişinin ayakları bunların hizasının üstündeyse yine bir sakıncası yoktur.²⁷⁶

2.2.5. Uykudayken Kaçırılan Namazın Kazası

²⁷² Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Nasr b. Ali el-Bağdadi el-Kâdi Abdalvehhab, **el-Ma'unc**, Mektebetü't-Ticariye, Mekke, ty. c. 1, s. 296

²⁷³ Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 1, s. 208

²⁷⁴ İbn Nüceym, c. 2, s. 55

²⁷⁵ Ebû Dâvud, Salât, 106 (694)

²⁷⁶ İbn Nüceym, c. 2, s. 59

Bütün ulema, uyurken namaz vaktini kaçıran kimseden namazın sakıt olmadığı ve uyanınca kaza etmesi gerektiği hususunda ittifak halindedir.²⁷⁷

Enes b. Malik'in anlattığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
"إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلَاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا، فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِيُذَكِّرَ." ²⁷⁸

*"Rasululah (s.a.s.) buyurdu ki, Biriniz namazı kılmadan uyur veya gajlete dalar da terk ederse, onu hatırladığı vakit kılsın. Zira Allah 'namazı, beni hatırlamak için kıl' buyuruyor."*²⁷⁸

Ebû Katade'den rivayet edildiğine göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"ليس في النوم تفريط. إنما التفريط على من لم يصل الصلاة حتى يجيء وقت الصلاة الأخرى. فمن فعل ذلك فليصلها حين ينتبه لها. فإذا كان الغد فليصلها عند وقتها." ²⁷⁹

*"Uykudan dolayı namazı kılamamak bir kusur değildir. Esas kusur, ancak diğer namazın vakti gelinceye kadar namazını kılmayan kimsenin davranışdır. Buna göre kim uyuyup kalır da namazını kılamazsa uyandığı zaman o namazı kılsın! Ertesi gün o namazı vaktinde kılsın!"*²⁷⁹

Hadislerin delalet yönüne bakıldığında, her iki hadis de uykudan dolayı kaçırılan namazın kaza edilmesinin farz olduğunu açıkça belirtmektedir.

Uykuda kaçan namazın kaza edilmesi gerekir. Çünkü bu, bir tür kusurdur. Böyle birinin özrü ise en azından, Şari'in kendisinden, kaçırdığı vakti telafi etmesi talebinin yerine getirilmesiyle kalkar.²⁸⁰

Usul âlimlerine göre uyku, eda hitabını erteler fakat vücbiyeti düşürmez. Bu yüzden uyanıp eda etme ya da uyuyup kalsa kaza etme ihtimali olduğu için uyku halinde de olsa vücbiyet asıldır. Bir kimse, bütün gün uyusa da namazlarını kaza etmesi gerekir.²⁸¹

²⁷⁷ Bâbertî, c. 1, s. 9

²⁷⁸ Müslim, Mesâcid, 316

²⁷⁹ Müslim, Mesâcid, 311

²⁸⁰ Es-Sâvî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, *Bülğatü's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik*, Dâru'l-Maarif, yy. ty. c. 1, ss. 363, 364

²⁸¹ İbn Emîri'l-Hâc, c. 2, s. 178

Eğer uyuyan kişinin namazlarını kaza etmesine gerek olmadığına hükmedilirse, bu durumda uyumak suretiyle namaz kılmamanın yolu açılmış olacaktır.

Neyl'ül Evtar'da, uyku özrü sebebiyle vaktinde kılınmayan namaz, usul ıstılahına göre yanlış sunulmuş olmaz, denilmiştir. Bu, kaza değil, eda olarak geçer. Uyanıncaya kadar kazaya bırakmanın günahını geçersiz kılar. Namazın vaktinde kılınmadığında yerine getirilmesi gerektiğine dair mezkûr hadis de icmaen buna delalet etmektedir.²⁸²

Fukaha, namaz vakti çıkana kadar uyuyan, uyandıktan sonra da namazını kaza eden kişinin mazur sayılacağına ittifak etmiştir.

Bir ibadetin vaktinde veya vakti dışında yapılması bir olmaz. Eğer, mükellef ertelemekte mazursa bile bu ancak günahı düşürür; teklifi düşürmez.

Bir kişinin uykudan veya dalgınlıktan dolayı namaz vaktini kaçırıp sonra kazasını kılmasında bir beis yoktur. Fakat ecir vaktinde kılınan gibi olmaz.

Mâlikîlere göre, kişi, unuttuğu namazını hatırladığı anda hemen kaza etmelidir.²⁸³

Şâfiîler'e göre, üzerine namazın farz olduğu kimsenin, namazı ertelemeesi sadece uykuda, unuttuğunda veya baskı altında kaldığında mazur görülür.²⁸⁴

Hanbelîler'e göre ise, kendisine namaz farz olan birisinin gücü yettiği ve hartırladığı halde namazı ertelemeesi caiz değildir. Buradan anlaşılan şudur ki, ancak güç yetiremiyorsa ertelemeesi caizdir.²⁸⁵

²⁸² Şevkânî, c. 2, s. 33

²⁸³ Hattâb, c. 2, s. 7

²⁸⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 3, s. 63

²⁸⁵ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 1, s. 226

2.2.5.1. Uykuda Kaçırılan Namazın Kazasının Vakti

Hanefîlere,²⁸⁶ Mâlikîlere,²⁸⁷ Şâfiîlere,²⁸⁸ Hanbelîlere²⁸⁹ ve ashabın çoğunluğuna göre, kişi uykusundan ne vakit uyanırsa, uykuda kaçırdığı namazlarını derhal kaza etmelidir. Onlar, kaçan namazın fevren kaza edilmesi gerektiği kanaatindedirler. Ancak zorluk halinde ise, malında veya bedeninde bir zarar meydana gelmişse veya kaza etmesi temel ihtiyaçlarını gidermeye engel olacaksa, bu durumlarda kaza ertelenebilir.²⁹⁰

Uykuda geçen namazın kazasının geciktirilmemesi gerektiğine Taha Suresinde geçen “فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي” yani “..bana ibadet et ve beni zikretmek için namaz kıl” ifadesi delil olarak getirilmiştir. Bu ayeti yorumlarken kazanın da derhal kılınması farzdır, denilmiştir. Namazın vaktinden sonraya bırakılması ise günahıdır ve bundan kaçınmak gerekir.²⁹¹

Enes b. Malik’ten rivayet edilen mezkur hadisin delalet yönüne göre, Hz. Peygamber, hatırlandığı zaman namazın kılınmasını emretmiştir. Emir ise vücuda delalet eder. Böylece namazın hatırlama anında kılınması farz olmuş olur.

Ölümün ne zaman geleceği belli olmadığı için bundan korkarak sorumluluğu derhal yerine getirmek ve kaçan namazın kazasını ertelemeyen yapmak gerekmektedir.²⁹²

Mâlikîlerden gelen bir görüşe göre de, kazanın derhal veya ertelenerek kılınması farz değildir. Farz olan, orta halli olarak kazaların kılınmasıdır. Bir günde bir veya daha fazla günün kazası kılınabilir. Bir günde birden fazla günün namazını kılmak sıkıntıya sebep olacaksa gününbirlik kılınır.²⁹³

²⁸⁶ İbn Nüceym, c. 2, s. 140

²⁸⁷ Desûkî, c. 1, s. 263

²⁸⁸ Nevevî, **el-Mecmû’**, c. 3, s. 69

²⁸⁹ Alaaddin ebu’l-Hasan Ali b. Süleyman el-Merdâvî, **el- İnsâf fî Ma’rifeti’r-Racih mine'l-Hilâf**, Dâru İhyait-Türâsî'l-Arabi, yy. ty. 2.baskı, c. 1, s. 442

²⁹⁰ Karâfi, c. 2, s. 381

²⁹¹ Desûkî, c. 1, s. 263

²⁹² Desûkî, c. 1, s. 263

²⁹³ Desûkî, c. 1, s. 263

2.2.5.2. Birden Fazla Namazın Uykuda Kaçırılmasıyla Kazalarının Sırası

Hanefîler,²⁹⁴ Mâlikîler²⁹⁵ ve Hanbelîler²⁹⁶ namazların kazasının tertip içinde kılınması gerektiğini söylemiştir.

Hanefîlere göre kaçan namaz ile vakit namaz arasında tertibe uyulmalıdır. Kaçan namazlar da kendi içinde tertibe göre kılınır. Fakat zamanın daralması ile bu sakıt olur. Bir kimse, vakit namaz sırasında kaçan namazını hatırlarsa, onun namazı fasit olur.²⁹⁷

Mâlikîlere göre, kaçan namazlar beş veya daha az olursa tertip üzere kılınır. Eğer beşten fazlaysa tertibe riayet edilmese de olur. Bununla birlikte, eğer kaçırılan namazlar beş veya daha az ise, hâlihazırdaki namaz kaçacaksa bile kaza önceliklidir.²⁹⁸

Hanbelîler'e göre ise, Ahmed b. Hanbel'in Mevadi'de belirttiği üzere, kişinin namazları kazaya kalmışsa, çok sayıda olsa da tertiben kılınmalıdır. Ancak, namazların mürettep kılınması halinde, hâlihazırdaki namazların kaçması endişesi varsa, önce vakit içindeki namaz kılınır. Malumdur ki, kaza namazını terk etmek, vakit namazı terk etmekten daha hafiftir.²⁹⁹

Kaza namazında tertibe riayet edilmesi gerektiğine Cabir'in anlattığı olay delil gösterilmiştir:

"عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما ، أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه جاء يوم الخندق بعد ما غربت الشمس فجعل يسب كفار قريش ، وقال : يا رسول الله ، ما كدت أصلي العصر حتى كادت الشمس تغرب . فقال النبي : والله ما صليتها . قال : فقمنا إلى بطحان ، فتوضأ للصلاة ، وتوضأنا لها ، فصلى العصر بعد ما غربت الشمس . ثم صلى بعدها المغرب."

²⁹⁴ İbn Nüceym, c. 2, s. 140

²⁹⁵ Karâfi, c. 2, s. 382

²⁹⁶ Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz Takıyyüddîn İbn Neccâr, **Maûnetü Üli'n-Nuha**, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2008, 5.baskı, c. 1, s. 504

²⁹⁷ İbn Nüceym, c. 2, s. 140

²⁹⁸ Karâfi, c. 2, ss. 382, 383

²⁹⁹ Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 1, s. 146

Cabir'in anlattığına göre Kureyş kâfirleri yüzünden Hendek günü namazı geciken Ömer b. Hattap Allah Rasulüne şöyle seslendi:

"Ey Allah'ın elçisi neredeyse güneş batacak. Ben hala ikindiye kılmadım." Hz. Peygamber,

"Ben de kılmadım" buyurdu.

Bunun üzerine vadiye inip abdest aldı, biz de aldık. Hz. Peygamber güneş battıktan sonra ikindiye kıldı. Biz de öyle yaptık.³⁰⁰

Eğer tertip müstehap olsaydı, Hz. Peygamber ertelenmesi mekruh olan akşam namazını ertelemeydi. Hz. Peygamber'in, önce ikindi namazının kazasını kılması, daha sonra akşam namazını kılması tertibin vücubiyetindendir.

Tertibin vücubiyetinin savunanların sünnetten bir diğer delilleri ise Abdullah b. Mesut'tan rivayet edilen olaydır.

"قال عبد الله بن مسعود إن المشركين شغلوا رسول الله عن أربع صلوات يوم

الخنق فقضاهن مرتبة وقال "صلوا كما رأيتموني أصلي".

Müşrikler Hendek gününde Hz. Peygamberin dört vakit namazını kılmasına fırsat vermediler. Hz. Peygamber de bu namazları sırasıyla kaza etti ve dedi ki:

"Beni gördüğünüz gibi namaz kılın"³⁰¹

Onlara göre Hz. Peygamber'in bu sözü vucüba delalet eder.

Şâfiîler, kazanın tertip üzere kılınmasının farz olmadığını fakat müstehap olduğunu söylemişlerdir.³⁰²

Şâfiîlere göre tertip sünnettir. Vaktin kaçmasından endişe edilmiyorsa, önce kaçan namaz kılınır.³⁰³

Yine Şâfiîlere göre, kaçan namaz öne alınmasa ve tertiben kılınmasa da caizdir. Çünkü her biri müstakil ibadetlerdir. Eda namazında tertibin farz olması, vaktin sınırlı olmasındandır. Eğer namaz kaçarsa tıpkı ramazan

³⁰⁰ Buhârî, Mevâkât 36, 38, Ezân 26, Salâtul-Havf 4, Megâzî 29; Müslim, Mesâcid 209, (631); Tirmizî, Salât 132, (180); Nesâî, Sehv 105, (3, 84, 85)

³⁰¹ Tirmizî, Salât 132, (179); Nesâî, Mevâkât 55, (1, 297, 298)

³⁰² Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 3, s. 70

³⁰³ Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtac**, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, yy. 1994, 1.baskı, c. 1, s. 308

orucu gibi tertibe riayet edilmeden kaza edilebilir. Fakat, riayet edilmesi ise ancak müstehaplığa delalet eder.³⁰⁴

2.2.5.3. Uykudan Dolayı Kaçan Namazın Sefer ve İkamet Hallerine Göre Kazası

Hanefîlere, Mâlikîlere, Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre de eğer namaz mukimken kazaya kalmışsa, sefer durumunda bu namazların kazası mukim gibidir. Bu konuda tam bir ittifak vardır.³⁰⁵

Seferdeyken namazı kazaya kalan kişinin ise ikamet halinde kaza etmesi durumu ihtilaflıdır.

Hanefîlerin,³⁰⁶ Mâlikîlerin³⁰⁷ görüşüne ve Şâfiî'nin³⁰⁸ eski görüşüne göre namazı seferdeyken kazaya kalan kişi ikamet halinde bu namazları kaza etmesi durumunda kısaltarak kılar. Çünkü kaza, edaya göre olur. Kaza edilen de, eda zamanında iki rekat olan namazdır.

İmam Şâfiî'nin yeni görüşüne,³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel ve Evzâî'nin görüşlerine göre ise, seferdeyken namazı kazaya kalan kişi ikamet halinde bu namazları kaza etmesi durumunda bu namazlarını tam kılar.³¹⁰

Onlara göre, “kim uyur veya unutursa hatırlayınca namazını kılsın” hadis-i şerifi, kazaya kalan namazın tam kılınacağına dair delildir.

Namazın kısaltılması bir ruhsat ise, seferin sona ermesiyle, ruhsat da sona erer. Durum, yolcunun mesh müddetinin üç gün olması meselesinde olduğu gibidir.³¹¹

Görüldüğü gibi, seferi iken kaçırılan namazların kazasının iki rekat mı kılınacağı, dörde mi tamamlanacağı konusu ihtilaflıdır.

³⁰⁴ Şirbînî, c. 1, s. 309

³⁰⁵ Bâbertî, c. 2, s. 45

³⁰⁶ Bâbertî, c. 2, s. 45

³⁰⁷ Desûkî, c. 1, s. 263

³⁰⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 4, s. 366

³⁰⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 4, s. 366

³¹⁰ İbn Kudâme, *Ebü'l-Ferec*, c. 2, s. 208

³¹¹ İbn Kudâme, *Ebü'l-Ferec*, c. 2, s. 208

2.2.5.4. Namaz Vaktinden Önce Veya Sonra Uyumak

Bir Kimse, namaz vaktinin çıkmasından önce uyanacağını düşünüyor ve biliyorsa, bu kişinin uyuması caizdir. Aksi halde caiz değildir.³¹²

Eğer kişi, uykusunun derin olacağını düşünerek uyandırması için güvenilir birini görevlendirirse, namaz vakti girdikten sonra uyumasında bir mahsur bulunmamaktadır.³¹³

Günümüzde uyanmak için saat kurmak veya cep telefonunun alarmini ayarlamak gibi teknolojiden faydalanma imkânı bulunmaktadır. Namaz kılmak için uyanması geren bir kimsenin uyumadan önce bu bağlamda tedbirini alması şarttır. Eğer böyle bir tedbir alınmazsa, farz ibadet hafife alınmış, ihmalkâr davranılmış sayılır. Basitçe söylemek gerekirse, uyuyacak olan kişinin, farz namaza uyanmak üzere alarmı ayarlaması ya da saati kurması da farzdır.

İmam Şâfiî'den aktarıldığına göre, kişi, uyanacağından emin olmadığı halde vaktin girmesinden sonra uyursa iki günaha girmiş olur. Birisi namazı terk etmenin günahı, ikincisi de namazı kaçırmaya sebep olmanın günahı. Bu günah istiğfarla temizlenmez.³¹⁴

Fukaha, namaz vaktinden önce uyumak konusunda ise, kişi, vaktin çıkmasından önce uyanacağına dair, zann-ı galip sahibi olarak uyursa bu caizdir ve kendisine günah yazılmaz, demiştir.³¹⁵

Çünkü henüz vakti girmemiş olan namazla mükellef olmamıştır. Buna dair şu hadis delil gösterilmiştir:

"أن امرأة عابت زوجها بأنه ينام حتى تطلع الشمس فلا يصلي الصبح إلا ذلك الوقت، فقال: إنا أهل بيت معروف لنا ذلك - أي: ينامون من الليل حتى تطلع الشمس - فقال النبي صلى الله عليه وسلم: إذا استيقظت فصل "

³¹² Desûkî, c. 1, s. 184

³¹³ Desûkî, c. 1, s. 184

³¹⁴ Ebu'l Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *El-Eşbah ve'n-Nezair*, Dâru'l-Kitabu'l-İlmiyye, yy. 1990, 1.baskı, c. 1, s. 215

³¹⁵ Suyûtî, c. 1, s. 215

Safvan el Muattal'ın güneş doğmadıkça sabah namazını kılmadığı, hanımı tarafından Allah Rasulüne şikâyet edilmişti. Safvan bu iddiaya şu cevabı verdi:

“Ya Rasulallah, biz uykusunun ağırlığı ile meşhur bir hane halkıyız. Güneş doğmadan uyanabildiğimiz, hemen hemen hiç görülmemiştir.” (Bedeni ve ailevi bir ağırlık içindeyiz.)

Allah Rasulü ona:

“Sen uyandığında kıl.” buyurdu.³¹⁶

2.2.5.5. Uyuyan bir kimseyi Namaz İçin Uyandırmak

Hanefîlerin,³¹⁷ Mâlikîlerin,³¹⁸ Şâfiîlerin görüşleri³¹⁹ ile el-İnsaf'ta ve et-Temhid'te geçtiğine göre Hanbelîler'in görüşlerine göre namazının kaçması mümkün olan kişinin uyandırılması vaciptir.³²⁰

Allahu Teala'nın, Lokman suresi 17. Ayetteki **وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ** “marufu emret” ayeti gereğince, uyuyan kimseyi namaz için uyandırmak emr-i bi'l ma'ruf dâhilinde değerlendirilebilmektedir.

El-Adevi, yazdığı Hâşiyede, bu konu hakkında mezheplerde açık bir ibare olmadığını ancak, Kurtubi'nin, hükmü vacip olan durumlarda emr-i bi'l ma'ruf'un da vacip olduğunu, hükmü mendup olan durumlarda da emr-i bi'l ma'rufun mendup olduğunu söylemiştir. Uyuyan kişi gafil gibidir. Sorumlu olmasa da onun engeli vaktin hızla geçmesidir. Gafilin uyandırılması da vaciptir.³²¹

Subki'ye göre hüküm, uykunun farzdan önce veya sonra olmasına göre değişir. Vücuttan sonra uyunursa, nehy-i an'il münker gereği uyandırılması vaciptir. Vücuttan önce uyursa, henüz teklif taalluk etmediği

³¹⁶ Ebû Dâvud, Savm, 74

³¹⁷ İbn Nüceym, c. 2, s. 474

³¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Huraşî, **Şerh-u Muhtasar-ı Halil li'l-Huraşî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty. c. 1, s. 220

³¹⁹ Suyûtî, c. 1, s. 216

³²⁰ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 1, s. 222

³²¹ Huraşî, c. 1, s. 220

için uyandırmak vacip olmaz. Yine de uyandırılması evladır ki, kalkıp namaza yetişebilsin.³²²

"ليس في النوم تفريط. إنما التفريط في اليقظة..." Neylü'l Evtar'da, hadisnin zahirine bakıldığında, ne vakit olursa olsun uykuda kusur bulunmamaktadır, denilmektedir. Şevkânî'ye göre, bir kişi vaktin daralmasından önce uyumaya karar verirse, namazını kaçırdığı takdirde uykuyu bahane ederse günahkâr olur. Uyumaya karar vermesi başlı başına günah olmaz. Hadisin kapsamına giren budur. Ancak namazının kaçacağını bile bile uyursa buna isyan denmesinde bir sakınca yoktur. Şüphesiz ki, vakit namazını kılmamış olan kişinin vaktin daralmasına rağmen uyuması günahdır. Kendisi hitaba muhataptır. Uyku, Allah'ın buyruğuna uymaya engeldir fakat buradaki vücubiyet, engeli izale eder.³²³

Uyuyan kimseyi namaz için uyandırmakla ilgili bazı Şâfiîler'in görüşü, eğer vakit daralmışsa sünnet olduğu şeklindedir.³²⁴

2.2.6. Yatsı Namazından Önce Uyumak

Ebû Hanife,³²⁵ İmam Malik,³²⁶ İmam Şâfiî³²⁷ ve Ahmed bin Hanbel'in³²⁸ ittifak ettikleri görüşe göre, vakti girdikten sonra, yatsı namazını kılmadan uyumak mekruhtur.

Ebû Berze el-Eslemi'den gelen şu rivayet delil olarak gösterilmiştir:

"كان رسول الله يُصَلِّي الْعَصْرَ ، ثُمَّ يَرْجِعُ أَحَدًا إِلَى رَحْلِهِ فِي أَقْصَى الْمَدِينَةِ وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ ، وَنَسِيتُ مَا قَالَ فِي الْمَغْرِبِ ، وَكَانَ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُؤَخَّرَ الْعِشَاءَ الَّتِي تَدْعُونَهَا الْعَتَمَةَ ، وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا."

Allah Rasulü, ikindi namazını kıldırır, bizim namazdan sonra Medine'nin en uzak yerindeki evine dönerdi de güneş henüz dipdiri bulunurdu. Rasulullah, yatsı namazını geri bırakmayı sever, tercih, ederdi.

³²² Suyûtî, c. 1, s. 216

³²³ Şevkânî, c. 2, s. 34

³²⁴ Nevevî, el-Mecmû', c. 3, s. 74

³²⁵ Kâsânî, c. 1, s. 126

³²⁶ Nefrâvî, c. 1, s. 169

³²⁷ Nevevî, el-Mecmû', c. 3, s. 42

³²⁸ Buhûtî, Keşşafü'l-Kına, c. 1, s. 254

*Bu namazdan evvel uyumayı ve ondan sonra oturup konuşmayı kerih görürdü.*³²⁹

Ali b. Ebû Talip ve Ebû Musa el-Eşari'nin de bulunduğu bir topluluk ile, Kûfeliler'in görüşüne göre, yatsı namazından önce uyumak ruhsattır.³³⁰

Yatsı namazından önce uyumanın ruhsat olduğunu söyleyenlerden bazıları ruhsatı, uyandıracak birinin ayarlanması şartına bağlamışlardır. Bu olmazsa, vakit çıkmadan uyanılacağına emin olunmasına bağlamışlardır. İbn Ömer bu görüşte olanlardandır.³³¹

Yatsı namazından önce uyumanın ruhsat olduğunu söyleyenlerin bazıları da bunu ramazana has kılmıştır.³³²

Ebû Cafer et-Tahavi, vakit girdikten sonra uyumak mekruhtur; vakit girmeden uyumak ise mubahtır, demiştir.³³³

Yatsı namazından önce uyumanın ruhsat olduğunu söyleyenler aşağıdaki iki hadisi delil getirmişlerdir.

İlk hadis Hz. Aişe'den rivayet edilendir:

"أعتم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالعشاء حتى ناداه عمر الصلاة نام النساء والصبيان فخرج فقال ما ينتظرها أحد من أهل الأرض غيركم قال ولا يصلى يومئذ إلا بالمدينة وكانوا يصلون فيما بين أن يغيب الشفق إلى ثلث الليل الأول."

Rasûlullah yatsı namazını bir gece geç vakte kadar bıraktı. Nihayet Ömer (Hz. Peygamber'in hüccesine doğru) yüksek sesle:

"es-Salât, (mescidde bulunan) kadınlar ve çocuklar uyudular" diye nida etti.

Bunun üzerine Rasûlullah çıktı da "Bu namazı yer ahâlîsinden sizden başka hiç kimse beklemiyor" buyurdu.

Râvî: (Yatsı namazı) o zamanlarda Medine'den başka yerde kılınmazdı, dedi.

³²⁹ Buhârî, Mevakit 11, 13, 39, Ezan 104; Müslim, Mesacid 237, (647); Ebû Dâvûd, Salât 3, (398); Nesai, Mevakit 2, (1, 246), 20, (1, 265)

³³⁰ Şevkânî, c. 2, s. 18

³³¹ Şevkânî, c. 2, s. 19

³³² Şevkânî, c. 2, s. 18

³³³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, **Muhtasaru İhtilafî'l Ulema**, Beşâiru'l-İslâmiye, Beyrut, h.1417, 2.baskı, c. 1, s. 318

Yine râvî, o zamanlar müslümanlar yatsı namazını, kırmızılığın kaybolmasından gecenin ilk üçte birine kadar olan vakit içinde kılarlardı, demiştir.³³⁴

Diğer hadis Abdullah b. Ömer'den rivayet edilmiştir:

"أن رسول الله صلى الله عليه وسلم شغل عنها ليلة فأخرها حتى رقدنا في المسجد ثم استيقظنا ثم رقدنا ثم استيقظنا ثم خرج علينا النبي صلى الله عليه وسلم ثم قال ليس أحد من أهل الأرض ينتظر الصلاة غيركم."

Rasulullah yatsı namazından alıkonularak onu geciktirdi. Hatta biz mescitte uyuduk sonra uyandık sonra yine uyuduk sonra uyandık. Nihayet Rasulullah yanımıza çıktı ve:

"Bu gece yeryüzünde sizden başka bu namazı bekleyen hiçbir kimse yoktur" buyurdular.³³⁵

İki hadisin delalet yönünden bahsedilecek olunursa, Hz. Peygamber, sahabesini uyumasından dolayı ikaz etmemiştir. Bu da yatsı namazından önce uyumanın mekruh olmadığını gösterir. Bir taraftan da mescitte namazı beklerken uyumak ile evde uzanıp uyumak arasında elbette fark vardır. Mescitte uyuyan kimse namazı beklemektedir ve uykusunun ağırlığıyla namazı beklerken uyuyup kalmıştır. Fakat yine de teyakkuzdadır. Kişinin yatağında yatsı namazını kılmadan uyuması durumu bundan farklıdır.

2.2.7. Vitir Namazında Önce Uyumak

Hanefî,³³⁶ Mâlikî,³³⁷ Şâfiî³³⁸ ve Hanbelîlere³³⁹ göre vitir namazını gecenin sonuna ertelemek sünnettir. Böylelikle gece namazının fazileti kazanılmış ve fazla namaz kılınmış olunur. Bu hüküm, uyanabilecek ve başkası tarafından gece sonunda uyandırılacak kişi için geçerlidir. Böyle bir durumda, vitir namazını gece sonuna erteleyip uyumakta bir sakınca

³³⁴ Buhârî, Mevâkîtu's-Salât, 22

³³⁵ Ebû Dâvud, Tahâret, 199

³³⁶ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 52

³³⁷ Desûkî, c. 1, s. 316

³³⁸ Remlî, c. 2, ss. 114,115

³³⁹ Buhûtî, Keşşafü'l-Kına, c. 1, s. 416

yoktur. Ancak eğer kişi uyanamayacağını düşünüyorsa ertelemesi mekruhtur. Yatsıyla beraber kılınmalıdır.

Cabir b. Abdullah'tan gelen rivayet delil gösterilmiştir:

"قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من خاف أن لا يقوم من آخر الليل فليوتر أوله ومن طمع أن يقوم آخره فليوتر آخر الليل فإن صلاة آخر الليل مشهودة وذلك أفضل."

"Gecenin sonuna doğru namaza kalkamayacağından endişe eden kimse vitir namazını gecenin baş tarafında kılsın. Gecenin sonunda kalkacağına güvenen kimse de vitir namazını gecenin sonunda kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namazda melekler de bulunduğundan vitri bu saatte kılmak daha sevaptır."³⁴⁰

Bir diğer delilleri de Hz. Aişe'den gelen rivayettir:

"كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاتَهُ مِنَ اللَّيْلِ كُلِّهَا وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَقْطَعَنِي فَأَوْتَرْتُ."

"Ben Rasulullah (s.a.v)'in kablesi cihetine enlemesine uzanmış bir halde uyurdum. Rasulullah (s.a.v), ben önünde iken namaz kıları. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kılardım."³⁴¹

Hadis, Hz. Aişe'yi Hz. Peygamber'in uyandırması gibi, uyandıracak bir güvencenin bulunması durumunda vitir namazını gecenin sonuna ertelemenin müstehap oluşuna delalet etmektedir.

Sahabe ve tabiundan Ali b. Ebû Talip, Sa'd b. Ebû Vakkas, Abdullah b. Mes'ud, Ubeyde es-Selmani, İbrahim en-Nehai gibi kişilerin de içerisinde bulunduğu bir grup ile,³⁴² Şâfiî³⁴³ ve Hanbelîlerin sahih görüşlerine göre,³⁴⁴ uyku sebebiyle kaçan vitrin kazası müstehaptır.

"من نام عن الوتر أو نسيه فليصل إذا أصبح أو ذكره."

³⁴⁰ Müslim, Müsâfirîn 162, 163, Tirmizî, Vitir 3, İbn Mâce, İkâmet 121

³⁴¹ Buhârî, Salât 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât 10, Vitir 3, İsti'zan 37; Müslim, Salât 267, (512); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 2, (1, 117); Ebû Dâvûd, Salat 112, (711,712, 713, 714); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101,102), Kible 10, (2, 67)

³⁴² Şevkânî, c. 3, s. 48

³⁴³ Nevevî, el-Mecmû', c. 4, s. 41

³⁴⁴ Buhûtî, Keşşafü'l-Kına, c.1, s. 416

*“Vitir namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığında veya uyandığında hemen kılsın.”*³⁴⁵

Hadis “kılsın” ifadesiyle vitrin kazasını teşvik etmektedir. Vitir namazı aslen farz bir namaz değildir. Dolayısıyla kazası da farz olmamaktadır. Edasının hükmü neyse, kazasının hükmü de odur.

İmam Ebû Hanife’ye göre uyuyan kimse uyandığında vitrin vaktini kaçırmış olursa kaza etmesi gerekir. Çünkü kazanın vucubiyeti edanın vucubiyetinin bir uzantısıdır.³⁴⁶

Muhammed b. Hasan ve Ebû Yûsuf’un görüşüne göre, uyuyan kimse için vitrin kazası gerekmez. El-Bedai’de, istihsanen kaza edilir, denilmiştir.³⁴⁷

2.2.8. Müezzinin Ezan Okurken Uyuyakalması

Ezan, şer’an belli lafızlarla namaz vaktinin girdiğinin bildirilmesidir. Müezzin ezana başlarsa ve arada uyursa, uyandığında bu bildirime kaldığı yerden mi devam etmelidir yoksa yeniden mi başlamalıdır konusunda fukahanın ihtilafı vardır.

İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki, eğer müezzinin uykusu hafifse, dört mezhepte geçerli olan görüşe göre ezan batıl olmaz. Müezzin kaldığı yerden ezanı okumaya devam eder.

Şâfiî mezhebine göre, müezzin ezan okurken arada uyursa, ezana yeniden başlamanın müstehap olduğunu söylemişlerdir. Zira meselenin hükmü konusunda Şâfiî kaynaklarında, müezzin ezan esnasında uyursa ve uykusu da hafifse, ezana kaldığı yerden devam etmesi caiz, baştan başlaması ise müstehaptır, şeklinde geçmektedir.³⁴⁸

Hanbelîlere göre, eğer uzun bir müddet uyumuşsa ezan batıl olur. Süreklilik kesintiye uğramıştır.³⁴⁹

³⁴⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 341, (1431); Tirmîzî, Salât, 342 (465)

³⁴⁶ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 2, ss. 440, 441

³⁴⁷ Kâsânî, c. 1, s. 272

³⁴⁸ Remlî, c. 1, s. 411

³⁴⁹ İbn Kudâme, Ebû'l-Ferrec, c. 1, s. 308

Buradan anlaşılıyor ki, Hanbelîlere göre, sürekliliğe bir hâlel gelmiyorsa hafif uyku ile ezan batıl olmaz.

Hanefîler ve Mâlikîler ise, ezan okurken bayılandan bahsetmişlerdir. Ezan ve kamette bir saat bayılan kişi, gider abdest alır gelir, efdal olan ise baştan başlamasıdır.³⁵⁰ Buradan, uyuyan için de aynı hükmü çıkarmak mümkündür. Hatta uyuyan kimse kaldığı yerden devam etme konusunda bayılandan daha iyi durumda olmalıdır. Çünkü akla tesir etme bakımından uyku, baygınlıktan daha hafiftir.

Hanbelîlere³⁵¹ ve bazı Şâfiîlere³⁵² göre, derin uyku uyuyan kimsenin uykusu, ezanı batıl eder.

Bahsedildiği gibi, Hanefîler ve Mâlikîler hükmü bayılana nispetle vermişlerdir. Müezzin bayılır ve fazla zaman geçmeden ayılırsa ezana kaldığı yerden devam eder. Anlaşılan odur ki; eğer bayılma çok uzun sürerse, bu durum, kaldığı yerden devamı manidir. Uyku da aynı şekildedir. Bu durumda derin uyku, ezanın sürekliliğine hâlel getirir. Bu yüzden, derin uykuda ezanın baştan alınması gerekmektedir.³⁵³

Şâfiî, el-Ümm’de derin uykunun ezanı iptal etmediğini ifade etmiştir. Müezzin böyle bir durumda ezana kaldığı yerden devam eder ve ezanı başa alması gerekmez. Yine de ezanı baştan alması müstehaptır. Bu aynı zamanda Irak ehlinin öne sürdüğü görüştür.³⁵⁴

Ezanın okunmasında muvalatı şart koşup koşmama konusunda Şâfiîler ihtilaf halindedirler. İhtilaflar baştan alınması ve kalındığı yerden devam etmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. İhtilaf noktası ise uykunu aşırı derin olup olmaması meselesidir. Bir kısım Şâfiî ulemaya göre eğer uyku aşırıya gitmişse uyumadan önce ilk okuduğu ezana ezan, ilk okuduğu kamete de kamet denilmez. Baştan alınması şarttır.³⁵⁵

³⁵⁰ Kâsânî, c. 1, s. 149

³⁵¹ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 1, s. 308

³⁵² Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 3, s. 114

³⁵³ Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 1, s. 482

³⁵⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 3, s. 114

³⁵⁵ Remlî, c. 1, s. 412

Sonuç olarak denilebilir ki, derin uyku ezanın anlamını bozabilmektedir. Yine uyku ezanın amacını zarara uğratabilmektedir. Ezanın amacı bildiridir. Uygun olan, muvalata titizlik göstermektir.

2.2.9. Camilerde ve Mescitlerde Uyumak

İtikâfta olan kimsenin mescitte uyumasının caiz olduğuna dair Hanefî,³⁵⁶ Şâfiî³⁵⁷ ve Hanbelî³⁵⁸ fukaha ittifak etmiştir.

Çünkü mescit itikâfın gerçekleştiği yerdir. Zaruret olmaksızın mescitten çıkan kimsenin itikâfı bozulacağı için bu kişi mescitte uyur.³⁵⁹

Said b. Müseyyeb, Hasan Basri, Ata b. Ebû Rebah, Şâfiîler,³⁶⁰ Hanbelîler³⁶¹ ve Zahiriler mescitte uyumak mutlak manada caizdir, bir mahsuru yoktur, demişlerdir.³⁶²

Şâfiîler'e³⁶³ ve Zahiriler'e³⁶⁴ göre, eğer mescitte uyuyan kimse, namaz kılanlara sıkıntı veriyorsa veya onları namaz içerisinde şaşırtıyorsa, bu kimsenin mescitte uyuması haramdır.

İbn Ömer, bekar bir gençken mescitte uyuduğunu anlatmıştır.³⁶⁵

Yine Hz. Ali de mescitte uyuduğunu söyleyenlerdendir.³⁶⁶

Üzerinde şal olan bir kadının mescitte uyuduğunu anlatan bir rivayet vardır.³⁶⁷

Rivayetler ışığında bakıldığında Hz. Peygamber döneminde sahabenin mescitte uyuduğu görülür. Şâfiîlere ve Zahirilere göre Hz. Peygamber'in buna karşı çıkmaması, mescitte uyumanın caiz olduğuna delalet eder.

³⁵⁶ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 212

³⁵⁷ Remlî, c. 3, ss. 229, 230

³⁵⁸ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 2, s. 368

³⁵⁹ İbn Nüceym, c. 2, s. 530

³⁶⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 173

³⁶¹ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 2, s. 368

³⁶² İbn Münzir, c. 5, s. 137

³⁶³ Şirbînî, c. 1, ss. 216, 217

³⁶⁴ İbn Hazm el-Endelûsî, **El-Muhallâ bi'l-Âsâr**, İdâretü-Tabâatü el-Müniriyye, Mısır, ty. c. 4, s. 241

³⁶⁵ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 173

³⁶⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 173

³⁶⁷ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 2, s. 173

Hanefîlere göre ise, itikâftakilerin ve evsizlerin dışındakilerin mescitte uyuması haramdır.³⁶⁸

Bazı rivayetlerden, İmam Malik'in bazı sınırlandırmalarla beraber mescitte uyumaya cevaz verdiği anlaşılmaktadır.³⁶⁹

Bazı Hanbelîler de mescitte uyumaya cevaz vermektedir.³⁷⁰

Hanbelîlere göre, sığınacak yeri olmayan garibanlara, uyuyacak bir yere ihtiyaç duyanlara, hastalara, hafif bir şekilde uyumak isteyenlere caizdir. Fakat mescidi sırf bu iş için kullanmak veya bunu adet edinmek caiz değildir.³⁷¹

İbn Mesud, İbn Abbas ve Evzâî, namaz kılmak isteyen hariç, mescitte uyumanın mutlak olarak mekruh olduğunu söylemişlerdir.³⁷²

İbn Mes'ud'un geceleri bekçilik ettiği ve namaz kılanların dışındakileri mescitten çıkardığı rivayeti delil gösterilmiştir.³⁷³

Rivayet edildiğine göre, Leys b. Ebû Vakkas, İbn Abbas'a mescitte uyumanın hükmünü sormuş, O da, namaz veya tavaf içinse sıkıntı olmaz, demiştir.³⁷⁴

Bütün bu görüşler incelendiğinde ibadet edenlere zarar verilmediği müddetçe mescitlerde uyumanın mahsurunun bulunmadığı görüşü makul görülmektedir. Bayanların ise böyle bir durumda mescitin kendilerine ayrılan bölümünde uyumaları ve tesettürlerine dikkat etmeleri önemlidir.

2.3. UYKUNUN ORUCA ETKİSİ

Bu bölümde, uykunun niyete etkisi, uykuda yiyip içme, cinsel ilişkide bulunma durumları ile uykudan cünüp uyanmanın oruca tesiri üzerinde durulacaktır.

³⁶⁸ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 2, s. 435

³⁶⁹ İbn Münzir, c. 5, s. 138

³⁷⁰ Şevkânî, c. 2, s. 189

³⁷¹ Buhâtî, *Keşşafü'l-Kına*, c. 2, s. 369

³⁷² Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 2, s. 173

³⁷³ İbn Münzir, c. 5, s. 137

³⁷⁴ İbn Münzir, c. 5, s. 138

2.3.1. Uykunun Niyete Etkisi

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre, niyet etmeden uyuyup niyet vakti çıktıktan sonra uyanan kişinin orucu geçersizdir. Niyet şarttır ve rükun olarak istenir. Niyet etmeden uyuyup niyet vakti çıktıktan sonra uyanan kimse şart koşulan vakti kaçırdığı için niyeti geçersizdir.³⁷⁵

Niyet vakti girmeden önce niyet edip niyet vakti çıktıktan sonra uyanan kimse hakkında fukaha arasında iki görüş vardır.

Hanefîler bu orucun geçersiz olduğu kanaatindedir. Hanefîlere göre eğer bir kimse güneş batmadan önce ertesi gün oruç tutmaya niyet etse ve ertesi gün güneş batıncaya kadar uyusa orucu geçersiz olur.³⁷⁶

Delilleri aşağıdaki hadistir:

"من لم يبيت الصيام من الليل، فلا صيام له."

*"Geceden niyet etmeyen orucu yoktur"*³⁷⁷

Niyet vakti girmeden önce niyet edip niyet vakti çıktıktan sonra uyanan kimse hakkında Zahiriler, orucun geçerli olduğunu ve kazasının gerekmediğini söylemiştir. Onlara göre, kişi ramazan orucu, iki ay tutulan zihar keffareti ve muayyen adak oruçları gibi tutulması şart olan oruçlara gün batımından önce niyet etmeksizin uyur ve fecrin doğuşuna kadar ya da günün çok veya az bir kısmı geçinceye kadar uyanmazsa kendisine kaza gerekmez.³⁷⁸

Ahzab Suresinin 5. ayeti buna delil gösterilmiştir:

"ليس عليكم جناح فيما أخطأتم به ولكن ما تعمدت قلوبكم"

*"Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz."*³⁷⁹

Sünnetten delilleri şu hadistir:

"رفع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه."

³⁷⁵ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 195; Buhûtî, *Şerh-u Münteha'l-İrâdât*, c. 1, ss. 478, 479; Desûkî, c. 1, s. 520

³⁷⁶ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 3, s. 341

³⁷⁷ Ebû Dâvûd, Savm, 71 (2454); Tirmîzî, Savm, 33 (730); Nesâî, Savm, 68 (4, 196, 197)

³⁷⁸ İbn Hazm, c. 4, s. 291

³⁷⁹ Ahzab 33/5. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 4, ss. 365, 366

“Ümmetinden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmü kaldırılmıştır.”³⁸⁰

Zahiriler, bahsi geçen ayet-i kerime ile hadisi, oruca niyet etmeksizin uyuyan kişinin kasıtsız olarak yanılmakta olduğunu, kişinin bundan sorumlu olmayacağını söylemişlerdir. Bu yüzden orucun kaza edilmesini gerekli görmezler.³⁸¹

Hadisten bir başka delilleri Rubeyyi’ binti Muayyiz’ dendir:

"أرسل رسول الله غداة عاشوراء إلى قرى الأنصار التي حول المدينة من كان

أصبح صائما فليتم صومه ومن كان أصبح مفطرا فليتم بقية يومه."

Allah Rasulü, aşure gününün sabahında Ensar köylerine haber gönderip şöyle buyurdu:

"Her kim iftar ederek sabahladı ise günün geri kalan kısmında oruç tutsun! Her kim de oruçlu olarak sabahladı ise orucuna devam etsin!"³⁸²

Zahiriler, Hz. Peygamberin oruçsuz sabahlayanların da günün geri kalanına oruçla devam etmelerini emretmesini, niyet edilmese de orucun geçerli olacağına yorumlamışlardır. Kazasının da gerekmeyeceğini söylemişlerdir. Burada, aşure orucunun bir dönem farz olduğunu da hatırlamak gerekir.³⁸³

Niyet vakti girmeden önce niyet edip niyet vakti çıktıktan sonra uyanan kimsenin orucunun geçersiz olduğu görüşü daha tutarlı görünmektedir. Bu görüş, daha efdal ve ihtiyatlıdır.

2.3.2. Oruçlunun Uykuda Yiyip İçmesi

Hanefi³⁸⁴ ve Mâlikîler’e³⁸⁵ göre uykuda yiyip içmek orucu bozar. Keffaret olmaksızın kaza edilmesi gerekir.

³⁸⁰ İbn Mâce, Sünen, 2045 (6630)

³⁸¹ İbn Hazm, c. 6, s. 165

³⁸² İbn Mâce, Sünen, 1735 (6534)

³⁸³ İbn Hazm, c. 6, s. 165

³⁸⁴ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 3, s. 374

³⁸⁵ Desûkî, c. 1, s. 526

Hanefîler, oruçlu kimsenin uykusunda ister kendisi yiyip içsin, ister başkası onu yedirip içirsin, ayırım yapmaksızın orucun bozulacağına hükmetmişlerdir.³⁸⁶

Kazanın sadece farz oruçlar için mi yoksa her oruç için mi geçerli olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hanefîler'e göre bu kaza her oruç için geçerlidir.³⁸⁷

Mâlikîler'e göre ise böyle bir durumda sadece farzlarda kaza gerekir. Yalnızca muayyen adağı bu durumdan ayrı tutmuşlardır. Çünkü vakti geçince sakıt olmaktadır.³⁸⁸

Bahr-i Raik'te, mükrehe yani orucunu bozmak zorunda kalan, buna zorlanan kimseye kıyasen, uyurken boğazından su akıtılan kimsenin de orucunun bozulacağı anlatılmaktadır. Ancak bunu uyurken kendisi yapan kişi muhtiye kıyaslanır. Muhtinin, yani unutarak yiyip içenin orucu bozulmaz.³⁸⁹

Şâfiî,³⁹⁰ Hanbelî,³⁹¹ Zahiri,³⁹² Züfer ve bir kısım Hanefî ulemaya göre,³⁹³ uyuyanın boğazından su kaçması durumunda orucu bozulmaz.

Hanbelîler ise suyu ister başkası akıtsın ister kendisi akıtsın fark etmez diyerek hükmü genişletmişlerdir.³⁹⁴

Onlar, Hz. Peygamberin, şu hadisini delil getirmişlerdir:

"رفع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه."

"Ümmetimden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmü kaldırılmıştır."³⁹⁵

2.3.3.Uykudayken Kendisiyle Cima Edilen Oruçlunun Durumu

³⁸⁶ Damad Efendi, c. 1, s. 243

³⁸⁷ Bâbertî, c. 2, s. 328

³⁸⁸ Desûkî, c. 1, s. 525

³⁸⁹ İbn Nüceym, c. 2, s. 475

³⁹⁰ Şirbînî, c. 2, s. 158

³⁹¹ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 2, s. 320

³⁹² İbn Hazm, c. 6, s. 224

³⁹³ Serahsî, c. 3, s. 98

³⁹⁴ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 128

³⁹⁵ İbn Mâce, Sünen, 2045 (6630)

Hanefî,³⁹⁶ Mâlikî,³⁹⁷ Şâfiî³⁹⁸ ve Hanbelîler³⁹⁹ oruçlu kimse uyurken kendisiyle cinsel ilişkiye girilmesi durumunda keffaret gerekmediği konusunda ittifak halindedir.

Çünkü keffaret için tam bir kasıt olmalıdır ki günahı örtmeye ihtiyaç olsun. Oysa burada böyle bir durum söz konusu değildir. Kendisiyle cima edilene değil, bunu yapana keffaret gerekmektedir. Bunun sebebi ise haz almış olunmasıdır.⁴⁰⁰

Hasan Basri, Sevri, Evzâî, Hanefîler, Mâlikîler ve Hanbelîler'e göre böyle bir durumda eğer uyuyan oruçlu uyanmazsa orucu bozulur ve kaza etmesi gerekir.⁴⁰¹

Bu görüş sahipleri uyurken kendisiyle ilişkiye girilen kadını cinsel ilişkiye zorlanan kişiye kıyas etmişlerdir.⁴⁰²

Bunların her ikisi de istemeden oruç bozmaktadır. Kasti günah işlememektedirler.

Fukaha, bu durumdaki kişinin günün kalanını diğer oruçlular gibi geçirmesinin gerektiğini fakat bir şeyler yerse de keffaretin gerekmediğini söyler. Çünkü zaten cima ile oruç bozulmuştur.⁴⁰³

İbn Kasım'dan rivayetle Ahmed b. Hanbel'e,⁴⁰⁴ Hanefîlerden Züfer'e,⁴⁰⁵ Zahirîler'e⁴⁰⁶ ve Şâfiîler'e⁴⁰⁷ göre, uyurken kendisiyle cinsel temasta bulunan kimse orucu bozulmadığı gibi kendisine kaza da gerekmez.

Delilleri ise, Hz. Peygamber'in şu hadisidir:

"رفع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه."

³⁹⁶ Bâbertî, c. 2, s. 329

³⁹⁷ Hattâb, c. 2, s. 427

³⁹⁸ Şirbînî, c. 2, s. 179

³⁹⁹ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 137

⁴⁰⁰ Serahsî, c. 3, s. 136

⁴⁰¹ Serahsî, c. 3, s. 136; İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 137; Karâfi, c. 2, s. 514

⁴⁰² İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 137

⁴⁰³ İbn Nüceym, c. 2, s. 513

⁴⁰⁴ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 137

⁴⁰⁵ Bâbertî, c. 2, s. 380

⁴⁰⁶ İbn Hazm, c. 6, s. 224

⁴⁰⁷ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 6, s. 324

*“Ümmetinden yanılma, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeyin hükmü kaldırılmıştır.”*⁴⁰⁸

Bu görüş sahiplerinin mantıktan delillerine göre böyle bir kimse, unutarak cima eden kimseye kıyas edilir. İkisi de kasıtsızdır. Hatta uyuyanın özü daha fazladır.⁴⁰⁹

Yine unutarak yiyenin orucunun bozulmadığına kıyasen uykuda yiyenin de orucunun bozulmaması gibi, uykuda cinsel ilişkiye girenin durumu da aynıdır. Bu durum kişinin iradesini aşmaktadır. Kaza ve keffaret söz konusu değildir.⁴¹⁰

Şâfiîler, uyuyan kimse, uyandığı takdirde ilişkiye devam etmesi durumunda cinsel birleşmeden ötürü orucun bozulacağını, buna devam etmenin kasten yapmakla aynı olduğunu söylemişlerdir.⁴¹¹

Hanefîler, unutarak yiyenin orucunun bozulmadığına kıyasen uykuda yiyenin de orucunun bozulmaması gibi, uykuda cinsel ilişkiye girenin durumu da aynıdır, diyenlere itiraz etmişlerdir. Uyuyanla unutanın kıyasını yanlış bulmuşlardır. Onlara göre bu, geçersiz bir kıyastır. Makis ve makisun aleyh arasında fark vardır. Unutmak sıkça görülen bir durum olduğu için sıkıntıya yol açmaktadır. Uyku farklıdır ve böyle bir cinsel ilişki nadirattandır.⁴¹²

Uyurken kendisiyle ilişkiye girilen bu kadının orucunun fasit olduğunu söyleyen Hanefî ve diğerlerinin görüşünün daha makul olduğu söylenebilir. Diğer görüş sahiplerinin delilleri ikna edici kuvvette değildir.

2.3.4. Oruçlunun Uykudan Cünüp Olarak Uyanması

Fukaha, ihtilam sebebiyle cünüp sabahlayan kişinin orucunun geçerli olduğuna ve kaza gerekmediğine dair ittifak etmiştir.⁴¹³

Delilleri ise şu hadistir:

⁴⁰⁸ İbn Mâce, Sünen, 2045 (6630)

⁴⁰⁹ Bâbertî, c. 2, s. 380

⁴¹⁰ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 137

⁴¹¹ Şirbînî, c. 2, s. 179

⁴¹² Bâbertî, c. 2, s. 380

⁴¹³ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 6, s. 322

"ثلاث لا يفطرن الصائم الحجامة والقيء والاحتلام."

"Üç şey vardır orucu bozmaz: Hacamat olmak (kan aldirmek), kusmak, ihtilam olmak."⁴¹⁴

İhtilam sebebiyle cünüp sabahlayan kimsenin bizzat kendi iradesi söz konusu değildir.

Cinsel birleşmeden ötürü cünüp sabahlayan kimsenin durumunda da orucun geçerli olduğuna ve kaza gerekmediğine Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerin icması vardır. Bazı muhalif görüşler olsa da tercih edilen cumhurun bu görüşüdür.^{415 416}

Hiz. Aişe ve Ümmü Seleme'den riva yet edilen şu hadis de onların delillerindendir:

"أَشْهَدُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ كَانَ لَيُصْبِحُ جُنُبًا مِنْ جَمَاعٍ غَيْرِ احْتِلَامٍ، ثُمَّ يَصُومُهُ."

"Allah Rasulü, ihtilam değil de cinsel temasta bulunduğu için cünüp olarak sabahlardı ve sonra orucunu tutardı."⁴¹⁷

2.4. UYKUNUN HACCA ETKİSİ

Bu başlıkta, Arafat vakfesini uyuyarak geçirmenin hacca etkisi ile muhrim uykudayken, iradesi dışında gelişen ihram yasakları ele alınacaktır.

2.4.1. Arafat Vakfesinde Uyumak

Arafatta vakfe yapmanın haccın rükunlarından olduğu bilinmektedir. İhramlı kişi bunu kaçırınca haccı kaçırmış olur. Konumuz olan ihramlı kimsenin vakfesini uyurken yapması durumunda vakfesi kabul olur mu, olmaz mı meselesinde fukaha iki görüşte ihtilaf etmiştir.

⁴¹⁴ Tirmîzî, Savm, 24 (719)

⁴¹⁵ Buhûtî, Keşşafü'l-Kına, c. 2, s. 321

⁴¹⁶ İbn Âbidin, Hâşiye ibn Âbidin, c. 3, s. 372

⁴¹⁷ Müslim, Sıyâm, 75 (1109)

Hanefî,⁴¹⁸ Mâlikî,⁴¹⁹ Şâfiî⁴²⁰ ve Hanbelîlere⁴²¹ göre muhrim, vakfesini uyurken yapsa vakfesi kabul olur.

Urve İbnu Mudarrıs et-Tâî'nin anlattığı şu olay sünnetten delilleridir:

أَنْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُزْدَلِفَةِ حِينَ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَقُلْتُ:
"يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي جُنْتُ مِنْ جَبَلِي طَيِّبٍ أَكَلْتُ رَاحِلَتِي، وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي، وَاللَّهِ
مَا تَرَكْتُ مِنْ حَبْلٍ إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟"
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
"مَنْ شَهِدَ صَلَاتَنَا هَذِهِ، وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَفَّ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا،
أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ أَتَمَّ حَجَّهُ، وَقَضَى تَفَنَّهُ."

Allah Rasûlüne Müzdelife'de namazı kıldığı zaman geldim.

"Ey Allah'ın Resûlü, ben Tayy Dağlarından geliyorum. Hayvanım da kendim de yorgun ve bitkin düştük. Allah'a kasem olsun, ey Allah'ın Resûlü, gelirken geçtiğim her dağın başında mutlaka durdum. Benim için hacc imkânı var mı?" dedim.

Allah Rasûlü şu cevabı verdi:

*"Bizimle birlikte şu namazı burada kılıp, bizimle kalan, bundan önce de Arafat'da geceleysin veya gündüzleyin kalmış olan, artık haccını tamamlamış, haramlardan kurtulmuş olur."*⁴²²

Hadis, Arafat'ta yapılan vakfeleri kayıtsız şartsız her durumda kapsamaktadır. Uyuyor olunması, uyanık olunması, farkında olunması veya farkında olunmaması vakfenin sıhhatine tesir etmez.

Bu görüşü savunanlara göre aslolan ibadet Arafat'ta vakfe yapmak değildir. Aslolan niyetin olmasıdır ki bu da ihramdır. Vakfede ayrıca niyet etmek şart değildir. İhrama girmek zaten niyet yerine geçmektedir. Her ne kadar vakfe haccın en büyük iki rüknünden biri olsa da her açıdan bu yapılanın geçerli olduğuna itibar edilir.⁴²³

⁴¹⁸ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 229

⁴¹⁹ Hattâb, c. 3, s. 97

⁴²⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 8, s. 103

⁴²¹ Buhâtî, *Keşşafü'l-Kına*, c. 2, s. 494

⁴²² Tirmîzî, Hacc, 57(891), Ebû Dâvûd, Menâsik, 69 (1950); Nesâî, Hacc, 211 (5, 263); İbn Mâce, Menâsik, 57, (3016)

⁴²³ Damad Efendi, c. 1, s. 284

Şart olan Arafat'ta hazır bulunmaktır. Uyuyor olursa bile fark etmez.⁴²⁴

Bu konuda Mâlikîler de cumhurla aynı görüşte olmasına rağmen Arafat'ta zevalden önce ve zevalden sonra uyunmasına göre durumu ayrı değerlendirmişlerdir. Eğer zevalden sonra uyunmuşsa ittifakla vakfe yerine gelmiştir. Eğer zevalden önce uyunup fecrin doğuşuna kadar uyku sürmüşse vakfenin geçersiz olduğunu kabul edilmiştir.⁴²⁵

Zahiriler'e ve bir kısım Şâfiî'ye göre muhrim vakfesini uyurken yapsa kabul olmaz.⁴²⁶

Şâfiîlerden uyurken yapılan vakfenin geçersiz olduğunu söyleyenler, kişi, uyurken Arafat'a girse, vakfenin vaktinden önce uyuyup vakit çıkınca uyansa bu vakfe yerine gelmemiş olur demiş ve çünkü bütün hac erkânı için niyet gerekir diye açıklamada bulunmuşlardır. Oysa uyuyan niyet edemez.⁴²⁷

Zahiriler'e göre ise kişi, zevalden önce Arafat'ta uyuyup kurban bayramı gecesinin fecrinden sonra uyanırsa vakfesi geçersizdir ve hacı batıldır.⁴²⁸

Bu görüşü savunanlar Kur'an'dan ve sünnetten delil getirmişlerdir.

Kur'an'dan delilleri Beyyine Suresi 5. ayettir:

"وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءً."

*"Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, Hanîfler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri emredilmişti."*⁴²⁹

"Allah'a yürekten inanıp itaat ederek" diye çevirdiğimiz ifadenin tam karşılığı, "dini yalnız Allah'a has kılarak" şeklindedir.⁴³⁰ Uyurken yapılan vakfenin geçersiz olduğunu söyleyenlere göre bir amelin geçerli olabilmesi için Allah'a has kılınmalı ve niyet olmalıdır. Arafatta vakfe yapmak da böyledir. Bu bakımdan Arafatta vakfe yaparken uyunursa hem niyet

⁴²⁴ Râfi, c. 7, s. 361

⁴²⁵ Desûkî, c. 2, s. 37

⁴²⁶ İbn Hazm, c. 7, s. 192; Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, Dâru'l-Âlemü'l-Kütüb, yy. ty. c. 2, s. 375

⁴²⁷ Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, c. 2, ss. 375, 376

⁴²⁸ İbn Hazm, c. 7, s. 192

⁴²⁹ Beyyine 98/5. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 5, s. 664

⁴³⁰ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 5, s. 664

edilmemiş olunur hem de yapılan amel yani vakfe Allah’a has kılınmamış, ihlassız yapılmış olur.⁴³¹

Sünnetten delilleri Hz. Ali’den rivayet edilen hadistir.

"انما الاعمال بالنيات وانما لكل امرئ ما نوى."

*"Ameller niyetlere göredir, herkese niyet ettiği vardır."*⁴³²

Bu görüşler değerlendirilecek olunursa, birinci görüş daha makuldür. Çünkü Arafatta vakfe yapmak başlı başına bir ibadet olmayıp haccın içinde bir rükundur. Bu bakımdan, ihramda yapılan niyet dışında özellikle bir niyet gerektirmemektedir. Bu tıpkı sa’y ve haccın diğer rükunlarında olduğu gibidir. Böylelikle uyur-uyanık, ne durumda olduğuna bakılmaksızın vakfenin geçerli olduğunu söylemek uygundur.

2.4.2. Muhrimin Uykuda Örtünmesi

Cumhur ulemaya göre ihramlı erkeğin başını örtmesi yasaktır. Hanefîlere göre ihramlı kimse uyurken tam gün yüzünü veya başını örterse kurban kesmesi gerekir. Bir günden az ise sadaka verilir. Çünkü yüzünü veya başını örterek fayda elde etmiştir. Ceza bundan dolayı gerekir. Ancak kendisi uyurken başkası gelip örterse ceza sakıt olur.⁴³³

İbn Âbidîn ise Hâşiyesinde, “yüzünü ve başını örtmesin” rivayetini temele alanlara göre bunun ceza gerektirmesi hususunda kasten, hatâen, başta, sonda, uyurken, uyanırken bilerek, bilmeyerek, isteyerek, istemeden, hatırlayarak, unutarak yapmak arasında bir fark olmadığını söylemektedir.⁴³⁴

İmam Mâlik’e göre, ihramlı kimse uyurken başını ya da yüzünü örterse uyanır uyanmaz açması gerekir. Bu durumda isteyerek fayda

⁴³¹ İbn Hazm, c. 7, ss. 192, 193

⁴³² Buhârî, Bed’ül-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu’l-Ensar, 45, Nikâh, 5, Eyman, 23, Hiyel, 1; Müslim, İmâret, 155 (1907); Ebû Dâvûd, Talâk, 11 (2201); Tirmîzî, Fedâilu’l-Cihad, 16 (1647); Nesâî, Tahâret, 60 (1, 59, 60)

⁴³³ İbnü’l-Hümâm, c. 3, s. 28

⁴³⁴ İbn Âbidîn, **Hâşîye ibn Âbidîn**, c. 3, ss. 572, 573

sağlamadığı için kendisine bir ceza yoktur. Ancak örtüyü çıkarmayı ertelerse fidye vermesi gerekir.⁴³⁵

Bir diğer görüşe göre uyuyan muhrim erkeğin yüzü veya başı örtülürse kendisine bir şey gerekmez. Şâfiîler, ihramlı erkek uyurken başını ya da yüzünü örterse ona bir şey gerekmeyeceğini söylemişlerdir. İhramın geçerli olabilmesi için ihrama niyet eden kimsenin bilgili, mükellef, kasıtlı, hatırlayan kimse olması gerekmektedir. Bilgiden uzak kalan ve normalde mazur sayılmayan cahil bile böyledir. Aynı şekilde uyuyan ve bayılan kişiler gibi temyiz vasfı kaybolan kişilere de fidye gerekmez.⁴³⁶

Uyurken yüzü ve başı örtülen kimseye fidye gerektiğini ifade edenlerin görüşü daha makuldür. Çünkü burada, kasıt olmasa da ihramın ruhuna uygun olmayan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durumun hatâen, unutarak veya uyurken ortaya çıkması fark etmez.

İhramlı kadının uyurken yüzünün ya da başının örtülmesinin hükmüne gelince, fukaha, başın örtülmesi konusunda uyku halinde ya da uyanık olmak arasında bir ayırım yapmamıştır. Bayanların başı avret olduğu için zaten örtülü olmalıdır. Uyurken yüzün örtülmesi konusu ise, uyurken başını veya yüzünü örten erkeğin durumu gibidir. Burada kasıt olmasa da ihramın ruhuna uygun olmayan bir durum söz konusudur.

2.4.3. Uyuyan Muhrimin Üzerine Koku Bulaşması

İhramlının güzel koku sürülmüş yerde uyumasının caiz olmadığına fakihler ittifak etmiştir. Böyle birşey yaparsa, fidye vermesi gerekir.⁴³⁷

Delilleri ise ibn Ömer'in hadisidir:

"أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَا يُلْبَسُ الْمُحْرِمُ مِنَ النَّيَابِ ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُلْبَسُ الْقُمُصَ، وَلَا الْعَمَائِمَ، وَلَا السَّرَاوِيْلَاتِ، وَلَا الْبَرَائِيسَ، وَلَا الْخِفَافَ إِلَّا أَحَدًا لَا يَجِدُ نَعْلَيْنِ، فَلْيُلْبَسْ خُفَّيْنِ، وَلْيُقَطَّعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ، وَلَا يُلْبَسَ مِنَ النَّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ."

⁴³⁵ Karâfi, c. 3, ss. 307, 308

⁴³⁶ Kalyûbî ve Umeyra, c. 2, s. 168

⁴³⁷ İbnü'l-Hümâm, c. 3, s. 24

Bir kimse Hz. Peygamber'e:

"İhrama giren kişi ne gibi elbise giyebilir?" diye sordu. Hz. Peygamber,

"Muhrim ne kamis (gömlek), ne sarık, ne bürnus, ne şalvar, ne de vers veya zağferan bulaşmış bir giysi taşımaz. Ayağında da mest (ve benzeri ayakkabı) yoktur. Ancak nalın bulamazsa, mestlerin topuktan aşağı kısmını kesmelidir." buyurdu.⁴³⁸

Hz. Peygamber vers ve zağferan gibi bitkilerin kokusunun sürüldüğü elbiseler giymeyi yasaklamaktadır. Bu bakımdan kokusu üzerine bulaşacağı için bunların sürüldüğü yerde uyumak da yasaklanmıştır. Ancak kalın bir örtü ile böyle bir zemini kapatıp uyumakta bir sakınca yoktur. Böylece koku bulaşmamış olur, fidye de gerekmez.⁴³⁹

İmam Malik kuruyup rengi elbiseye geçmeyecek hale gelene kadar, zağferanla boyanmış bir tahtanın üstünde uyumanın mekruh olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁰

Yine Mâlikîlere göre, birisi uyurken, kokulu bir yere doğru yuvarlansa ve koku üstüne bulaşsa, uyanır uyanmaz kokuyu giderirse fidye vermesi gerekmez. Fakat koku üzerinde uzun süre kalırsa fidye vermesi gerekir.⁴⁴¹

Bizce makul olan görüş, uykuda üzerine koku bulaşan kişinin cezasını vermesi gerektiğidir. Bu davranış şekli ihramın ruhuna daha uygundur.

⁴³⁸ Buhârî, Hacc, 21, Cezâu's-Sayd, 13, 15, Salât, 9; Müslim, Hacc, 1 (1177); Muvatta, Hacc, 8 (1, 324-328); Tirmîzî, Hacc, 18 (833); Ebû Dâvûd, Menâsik, 32 (1824, 1825, 1826); Nesâî, Hacc, 28, (5, 129)

⁴³⁹ Hattâb, c. 3, s. 151

⁴⁴⁰ Hattâb, c. 3, s. 151

⁴⁴¹ Karâfi, c. 3, s. 308

2.4.4. Muhrimin Uykuda Av Hayvanı Öldürmesi

Hanefîler,⁴⁴² Mâlikîler,⁴⁴³ Hanbelîler⁴⁴⁴ ve Şâfiî'lerden⁴⁴⁵ bazısına göre uyurken av hayvanı öldüren kimseye ceza gerekir.

İbn Âbidîn Hâşiyesinde kendisine ceza gereken kişinin kasıtlı, hatalı, hatırlayan, unutan, bilen, bilmeyen, isteyen, istemeyen, sarhoş, baygın ve başka bir durumda olması arasında fark yoktur diye durumu açıklamıştır.⁴⁴⁶

Aynı şekilde ihramlı kişi uyurken hareket etse ve bir hayvanın yumurtasını kırsa bunun da cezası vardır. Çünkü yumurta da av hayvanı gibidir. Eğer kırılmasaydı o yumurta av hayvanı olacaktı.⁴⁴⁷

Mâlikîler, uyuyan ihramlı kimse, bir çekirgenin, bir av hayvanının, güvercin yavrusunun veya bir başka bir şeyin üzerine doğru dönüp onu öldürürse keffaret ödemesi gerekir, demişlerdir.⁴⁴⁸

Hanbelîler de; ihramlı kişi uyurken av hayvanı öldürse kendisine keffaret vacip olur demektedirler.⁴⁴⁹

Şâfiîlerden daha sahih olarak gelen görüşe göre, uyurken av hayvanı öldüren kimseye herhangi bir ceza gerekmez. Zira onlar kasıtlı, kasıtsız veya unutan kişinin ihramlıyken yaptığı öldürmelere sorumluluk yüklerken, temyiz ehli olmaması sebebiyle uyuyanı istisna tutmuşlardır.⁴⁵⁰

Bu şekilde bir kurala bağlamalarının sebebi ise bunun kul hakkı değil, Allah hakkı olmasıdır. Allah haklarında ise temyiz ehli olup olmamayı ayırmışlardır.⁴⁵¹

Uykuda av hayvanı öldüren muhrime bir sorumluluk olmadığını söyleyen bu görüşü eleştirmek mümkündür. Onlara göre, temyiz vasfı, suç işleyenden sorumluluğu kaldırmaktadır. Oysaki bu istisna için kesin bir delil

⁴⁴² İbnü'l-Hümâm, c. 3, s. 68

⁴⁴³ Malik b. Enes b. Malik b. ebî Âmir el-Asbahî, **el-Müdevvene**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, c. 1, s. 465

⁴⁴⁴ Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 1, s. 557

⁴⁴⁵ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 7, s. 337

⁴⁴⁶ İbn Âbidîn, **Hâşiyetü İbn Âbidîn**, c. 3, s. 572

⁴⁴⁷ Serahsî, c. 4, s. 87

⁴⁴⁸ Malik b. Enes, **el-Müdevvene**, c. 1, s. 465

⁴⁴⁹ Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 1, s. 557

⁴⁵⁰ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 7, s. 338

⁴⁵¹ Şirbînî, c. 2, s. 302

yoktur. Uyuyan ihramlı kişinin uykusundayken av hayvanı öldürmesinin sorumluluk ve ceza gerektirmesi ihramın ruhuna daha uygundur.

2.4.5. Muhrimin Uykuda İlişkiye Girmesi

Hanefîler⁴⁵² ve Hanbelîler⁴⁵³ muhrimin uykuda cinsel temasa maruz kalması durumunun haccı ifsat ettiği görüşündedir. Mâlikîler de buna aykırı bir beyanda bulunmamışlardır.⁴⁵⁴

Hanefîler, haccın fesada uğramasının sebebini faydalanmanın hasıl olmasıyla açıklar. Çünkü uyuyan unutan gibidir. Unutmak da haccın fesadına mani bir özür değildir.⁴⁵⁵

Hanefîlere göre ilişkiye girilen kadına tıpkı erkeğe gerektiği gibi dem ve istiğfar gerekmektedir. Hanefîler, haccın fesada uğraması için bu ilişkinin Arafat vakfesinden önce olması gerektiğini söyler. Çünkü Hanefîler vakfeden önce veya sonra yapılan cimayı ayrı ayrı değerlendirirler. Birinci durumda yani Arafat'ta vakfe yapılmadan önce vuku bulan cima haccı ifsat ederken; ikinci durumda yani Arafat vakfesinden sonra vuku bulan cima ise tıraştan önce olsa da haccı ifsat etmez.⁴⁵⁶

Umrede yapılan cinsel ilişkide ise eğer tavaftan önce ise umre fasit olur. Ancak umre tavaflarının çoğundan sonra yapılmışsa umre fasit olmaz.⁴⁵⁷

Mâlikîlere göre ihramlı kimsenin uykuda cinsel temasa maruz kalması durumunda uyku halinde veya uyanık olması ayırt edilmeksizin her halükarda haccı ifsat olmuştur. Kadının eşi de onu tekrar hacca götürmek ile mükelleftir.⁴⁵⁸

⁴⁵² Bâbertî, c. 3, s. 48

⁴⁵³ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 309

⁴⁵⁴ Karâfi, c. 3, s. 340

⁴⁵⁵ Kâsânî, c. 2, s. 217

⁴⁵⁶ Belhî ve diğerleri, c. 1, ss. 244, 245

⁴⁵⁷ Belhî ve diğerleri, c. 1, ss. 244, 245

⁴⁵⁸ Mevvâk, c. 4, s. 246

Uyuyan kadın baskı altındaki kimse yani mükreh gibidir. Çünkü ikisinde de kasıt yoktur. Hedy kurbanı kesimi hariç olmak üzere haccın hangi evresinden önce veya sonra olsun fark etmez.⁴⁵⁹

Her halükarda hac fasittir. Umrede ise cima tavafın ilk iki şavtından önce gerçekleşirse umre fasit olur.⁴⁶⁰

Hanbelîler, böyle bir durumda her ikisinin de hac ibadetlerinin batıl olduğuna dair İmam Malik'in el-Muvatta'da zikrettiği şu hadisi delil getirmişlerdir:

أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَعَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ ، سَأَلُوا عَنْ رَجُلٍ أَصَابَ أَهْلَهُ وَهُوَ مُحْرَمٌ بِالْحَجِّ ، فَقَالُوا :

" يَنْفُذَانِ لَوَجْهِهِمَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا ، ثُمَّ عَلَيْهِمَا الْحُجُّ مِنْ قَابِلٍ ، وَالْهَدْيُ. "

Ömer b. Hattab, Ali b, Ebû Tâlib ve Ebû Hureyre'ye; hacc için ihrama bürünmüş olan kimsenin ailesi ile cinsi münasebette bulunması hakkında sordular, onlar şöyle cevap verdiler:

"(Münasebette bulunan karı koca) haclarını tamamlayıncaya kadar, haccta yapılan ibâdetleri yerine getirmeye devam ederler. Gelen sene her ikisinin de haccedip kurban kesmesi vacip olur."⁴⁶¹

Hadise göre ashap, ilişkinin uyanık, zorla yapılmış veya isteyerek yapılmış olmasını ayırt etmeden haccın fesada uğradığına hükmetmiştir. Bu yüzden hepsi aynı kanaattedir.⁴⁶²

Birinci tahallülden önce olursa hac ifsat olmaz diyenlerin aksine, hadisten, uyuyanın ilk tahallülden önce ya da Arafat'ta vakfe yaparken ilişki yaşamasının, haccı ifsat ettiği anlaşıyor. Eğer böyle bir ilişki umredeyken sa'y tamamlanmadan veya tıraş olmadan önce gerçekleşirse umre ifsat olur.⁴⁶³

Anlaşılmaktadır ki üç mezhep imamı uyuyan kadınla ilişkiye girildiğinde hem kendisinin hem de eşinin haccının ifsat olduğunda, ifsat

⁴⁵⁹ Mevâk, c. 4, s. 246

⁴⁶⁰ Mevâk, c. 4, s. 246

⁴⁶¹ Muvatta, Hacc, 151 (1, 381-382)

⁴⁶² Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 2, ss. 443, 444

⁴⁶³ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 2, s. 445

olan haccın tamamlanması ve yeni bir hac yapılması gerektiğinde ittifak halindedir. Ancak onlar fesadın sonuçlarıyla ilgili ihtilafa düşmüşlerdir.

Hanefîlere göre uyurken cima etmiş olan ihramlı kadına ceza olarak eşine gerekenin aynısı gerekir.⁴⁶⁴

Mâlikîlere⁴⁶⁵ ve bir rivayete göre İmam Ahmed'e göre⁴⁶⁶ erkeğe, kadın için bir hedy bağışlamak düşer.

Mâlikîler, bunu zorla yapan kocanın eşine yeniden hac yaptırmayı gerektiğini söyler. Malından da kadına bir kurban vermelidir. Çünkü onun nafakasından sorumludur ve kadını bu hale getiren de kendisidir.⁴⁶⁷

Hanbelîlere göre, burada karısının haccını bozan kimse için, onun hakkına girmesi sebebiyle kendi haccına kıyasla eşini de haccettirmeli ve onun için de hedy bağışlamalıdır.⁴⁶⁸

Ahmed b. Hanbel'den bir başka rivayetle gelen görüşe göre, kadına hedy gerekmediği gibi, erkeğe de kadın için hedy vermesi gerekmez.⁴⁶⁹

İmam Ahmed'den gelen üçüncü rivayete göre ise, kadın hedy vermelidir. Haccın fesada uğraması kendisi sebebiyle olduğu için hedy ona gerekir. Muğni'de muhtemelen İmam Ahmed erkeğin kadına vermesi gereken hedyi kastetmektedir. Böylece üçüncü bir rivayet olmamış olur diye geçer.⁴⁷⁰

Şâfiî mezhebine göre, muhrimin uykuda cinsel temasa maruz kalmasıyla haccı İfsat olmaz. İster tahallülünden önce olsun ister sonra fark etmez.⁴⁷¹

Bütün görüşler değerlendirildiğinde Şâfiî mezhebinin görüşü ihramın ruhuna ters düşmektedir. Diğer üç mezhebin görüşü ihramın ruhuna daha uygundur. Bu durumda ihramlı uyuyan kadın cinsel ilişki yaşadığı takdirde haccı ifsat olmuştur. Bununla birlikte, ülkemizde ve birçok Müslüman ülkede hacca gitmenin zorlukları ve kazasının güçlüğü göz önüne

⁴⁶⁴ Bâbertî, c. 3, s. 44

⁴⁶⁵ Karâfi, c. 3, s. 343

⁴⁶⁶ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 309

⁴⁶⁷ El-Kadı Ebû Velid el-Bâcî, **El-Münteka**, Dâru'l-Kitabu'l-İslâmî, Kahire, ty. c. 3, s. 3

⁴⁶⁸ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 309

⁴⁶⁹ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 309

⁴⁷⁰ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 3, s. 309

⁴⁷¹ Remlî, c. 3, s. 340

alındığında Hanefîlerin Arafat vakfesini ölçü alan görüşlerini tercih etmek mümkündür. Hanefîlere göre haccın fesada uğraması için bu ilişkinin Arafat vakfesinden önce olması gerekirdi. Çünkü Hanefîler vakfeden önce veya sonra yapılan cimayı ayrı ayrı değerlendirmektedirler. Birinci durumda yani Arafat'ta vakfe yapılmadan önce vuku bulan cima haccı ifsat ederken, ikinci durumda yani Arafat vakfesinden sonra vuku bulan cima ise tıraştan önce olsa da haccı ifsat etmez.

2.4.6. Uyuyan Muhrim İhram Yasaklarından Birinin Uygulanması

Bu başlık altında, uyuyan muhrimin iradesi dışında gelişebilecek ihram yasakları ele alınacaktır.

2.4.6.1. Uyuyan Muhrimin Saçının Tıraş Edilmesi

Hanefîlere göre bir kimse, uyuyan ihramlının saçını tıraş ederse tıraş edilene ceza gerekmektedir. Şâfiîlerden de bu görüşte olanlar vardır.

Hanefîler⁴⁷² ve Şâfiîler,⁴⁷³ tıraş edilen kişinin dalgınlığından dolayı sorumlu olduğunu, gûnahtan sakıt olsa da fiilin gerektirdiği cezadan sakıt olamayacağını söylemişlerdir.

Hanefîlere göre, ihramlı kişiyi biri gelip uyurken tıraş ederse tıraş edilene kurban, tıraş eden kimseye de şayet ihramlı ise sadaka gerekir. Eğer tıraş eden ihramlı değilse bir şey gerekmez.⁴⁷⁴

İhram yasaklarına mecbur kalan kişinin aksine, bu kimsenin üç keffaret arasından seçim yapma durumu yoktur. Çünkü sıkıntı içinde kalanın özrü semaviyken uyuyanın kendi elindedir. Ancak günahı sakıt olur, dem sakıt olmaz.⁴⁷⁵

⁴⁷² Serahsî, c. 4, s. 73

⁴⁷³ Ebû İshak İbrahim bin Ali bin Yusuf eş-Şîrâzî, **el-Mühezzebe fî Fıkhi'l İmam eş-Şâfiî**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, yy. ty. c. 1, s. 390

⁴⁷⁴ Bâbertî, c. 3, s. 35

⁴⁷⁵ Serahsî, c. 4, s. 73

Mebsût'ta saç kesilen kişinin kendi cezasını saçını kesene ödetemeyeceği söylenmiştir. Burada pervasızlığından dolayı dem kendisine gerekmektedir. Bu durumda, ukr hakkında kandırılan kişiye kıyasla bu hükme varılmıştır Zira ukr cariyeye ile hür olduğuna kandırılıp onunla beraber olan kişiye ödetilir, onu kandırana değil. Bunun bedeli ulaştığı hazzın cezasını ödemesidir. Başka bedeller de vardır ki aldatan bundan sorumlu olmaz. Aynı bu şekilde, saç kesilen kişi, özel bir sebepten dolayı fidyeyi saçını kesene ödetemez. Bu ödemenin faile yaptırılmamasının sebebi kişinin pervasızlığı ve aymazlığıdır.⁴⁷⁶

Hanefîlerden gelen ikinci bir görüşe göre ceza faile ödetilir. Çünkü bu zararın sahibi kendisidir.⁴⁷⁷

Şâfiîlere göre ise eğer saç tıraş edilenin fidyesini tıraş edene ödebileceği söylenirse, dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar ortaya çıkar. Eğer fidyeye hedy veya sadaka-i fitr ise bu ikisinden en ucuza mal olanı tıraş edene ödetir. Eğer fidyeye oruçsa tıraş edene ödetilmez. Çünkü bu mümkün değildir. Bazı Şâfiîlere göre ise her üç maddede ödetilebilir. Çünkü oruç her gün tutulabilmektedir.⁴⁷⁸

Mâlikîlere göre, tıraş edene fidyeye gerekirken, edilene bir şey gerekmez.⁴⁷⁹ Şâfiîlerin ikinci bir görüşü de bu yöndedir.⁴⁸⁰ Ravdatü't-Tâlibîn'de açık olan görüşün bu olduğu söylenir.⁴⁸¹

Aynı şekilde Hanbelîlerin görüşlerinden biri de böyledir. El-İnsaf adlı eserde, görüşümüz budur, kanaatimizi bu yönde belirtmekteyiz, ashabın çoğu da bu görüştedir, denilmiştir.⁴⁸²

Mâlikîlere göre, bir kimse, uyuyan muhrimi tıraş ederse fidyeye tıraş edenedir.⁴⁸³

⁴⁷⁶ Serahsî, c. 4, s. 73

⁴⁷⁷ Serahsî, c. 4, s. 73

⁴⁷⁸ Şîrâzî, c.1, s. 390

⁴⁷⁹ Karâfi, c. 3, s. 308

⁴⁸⁰ Şîrâzî, c.1, s. 390

⁴⁸¹ Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, c. 2, s. 413

⁴⁸² el-Merdâvî, c. 3, s. 458,

⁴⁸³ Desûkî, c. 2, s. 63

Mâlikîlerde tıraş edilene bir şey düşmez. Tıraş eden derhal suçunun cezasını ödemelidir.⁴⁸⁴

Keffareti ise altı miskini doyurmak ya da nüsuk yani kurban kesmedir. Oruç değildir. Çünkü başkasının yerine oruç tutulmaz.⁴⁸⁵

Tıraş eden ihramsızsa ve bir şey bulamıyorsa o halde ihramlı kişi üç keffareten birini seçer ve öder. Çünkü pervasız davranıldığı için bu olay gerçekleşmiştir. Keffaretin ödenmesi ihramsızın yerinedir. İhramsızın yerine nüsukun veya yemek yedirmenin asgari ücreti muhrim tarafından karşılanabilir Ancak bu durum fidye oruç değilse geçerlidir Zira failin yerine oruç tutmak diye bir şey yoktur.⁴⁸⁶

Bazı Şâfiî fakihler fidyeyi ihramlı olsun olmasın tıraş edenin ödemesi gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü yanlış davranışta bulunan odur.⁴⁸⁷

Unutanın aksine tıraş edilen kişinin bir özrü ve hatası yoktur.⁴⁸⁸

Kendisine bir emanet bırakılıp bu emanet gasp edildiğinde sorumluluğun gaspçıya ait olmasına kıyasla saç kesilen kişide de sorumluluk tıraş edenedir. Çünkü tıraş edilenin kastı yoktur. Tıraş edilen kimse, emaneti bırakan gibidir.⁴⁸⁹

Bu durumda, tıraş edilen edenden fidyeyi ödeme konusunda bir talepte bulunabilir mi diye bir soru ortaya çıkmaktadır. Kabul edilebilir olan olan görüş talep edilebileceğidir. Çünkü o sebep olmuştur Bununla birlikte, şayet adam ölür ya da güç yetiremezse tıraş edilenin fidye vermesi gerekmez.⁴⁹⁰

Yine eğer ihramsız biri başka bir ihramsız uyuyan birinin saçını tıraş etmesini emretse emredilen de cahil ya da amirine itaat etmesi gerektiğini düşünen biriye ya da buna zorlanan bir mükreh ise fidye emreden kişiyedir. Eğer emredilen böyle bir durumda değilse fidye tıraş edenedir.⁴⁹¹

⁴⁸⁴ Karâfi, c. 3, s. 308

⁴⁸⁵ Desûkî, c. 2, s. 63

⁴⁸⁶ Desûkî, c. 2, s. 63

⁴⁸⁷ Remlî, c. 3, s. 338

⁴⁸⁸ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 7, s. 347

⁴⁸⁹ Şîrâzî, c.1, s. 390

⁴⁹⁰ Şîrâzî, c.1, s. 390

⁴⁹¹ Remlî, c. 3, s. 339

Hanbelîlere göre, ihramlı olsun olmasın bir kimse, uyuyan bir ihramlının saçını keserse şeriatın ihramlıya yasakladığı bir şey yaptığı için fidye vermesi gerekir. Tıraş edilen kişi saçını kendisi kesmemiştir ve buna izin vermemiştir. Saçı kendiliğinden dökülen kişi gibidir.⁴⁹²

2.4.6.2. Uyuyan Muhrimin Başının Örtülmesi

Hanefîlerin görüşüne göre, bir kimse, uyuyan ihramlı kişinin yüzünü veya başını tam gün örterse ihramlıya kurban gerekir. Eğer bir günden az örterse sadaka vermelidir.⁴⁹³

Hanefîlerde bu durum, uyurken yatağında dönüp bir av hayvanı öldüren ihramlıya kıyas edilmiştir. Uyurken üstü örtülen ihramlıdan da fidye gerekmektedir. Çünkü ikisi de istemeden de olsa yasak işlemiştir ve bir fayda elde etmiştir.⁴⁹⁴

Kişinin iradesinin olmayışı günahı düşürür fakat cezayı düşürmez.⁴⁹⁵

Ceza konusunda fiili başkasının yapması kendisinin yapması gibidir.⁴⁹⁶

Mâlikîlere göre ise, ihramlı kişi uyurken biri onun yüzünü veya başını örterse uyandığında üstündekini almalıdır. Böyle yaparsa fidye örtenedir ancak eğer açmayı ertelerse bu durumda fidye kendisinedir.⁴⁹⁷

2.4.6.3. Uyuyan Muhrimin Güzel Koku Sürülmesi

Bu konuda sadece Mâlikîlerin görüşüne rastlanmıştır. Mâlikîlere göre, uyurken üzerine başkası tarafından hoş koku sürülen kişi uyanır uyanmaz bunu giderirse ihrama dair bir suç işlediği için fidye failedir. Eğer izalesini geciktirirse fidyeyi kendisi verir.⁴⁹⁸

⁴⁹² İbn Kudâme, Muvaffakuddin, c. 3, s. 432

⁴⁹³ Damad Efendi, c. 1, s. 292

⁴⁹⁴ İbn Nüceym, c. 3, s. 11

⁴⁹⁵ İbnü'l-Hümâm, c. 3, s. 28

⁴⁹⁶ Serahsî, c. 4, s. 130

⁴⁹⁷ Karâfi, c. 3, s. 308

⁴⁹⁸ Karâfi, c. 3, ss. 308, 312

Yapana da nüsuk ya da yemek yedirmek gerekir. Keffaret olarak oruç tutulamaz. Çünkü oruçta niyabet yoktur. Eğer fakirse faile dönmek üzere ihramlı kişi asgari bir yemek yedirir veya nüsuk öder. Oruç tutarsa faile dönmez.⁴⁹⁹

Bu hüküm fail ihramlı değilse geçerlidir. Eğer ihramlı ise tercih edilen görüşe göre iki fidye vermesi gerekir. Biri dokunması diğeri de koku sürmesi sebebiyledir. Eğer uyanan kişi üzerindeki kokuyu giderme işini ertelerse kendisine fidye gerekecektir. Fail de dokunmamışsa bir fidye gerekir. Uyuyana bir şey gerekmediği durumda faile de gerekmez.⁵⁰⁰

2.5. UYKUNUN KURBANA ETKİSİ

Bu başlık altında uyuyanın kestiği hayvanın durumu ele alınacaktır. Uyuyanın kestiği hayvan yenebilir mi, uyuyan, tesmiyeyi unutan gibi midir, gibi sorulara cevap aranacaktır.

2.5.1. Uykuda Kesilen Kurbanın Hükümü

Hanefî,⁵⁰¹ Mâlikî,⁵⁰² Şâfiî⁵⁰³ ve Hanbelîler⁵⁰⁴ uyuyan kimsenin boğazladığı hayvanın helal olmadığına ittifak etmişlerdir.

Hanefîler'e göre oruçlu kimse uykudayken bir şey yiyip içerse orucu fasit olur. Uyuyan kimse unutan kimse ile aynı tutulmamıştır. Boğazlama işleminde de aynı hüküm geçerli kılınmıştır. Uyuyan veya aklı giden deli kimse bir boğazlama yaparsa kestiği yenmez. Allah'ın adını anmayı unutanın ise kestiği yenir. Hanefî fakihler boğazlama konusunda uyuyanı unutanla bir tutmamışlardır. Unutan sadece besmele çekmeyi ihmal etmiştir, unutmamıştır. Fakat uyuyan kimse boğazlamada her türlü hataya müsaittir.

⁴⁹⁹ Karâfi, c. 3, s. 312

⁵⁰⁰ Desûkî, c. 2, s. 63

⁵⁰¹ İbn Âbidin, *Hâşiye ibn Âbidin*, c. 3, s. 374

⁵⁰² Ebu'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevi ed-Derdîr, *Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhu's-Sağir*, Dâru'l-Maarif, yy. ty. c. 2, s. 170

⁵⁰³ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 9, s. 76

⁵⁰⁴ Buhûtî, *Keşşafü'l-Kına*, c. 6, s. 204

Mütesahil davranır ve başka ihmaller yapabilir. Besmele çekmeyi unutmak sık olabilecek bir durumdur. Uyku halinde hayvan boğazlamak ise çok nadir olarak meydana gelebilecek bir ihtimaldir. Tüm bu sebeplerden dolayı uyuyanın durumu unutanın durumuna benzetilmemiştir.⁵⁰⁵

Şâfilere göre de uyuyanın kestiğinin helal olmadığı görüşü tercih edilen görüştür. Muğni'l-Muhtac'ta yazdığına göre Darimi, uyuyanın boğazladığının helal olmadığını kesin olarak ifade etmek gerekir, demiştir.⁵⁰⁶

Boğazlamanın bir şartı niyettir. Fiili meydana getirirken boğazlananın kendisine veya onun cinsinden bir şeye niyet olmalıdır. Uyuyanın tam doğru bir niyetinin olması mümkün değildir. Bıçağı alıp koyunun boğazına batırmasıyla uyuyandan boğazlama fiili meydana gelse de, kesimle ondan bir hata meydana gelebileceği için bu boğazlamaya itibar edilmez.⁵⁰⁷

Mâlikî ve Hanbelîler de uyuyanın durumunu aklın örtüldüğü delilik ve sağlam niyetin olmadığı bir duruma benzetmişlerdir. Bu şartlarda doğru bir boğazlama fiilinin meydana gelmesi mümkün değildir. Aynı şekilde kesenin ehil olması boğazlamanın şartlarındandır. Kurbanı boğazlayan kimsenin akıllı, mümeyyiz ve boğazlama niyeti olan birisi olması gerekir. Boğazlama işi, failinden akıl ve din sıfatlarının arandığı bir iştir.⁵⁰⁸

El-Muğni isimli eserde, boğazlamada da ibadet gibi aklın ve niyetin esas olduğu söylenmiştir. Kimde akıl yoksa onun niyeti de olmaz. Böyle birinin yaptığı boğazlamanın, bıçağın kendi kendine koyunun boğazına düşmesi ve onu kesmesi gibi olduğu söylenmiştir.⁵⁰⁹

2.6. UYKUNUN YEMİNLERE ETKİSİ

Bu başlık altında, bir kimseyle konuşmamaya yemin edenin uykusunda o kişiyle konuşması, bir eylemi yapmamaya yemin eden kişinin

⁵⁰⁵ İbn Âbidin, **Hâşiye ibn Âbidin**, c. 3, s. 374

⁵⁰⁶ Şirbînî, c. 6, s. 98

⁵⁰⁷ Remlî, c. 8, s. 113

⁵⁰⁸ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 6, s. 204

⁵⁰⁹ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 9, ss. 395, 396

uykuda o eylemi yapması gibi durumlarda yeminin bozulmuş sayılıp sayılmayacağına dair görüşlere yer verilecektir.

2.6.1. Konuşmamaya Yemin Edilen Kimseyle Uykuda Konuşmak

Hanefîlerden⁵¹⁰ ve Mâlikîlerden bir kısım fakih ile⁵¹¹ Şâfiîlere⁵¹² göre bir kimseyle konuşmamaya yemin eden, onunla uykuda konuşursa yeminini bozmuş olur. Uyandırdığı veya konuştuğu kişi ister uyansın ister uyanmasın fark etmez.

Burada mani uykudur. Bu mani yani uyku ortadan kalkarsa konuşmamak üzere yemin edilen kişi yemin edeni işitirdi.⁵¹³

Aynı şekilde anlamasa da ses uyuyanın kulağına ulaşmıştır. Bu durum gafil yani çevresinde olup bitenden habersiz olan bir kimseyle konuşmak gibidir. Gafil olan bir kimse ile konuşmak gibi uyuyan kimse ile konuşmak da örfen konuşmak sayılır ve yemin bozulmuş olur.⁵¹⁴

Hanefîlerden Kudûrî, yeminin bozulmuş olduğunu söylerken yemin edenin diğerini uyandırmasını şart koşmaz. Bu mesele, uyuyan kimsenin uyanık olarak kabul edildiği bir meseledir.⁵¹⁵

İmam Serahsî, İmam Muhammed'in Siyer-i Kebîr'de geçen sözünü örnek göstermiş ve bu meselede yemin bozmanın gerçekleştiğini doğrulamıştır. Siyer-i Kebîr'de geçtiğine göre, müslümanlar seslerini işitebilecekleri bir yerden ehl-i harbe eman yani güvence verdiklerini söyleyerek bağırırlar, onlar da savaşa uğraştıklarından duymasalar yine de verilen eman yerine gelmiş olur.⁵¹⁶

⁵¹⁰ Serahsî, c. 9, s. 22

⁵¹¹ Desûkî, c. 2, s. 146

⁵¹² Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, c. 8, s. 77

⁵¹³ Desûkî, c. 2, s. 146

⁵¹⁴ Kâsânî, c. 3, s. 48

⁵¹⁵ İbn Nüceym, c. 4, s. 557

⁵¹⁶ İbn Nüceym, c. 4, s. 557

Hanefîlerden bir kısmına⁵¹⁷ ve Mâlikîlerden tercih olunan görüşe göre,⁵¹⁸ yemin eden kimse kendisiyle konuşmamaya yemin ettiği kişiyle o uyurken konuşursa, uyuyan da uyanmaz ise yemin bozulmuş olmaz.

Hanefîlerde tercih edilen görüş, kişinin uyanıp uyanmamasına göre hükmün değiştiğidir. El-Mebsût'ta, konuşmamaya yemin edilen kişi uyanmaz ise yemin bozulmaz, denilmiştir. Uyuyan kimse, aynı ortamda bulunmayan kimse gibidir. O, sesi işitemeyecek bir uzaklıktan kendisine seslenilen bir yerdedir. Böyle bir kimseyle konuşan, yemini bozmuş olmaz.⁵¹⁹

Hanefî âlimlerden bazısı, yeminin bozulması için konuşmamaya yemin edilen kişinin uyanık olmasını veya uyur bir şekilde olsa da yemin edenin sözüyle uyanmasını şart koşar. Şayet uyanmazsa yemin bozulmaz.⁵²⁰

Mâlikîlere göre bir kimse, uzak, duyulması mümkün olmayan bir yerden konuşmamaya yemin ettiği kimseyle konuşursa normal olarak duymak mümkün olmayacağı için yemini de bozulmuş olmaz. Uyuyan da tıpkı böyledir.⁵²¹

Hanbelîlerin bu konudaki sözlerini Talâk konusunda söylediklerinden özetlemek mümkündür. Uyuyanın sözünü onlar bu konuda geçerli saymazlar. Hanbelîlere göre, bir adam hanımına falan kimseyle konuşursan seni boşarım dese kadın da o kimseyle uykudayken konuşsa konuşmuş sayılmaz. Çünkü muhatabının bilinci yerinde değildir.⁵²²

Görüldüğü gibi, kendisiyle konuşmamaya yemin edilen kimse ile, uykudayken konuşmanın yemini bozmuş olmayacağı görüşü tercih edilmiştir. Çünkü uyuyan kimseyle konuşmak örfen konuşma sayılmaz.

Aynı şekilde, bir kimse bir şeyi yapmamaya yemin ederse, sonra da uyurken onu yaparsa yeminini bozmuş olmayacağı görüşü tercih edilmelidir. Çünkü uyuyan yeminin taraflarından biridir. Yemin ederken niyette

⁵¹⁷ İbn Nüceym, c. 4, s. 557

⁵¹⁸ Desûkî, c. 2, s. 146

⁵¹⁹ Serahsî, c. 9, s. 22

⁵²⁰ İbn Nüceym, c. 4, s. 557

⁵²¹ Desûkî, c. 2, s. 146

⁵²² Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 5, s. 306

kastedilene itibar edilir. Uykuda kasıt mümkün değildir. Uyku, iradeyi ortadan kaldıran bir engeldir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYKUNUN MUÂMELÂT, MÜNÂKEHAT VE UKÛBÂTA ETKİSİ

Bu bölümde, uykunun alım satım ve sözleşmeleri içine alan fıkhn muamelât kısmına etkisini, nikah ve talağı içine alan münâkâhâta etkisini, İslâm ceza hukukunu içine alan ukûbâta etkisini detaylıca ele alacağız. Modern hukukta uykunun yasak olduğu durumlar ile yine modern hukukta uyurgezerin sorumluluğunu da bu bölüme almayı uygun bulduk.

3.1. UYKUNUN MUHAYYERLİK VE ALIŞVERİŞE ETKİSİ

Bu başlıkta, uykunun akitlere ve muhayyerlik müddetine etkisini detaylıca ele alacağız.

3.1.1. Akitlerde Kabulden Önce Veya Sonra Tarafların Uyuması

Hanefîlere göre, akitleşecek tarafların uzanarak uyuması durumunda icap batıldır. Çünkü akdin gerçekleşmesi için meclis birliği şarttır. İcap ve kabulün gerçekleşmesi için gereken meclis birliği, taraflardan birinin uzanarak uyumasıyla gerçekleşmemiş olur. Eğer ayrılık olursa akitleşme olmaz. Uzanarak uyuyan meclis birliğinden ayrılmış sayılır. Akitleşecek olan tarafların oturarak uyuması durumunda ise icap batıl değildir. Çünkü mecliste ayrılık yoktur.⁵²³

Hanbelîlere göre icap hâsıl olunur, sonra uyunursa, sonra da kabul gerçekleşirse icap ve kabul sahihtir. Çünkü uyku caiz olan akitleri batıl kılmaz.⁵²⁴

Hanefîlerin görüşü akitleşmenin ruhuna daha uygundur. Yaslanarak veya uzanarak uyumayı ayrılık saymak mümkündür. Bedenen meclis birliği

⁵²³ İbnü'l-Hümâm, c. 6, s. 254

⁵²⁴ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 5, s. 40

gerçekleşmiş gibi görünse de aklen ve ruhen bu birlik mümkün değildir. Yani meclis birliği gerçekleşmemiş olur.

Konuyla bağlantılı olarak ortaya yeni meseleler çıkmaktadır. Bu meselelerden birincisi, sarf akdinde bulunacakların kabzetmeden önce uyumaları durumudur.

Birinci görüşe göre, bu uyku sarfı sahih kılar. Çünkü sarfın sıhhat şartlarından biri olan kabzın ayrılıktan önce olması gerekir. Uyku ile ayrılık meydana gelmez.⁵²⁵

İkinci görüşe göre, sarf akdinde bulunacaklar oturarak uyuyorlarsa ayrılık gerçekleşmiş sayılmaz. Eğer yaslanarak ya da uzanarak uyuyorlarsa ayrılık gerçekleşmiş sayılır.⁵²⁶

3.1.2. Tarafların Muhayyerlik Müddetinde Uyuması

Şâfiî⁵²⁷ ve Hanbelîlere⁵²⁸ göre akitleşecek olanlardan biri veya ikisi meclis muhayyerliği müddetinde uyursa muhayyerlik kesintiye uğramaz. Çünkü uyku ayrılık olarak isimlendirilemez.

Hanefîlere göre, akitleşecek olanlardan biri muhayyerlik müddetinde uykusu ağırlaşınca kadar uyursa ve akit bu şekilde tamamlanırsa, muhayyerlik düşer. Onu düşüren uyku değildir. Muhayyerlik olmadan geçen süredir.⁵²⁹

3.2. UYUYAN KİMSENİN İKRARI

Uyuyan kimsenin mal konusunda veya bir başka konuda yaptığı ikrarın sahih olmadığına dair dört mezhep fukahasının da ittifakı vardır. Bunun bir anlamı yoktur ve ikrar ifadelerinden birine itibar edilmez, bu durumda hüküm sabit olmaz.⁵³⁰

⁵²⁵ Damad Efendi, c. 2, s. 116

⁵²⁶ Zeylâî, Osman b. Ali, c. 4, s. 135

⁵²⁷ Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 9, s. 184

⁵²⁸ Ebû İshak, c. 4, s. 64

⁵²⁹ Belhî ve diğerleri, c. 3, s. 43

⁵³⁰ Şîrâzî, c.3, s. 470; Serahsî, c. 18, s. 172; İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 5, s. 109

Mebsût'ta küçüğün, kısıtlının, delinin, baygının ve uyuyanın ikrarının batıl olacağı söylenmiştir. Diğer tasarrufları da aynı şekilde batıldır.⁵³¹

Tasarrufları kendisine bağlı olanın ikrarı sahihtir. Yalnız, uyuyan kişinin tasarrufları kendisine bağlı olsa da bunun dışındadır.⁵³²

Muğni'de kişinin aklı başında olmadıkça ikrarı sahih değildir, küçük çocuk, deli, bunak, uyuyan ve baygın kimsenin ikrarı sahih olmaz, buna muhalif bir şey bilmiyoruz, denilmektedir.⁵³³

İmam Mâlik de küçük çocuğun ve delinin ikrarının sahih olmadığını söylemiştir.⁵³⁴

Hz. Peygamber'in, uyuyandan kalemin kaldırıldığını söylediği hadis, uyku halinde olan kimsenin ikrarının kabul olmayacağına delil olarak gösterilebilir.

İkrar, söz ile gelen bir yükümlülüktür. Uyku ile aklı kaybolan kimsenin ikrarı kabul olmaz. Uyuyanın alışverişinin ve boşamasının sahih olmayışı gibidir.⁵³⁵

Yine temyiz gücü olmadığı için de uyuyanın ikrarı sahih olmaz.⁵³⁶

Usul ulemasının sözleri de aynı şekildedir. Uyku, tercih etmeye engeldir. Bunun için uyku, uyuyan kimsenin ifadesini iptal eder. Bu durumda hüküm bina edilemez. Çünkü uyuyanın ifadesi ne haber vasfındadır ne de inşaidir. O, kuşların cıvıltıları gibidir.⁵³⁷

3.3. UYKUNUN NİKAHA VE BOŞAMAYA ETKİSİ

Bu başlık altında evli çiftlerin yanında uyuyan kimsenin bulunmasıyla, çiftlerin sahih halvette sayılıp sayılmayacağı, uykunun talaka etkisi, şartlı boşamayla şartın uykuda gerçekleşmesi durumu, uyuyanın îlâsı

⁵³¹ Serahsî, c. 18, s. 172

⁵³² Kalyûbî ve Umeyra, c. 3, s. 3

⁵³³ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferrec, c. 5, s. 109

⁵³⁴ Desûkî, c. 3, s. 397

⁵³⁵ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferrec, c. 5, s. 109

⁵³⁶ Damad Efendi, c. 2, s. 290

⁵³⁷ Buhârî, Alaaddin, c. 4, s. 278

ve mûlînin uykudayken eşiyle beraber olması durumları detaylıca ele alınacaktır.

3.3.1. Karı Kocanın Yanında Uyuyanın Bulunmasının Halvete Etkisi

Hanefî,⁵³⁸ Mâlikî,⁵³⁹ Şâfiî⁵⁴⁰ ve Hanbelîlere⁵⁴¹ göre bir adam bir kadınla mehir belirleyip evlenir, onunla beraber olur ve sonra onu boşarsa belirlenen mehrin tamamını ona vermesi vaciptir.

Eğer evlenir fakat beraber olmadan önce onu boşarsa mehrin yarısını vermesi erkeğe vacip olur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Bakara Sûresi, 237. ayette şöyle buyrulmuştur:

"وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا
فَرَضْتُمْ "

*"Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur..."*⁵⁴²

Fukaha sahih halvete de bu konuda hükmi olarak ilişki gibi kabul etmiştir.

Erkek ve kadın uyuyan bir yabancının yanında baş başa bulunurlarsa bunun sahih halvet sayılıp sayılmayacağı konusunda yalnızca Hanefîlerin kaynaklarında bir takım görüşlere rastlanmıştır.

Ebû Hanîfe'ye göre karı kocanın uyuyan bir yabancının yanında baş başa bulunması sahih halvet sayılmaz. Çünkü uyuyanın uykusu dışarıdan tam olarak bilinemez. Belki uyuyan uyanır fakat diğerleri onun uyanık olduğunu bilemez. Uyuyor olsa da bu kişi karı kocayla beraber üçüncü kişi olmaktadır. Sahih halvette cinsel ilişkiye ne hakiki, ne şer'i, ne de tabi bir engel bulunmalıdır. Yanlarında uyuyor bile olsa üçüncü bir kişinin bulunması tabi bir engeldir.⁵⁴³

⁵³⁸ Damad Efendi, c. 1, s. 346

⁵³⁹ Derdîr, c. 2, s. 450

⁵⁴⁰ Şîrâzî, c.2, s. 463

⁵⁴¹ Buhûtî, Şerh-u Münteha'l-Îrâdât, c. 3, s. 23

⁵⁴² Hayrettin Karaman ve Diğerleri, Bakara Sûresi 237. Ayet

⁵⁴³ İbn Âbidin, Hâşiye ibn Âbidin, c. 4, s. 250

Bedâiu's-Sanâi'de anlatıldığına göre üçüncü kişinin kör olmasıyla görüyor olması arasında, uyanık ya da uyuyor olmasında, çocuk veya yetişkin olması arasında bir fark bulunmamaktadır. Her durumda üçüncü kişi sahih halvete engeldir.⁵⁴⁴

Ebû Hanîfe'nin böyle bir halvetin sahih olmadığı görüşü bizce de isabetlidir. Çünkü her ne kadar uyuyan kimse çevresinde olup bitenden habersiz olsa da bu hafif ve geçici bir durumdur. Uyuyor olsa da oradaki varlığından dolayı, sahih halvet gerçekleşmemektedir.

3.3.2. Uykunu Talâka Etkisi

Hanefî,⁵⁴⁵ Mâlikî,⁵⁴⁶ Şâfiî⁵⁴⁷ ve Hanbelîler⁵⁴⁸ uyuyanın boşamasının geçerli olmadığına ittifak etmiştir. Delilleri ise Hz. Peygamberin şu hadisidir:

"رفع القلم عن ثلاثة عن النائم حتى يستيقظ وعن المبتلى حتى يبرأ وعن الصبي حتى يكبر."

*"Üç gruptan kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar cinnet geçirenden ve büyüyünceye kadar çocuktan."*⁵⁴⁹

Keşfu'l Esrar'da, uyuyanın boşamasının gerçekleşmeyeceği, çünkü uykunun iradeye engel olduğu söylenmiştir. Yine irade temyiz iledir. Uyuyanda temyiz gücü bulunmaz.⁵⁵⁰

Uykuda talâk geçersiz sayılmıştır. Çünkü talâkta ses ve mananın bilincinde olmak şarttır. Uyuyanda ise bu bilinç yoktur. Uyuyanın boşama sözcüğü bilinçsiz olarak meydana gelmiştir.⁵⁵¹

⁵⁴⁴ Kâsânî, c. 2, s. 293

⁵⁴⁵ Serahsî, c. 6, s. 111,

⁵⁴⁶ Hattâb, c. 4, s. 43

⁵⁴⁷ Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, c. 6, s. 50

⁵⁴⁸ İbn Kudâme, Ebû'l-Ferec, c. 7, s. 378

⁵⁴⁹ Ebû Dâvûd, Hudûd, 16, (4398, 4403); Tirmîzî, Hudûd, 7, (1423); Nesâî, Talâk, 21, (6,

156)

⁵⁵⁰ Alaaddin el-Buhârî, c. 4, s. 278

⁵⁵¹ Zeylâî, Osman b. Ali, c. 2, s. 196

Uyuyanın boşamasının geçersiz olmasının bir sebebi de, boşamanın akıl melekesiyle olması şartının gerçekleşmeyişidir. Boşama esnasında, alışverişte olduğu gibi akıl melekesine itibar edilmektedir.⁵⁵²

Bir tasarrufta bulunmaya ehil olabilmek için akıl şarttır.⁵⁵³

Uyuyanda ise delirende olduğu gibi akıl devre dışı kalmaktadır.

Bununla birlikte, uyuyan kimse uyandığında uykusundaki sözünü doğrulasa bile boşama gerçekleşmez.⁵⁵⁴

El-Fetâva'l-Hindiye'de şöyle denilmiştir:

“Eğer kişi karısına, örtünle uyursam sen boşsun dese ve yastığına uzansa ya da başını ilştirse, yatağına uzansa, yanını koysa ya da bedeninin çoğunu karısının örtüsüyle örtse bu yemin bozulmuş sayılmaz. (Talak gerçekleşmez.) Çünkü o uyumaktadır.”⁵⁵⁵

Yine aynı eserde, eğer kişi karısına benim iznim olmaksızın bu evden çıkarsan boşsun dese ve karısı uyurken ona çıkması için izin verse, karısı da evden çıkarsa talâk gerçekleşir, denilmiştir.⁵⁵⁶

3.3.3.Şartlı Boşamanın Konuşmaya Bağlanmasıyla Uykuda Konuşulması

Şâfiîlerin ve Hanbelîlerin görüşüne göre, bir kadına kocası tarafından eğer falanca kişiyle konuşursan boşsun denilse ve kadın o kişi uykudayken ya da kendisi uyurken bu konuşmayı gerçekleştirirse talâk gerçekleşmez.⁵⁵⁷

İmam Şâfiî'ye göre uykuda geçen bu duruma konuşma denemez. Eğer kadına kocası tarafından uykuda konuşursan ya da başka bir beldeden konuşursan boşsun denilirse yine talâk gerçekleşmez. Çünkü burada talâk imkânsız bir şeye bağlanmıştır. Bu tıpkı bir eşekle ya da bir ölüyle konuşursan boşsun demek gibidir.⁵⁵⁸

⁵⁵² Buhûlî, *Şerh-u Münteha'l-İrâdât*, c. 3, s. 74

⁵⁵³ Kâsânî, c. 3, s. 99, 100

⁵⁵⁴ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 353

⁵⁵⁵ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 431

⁵⁵⁶ Belhî ve diğerleri, c. 1, s. 439

⁵⁵⁷ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c. 6, s. 167

⁵⁵⁸ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c. 6, ss. 167, 168

Hanbelîler de böyle bir durumda yeminin bozulmuş olmayacağını söylerken onun o an akli yoktur diye açıklarlar. Yani uyuyanın akli uyku sebebiyle yok sayılmaktadır. Bu sebeple uykuda yapılan konuşmayla boşama gerçekleşmez.⁵⁵⁹

3.3.4. Uyuyanın İlâsı

Îlâ, kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin, kazâî boşanma sebeplerinden biridir. Sözlükte “yemin etmek” anlamına gelen îlâ kelimesi terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder. Kur’ân-ı Kerîm’de terim anlamında bir defa geçen îlâ (el-Bakara 2/226), Hz. Peygamber’in eşlerine îlâ yapmasına dair rivayet başta olmak üzere bazı hadislerde de yer almaktadır. İslâm’dan önce Câhiliye Arapları îlâyı zihâr gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak bu yöntem geniş bir zamana yayıldığı için daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar vermek için kullanılıyordu. Koca herhangi bir sebeple eşine kızdığında bir iki yıl veya daha uzun süreyle ona yaklaşmamaya yemin ediyor, süre bitiminde gerektiğinde yeni yeminle süreyi uzatıyordu. İlânın sonuna kadar evlilik akdi devam ettiğinden kadın yeni bir evlilik yapma imkânı bulamıyordu. İslâmiyet, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların cinsel açıdan diğerini terk boyutuna varması halinde bu davranışın özellikle kadını mağdur etmemesi için belirli bir sınır getirmiştir. Eşlerin birlikte yaşayıp yaşamayacaklarına karar verebilmeleri amacıyla yeterli bir deneme süresi olan dört aylık bir zaman içinde dönüş olmaması ayrılık konusunda bir kararlılığa işaret ettiğinden sürenin bitiminde evliliğe son verilerek eşin serbest bırakılması sağlanmıştır. Bu bakımdan îlânın çağdaş hukukta boşanma sebebi sayılan terkle yakın benzerliği vardır.⁵⁶⁰

Bakara Sûresi 226. ayet şöyledir:

"لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ"

⁵⁵⁹ Buhûtî, *Keşşafü'l-Kına*, c. 5, s. 306

⁵⁶⁰ Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2000, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 22, ss. 61, 62

*“Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.”*⁵⁶¹

İslam âlimleri uyuyanın îlâsının sahih olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Hanefîlerin ve diğer üç önemli mezhebin görüşleri bu şekildedir. Hanefîler uykuda talâk durumunda olduğu gibi uyuyanın îlâsının da batıl olduğunu söylemiştir. Çünkü onun yemini bağlayıcı değildir. Onun sözüne itibar edilmez. Mezheplerin kaynak eserlerinde uyuyanın îlâsıyla ilgili net ifadeler bulunmasa da uyuyanın talakıyla ilgili yorumlardan uyuyanın îlâsının da bâtıl olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

Eş-Şerhu’s-Sağır’de sabinin, sarhoşun ve delinin durumundan bahsedilmiş, bunların îlâsının geçersiz olduğu aktarılmıştır. Buradan uyuyanın îlâsının da sahih olmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir.⁵⁶²

3.3.5. Mulînin Uykudayken Eşiyle Beraber Olması

Mulînin uykudayken karısıyla beraber olması durumunda karısına geri dönmüş mü sayılır yoksa îlâ devam mı eder konusunda fukaha ihtilaf etmiştir.

Birinci görüşe göre îlâ yapmış olan adam uykusunda karısıyla beraber olursa bu, onun îlâdan çıkmış olması için yeterlidir, karısına geri dönmüş sayılır.

Hanefî ve Mâlikîlerden bu konu hakkında net bir rivayet bulunmamaktadır. Hanefîlerde sarhoşun durumu için nakledilen,⁵⁶³ Mâlikîlerde de delirmiş kimse için nakledilen bilgiler ışığında,⁵⁶⁴ uyku durumundaki yaklaşmanın mulînin karısına geri dönüşü olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır.

Bülğatü’s-Salik Li Akrabi’l-Mesalik’te; eğer delirmiş kimse eşine dokunursa karısına geri dönmüş sayılır ve îlâ durumu ortadan kalkar, denilmiştir.⁵⁶⁵

Hanbelîler, kadın kasıtlı olarak bunu yapma hakkına da sahiptir ve keffaret de gerekmez görüşündedir.⁵⁶⁶

⁵⁶¹ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, Bakara Sûresi 226. Ayet

⁵⁶² Derdîr, c. 2, s. 619

⁵⁶³ Damad Efendi, c. 1, s. 443

⁵⁶⁴ Desûkî, c. 2, s. 436

⁵⁶⁵ Halvetî, c. 2, s. 630

⁵⁶⁶ Buhûtî, Şerh-u Münteha'l-Îrâdât, c. 3, s. 162

İkinci görüşe göre, karısıyla uykusunda beraber olan mûli, ilânın hükmünden çıkmış sayılmaz, ilâ devam etmektedir. Bu görüş Şâfiîlerin ve bazı Hanbelîlerin görüşleridir. Onlara göre, mûli uykusunda karısına yaklaşırsa ilânın hakkını vermemiş olur. Mulî, ilişkiyi kendisine yasakladığıyla kalmıştır. Mulî sayılmaktadır ve yemini bozulmamıştır.⁵⁶⁷

3.4. UYKUNUN EMZİRMeye ETKİSİ

Bu başlıkta uykunun radâ haramlığına etkisine değinilmiştir.

Bir kadın uyurken, bir bebek ondan süt emerse rada hükümleri oluşur. Uyanık bir kadın da bebeği emzirirken uyuyup kalabilir. Bu emmeler, radâ hükümlerini oluşturan emmedir.⁵⁶⁸

Bebek uykudayken bir kadından süt emerse yine aynı şekilde süt emdiği kadınla radâ ilişkisi oluşur ve gereken hüküm uygulanır.⁵⁶⁹

Birden fazla emmeyi radâ haramlığına sebep kabul edenler uykunun bu emmeye etkisini, emen bir bebek uzun müddet uyur sonra uyanır ve tekrar emerse, eğer göğüs ağzındaysa o bir emme sayılır, eğer göğüs ağzında değilse ikinci emmedir şeklinde açıklamışlardır.⁵⁷⁰

3.5. UYUYANIN BİR BAŞKASININ EŞYASINA ZARAR VERMESİ

Bir kişi bir başkasının malına zarar verirse onun zararını gidermesi gerektiği konusunda fukahânın ittifakı vardır. Bunu kasten yapması, yanlışlıkla yapması, doğrudan veya dolaylı olarak yapması, uyuyorken veya uyanıkken yapması fark etmez. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre her durumda mal tazmin edilmelidir.⁵⁷¹

⁵⁶⁷ İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, c. 7, s. 555; Nevevî, **el-Mecmû'**, c. 17, s. 321

⁵⁶⁸ Kâsânî, c. 4, s. 8

⁵⁶⁹ Şîrâzî, c. 3, s. 143; Karâfi, c. 4, s. 282

⁵⁷⁰ Remlî, c. 7, s. 176

⁵⁷¹ Şîrâzî, c. 1, s. 386; Kâsânî, c. 7, ss. 164,165; Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 2, s. 324

Şerhu Muhtasari'r-Ravda'da, uyuyan kimsenin bir eşyayı devirmesi ve onu telef etmesi sonucunda uyuyana bunu tazmin etmenin gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁷²

Uyuyan kimsenin uyku halindeyken zarar verdiği malı tazmin etmek zorunda olması, “*Üç gruptan kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar cinnet getirenden ve büyüyünceye kadar çocuktan*”⁵⁷³ hadisine muhalif değildir. Çünkü hadiste kaldırılan günah, teklife muhatap olan sınıfindandır. Tazmin etmek ise vaz'a muhatap olma sınıfindandır yani vaz'i hükümdür.

Fevatihu'r-Rehamut'ta uyuyan kimsenin günah olarak yaptıklarına itibar edilmeyeceği söylenmiştir. Çünkü onun hitabı anlaması mümkün değildir. Fakat, hüküm konusuna gelince, zararı tazmin etmek kul hakkından olduğu için uyuyan kimsenin kendi darbesiyle bir mala zarar vermesi durumunda onu tazmin etmesi şarttır.⁵⁷⁴

Hemen hemen her kaynakta, uyku hata gibidir. Uykuda istemeden yapılan bazı durumlar ortaya çıkar ve bu durumdaki kimsede günaha itibar edilmez. Fakat kul hakkıyla ilgiliyse bu durumda tazmin edilmesi şart olur. Çünkü bu durum, sebeplere bağlı hükümlerden olarak kabul edilmiştir.

Ma'une'de, bilerek bir mala zarar vermekle sehven zarar vermenin aynı olduğu, her iki durumda da tazminin gerektiği söylenmiştir.⁵⁷⁵

Şîrâzî, mal tazminini ihramlıyken av hayvanı öldürmeye benzetmiştir. İhramlıyken av hayvanı öldüren kişi ister unutarak ister bilmeyerek olsun ceza öder. Bu, onun keffaretidir. Mal tazmininde sehven veya kasten, bilerek veya bilmeyerek yapılmış olması birdir. İhramlıyken av hayvanı öldürmek insanoğlunun malının tazmini gibidir.⁵⁷⁶

Daha birçok fıkıh kaynağına ulaşıldığında insana ait malın tazmin edilmesi konusuyla muhrimin av hayvanı öldürmesi meselesindeki hükümün

⁵⁷² Necmeddin abu'r-Rebi' Süleyman b. Abdülkavî Said et-Tûfî, **Şerh-u Muhtasari'r-Ravda**, Müessesetü'r-Risale, yy. 1987, 1.baskı, c. 1, s. 190

⁵⁷³ Ebû Dâvûd, Hudûd, 16, (4398, 4403); Tirmîzî, Hudûd, 7, (1423); Nesâî, Talâk, 21, (6, 156)

⁵⁷⁴ Abdül Ali b. Muhammed el-Leknevî, **Fevatihu'r-Rehamut Bi Şerh-u Müsellemu'l Subût**, Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiye, Beyrut, 2002, 1.baskı, c. 1, s. 137

⁵⁷⁵ Kâdi Abdalvehhab, c. 1, s. 535

⁵⁷⁶ Şîrâzî, c. 1, s. 386

aynı mantıkta olduğu ortaya çıkmaktadır. Kasten, yanlışlıkla veya uyuyor olunması durumları arasında fark olmadığı, üzerinde ittifak olunan bir hükümdür.

3.6. UYUYANIN MALI MUHAFAZA ALTINDA MIDIR?

Hırsız hadd cezasının tatbik edilmesi için bazı şartlar aranmaktadır. Hırsızlık şartlarının oluşmaması durumunda hırsızın elinin kesilmesi hükmü yerine getirilmez.⁵⁷⁷

Fukaha, malın muhafaza altında olmasının hırsızlık şartlarından biri olduğunda icma etmiştir. Yani bir kimsenin hırsız sayılabilmesi için, çalınmış olan malın muhafaza (hırz) altında bulunmuş olması şarttır. Dolayısıyla, gereken şekilde muhafaza edilmeyen bir malın alınmış olması hırsızlık sayılmaz.⁵⁷⁸

Hangi malların muhafaza altında sayılacağı ise duruma göre değişmektedir. Muhafaza denilen durum, zamana göre veya ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Muhafaza konusunda örfe müracaat edilebilir. Muhafazadan kasıt, sandıklar, kasalar, evler, binalar veya malları korumak için hazırlanmış mekânlardır. Malı bekçi, güvenlik görevlisi veya başka bir nöbetçi ile muhafaza altına almak da mümkündür. Kişinin, yanında eşyası olduğu halde mescit, yol, park gibi girmek için izin istenmeyen, umuma açık yerlerde malının başında bekleyerek hazır bulunması muhafaza sayılmaktadır. Bu koruma yani malı muhafaza altına alma, kişinin gözetim ve dikkatine kalmış korumadır.

Elbette ki, şahısların gözetim ve dikkatle malın başında bulunması malı muhafaza altına alınmış sayılmaktadır. Malın başında bekleyen kişinin vücudunun bir kısmı malının üzerindeyse, sahibi uyuyor olsa bile mal

⁵⁷⁷ Desûkî, c. 4, s. 338

⁵⁷⁸ Serahsî, c. 9, s. 136

muhafaza altında sayılır. Hanefî,⁵⁷⁹ Mâlikî,⁵⁸⁰ Şâfiî⁵⁸¹ ve Hanbelîler⁵⁸² bu konuda ittifak etmişlerdir.

Hanefîler, malının başında bekleyen kişi uyuyorsa bile hırsıza had cezası uygulanması gerektiğine karar vermişlerdir. Olayın yolda, çölde, mescitte olması fark etmediği gibi malın başındaki kişinin uyuyor veya uyanık olmasının da fark etmeyeceğini söylemişlerdir.⁵⁸³

Hanefîlere göre malı koruyan kimsenin uyumasının veya uyanık olmasının, korunan malın altında veya yanında olmasının arasında bir fark yoktur. Çünkü insanlar malının yanında uyuyan kimseyi onu koruyor sayarlar ve malını bıraktığını düşünmezler.⁵⁸⁴

Mâlikîler de hayatta olan sahibinin yanında bulunması ile malın muhafaza altında sayıldığını söylemişlerdir. Başında bekleyen kimse uyumuş olsa da böyledir.⁵⁸⁵

Eşya bir kabın içinde olursa, bir örtünün altında ve sahibi de üstünde uyuyor olursa, sahibinin başının altında olursa, eşya kolye ve yüzük gibi bir eşya ise ve takılmışsa bu ve bunun gibi durumlarda hırsız malı çalarsa ona had cezası uygulanır. Bu durumlarda uyuyan malının muhafaza altında olduğunda Hanefî,⁵⁸⁶ Mâlikî,⁵⁸⁷ Şâfiî⁵⁸⁸ ve Hanbelîler⁵⁸⁹ ittifak etmişlerdir.

Buna, Safvân bin Umeyye'nin anlattığı olay delil gösterilmiştir.

أَنَّهُ نَامَ فِي الْمَسْجِدِ وَتَوَسَّدَ رِءَاءَهُ، فَأَخَذَ مِنْ تَحْتِ رَأْسِهِ، فَجَاءَ بِسَارِقِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقَطَّعَ، فَقَالَ صَفْوَانُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ أُرِدْ هَذَا، رَدَائِي عَلَيْهِ صَدَقَةٌ" فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

"فَهَلَّا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ"

⁵⁷⁹ Serahsî, c. 9, s. 155

⁵⁸⁰ Desûkî, c. 4, s. 340

⁵⁸¹ Remlî, c. 7, s. 448

⁵⁸² Buhûtî, *Şerh-u Münteha'l-Îrâdât*, c. 3, s. 373

⁵⁸³ Serahsî, c. 9, s. 155

⁵⁸⁴ Serahsî, c. 9, s. 155)

⁵⁸⁵ Derdîr, c. 4, s. 482

⁵⁸⁶ Kâsânî, c. 7, s. 73

⁵⁸⁷ Bâcî, c. 7, s. 164

⁵⁸⁸ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c. 7, s. 337

⁵⁸⁹ Buhûtî, *Şerh-u Münteha'l-Îrâdât*, c. 3, s. 375

Safvân bin Umeyye, Mescid-i Nebvî'de ridâsını (abasını) başına yastık edip uyumuş ve ridâsı, başının altından alınmıştı. Sonra Safvân, hırsız yakalayıp Hz. Peygamber'e götürmüş, Hz. Peygamber de, (suçu sâbit görülen) hırsızın elinin kesilmesini emretmişti. Bunun üzerine Safvân:

“Yâ Rasûlallah, ben bunu (yani elinin kesilmesini), istemedim. Ridam ona sadaka olsun” deyince, Rasûlullah (s.a.s.), Safvân'a:

“Adamı, bana getirmeden önce (bu işi) yapmalıydın.” buyurmuştur. (Ve hırsızın elini kestirmiştir.)⁵⁹⁰

Safvan ridasının üzerine yattığı için ridası muhafaza altındaydı. Eğer ridası muhafaza altında olmasaydı Hz Peygamber hırsızın elinin kesilmesini emretmezdi. Bir kimsenin altında olan veya giydiği bir şeyin çalınması da aynı hükmü alır. Fakat eşya uyuyan kimsenin yanında veya önünde ise o zaman iki görüş vardır.

Ebû Hanife'ye göre yanında veya önünde bir şey varken uyuyan kimse bunu koruyor sayılır ve çalanın eli kesilir.⁵⁹¹

Bir diğer görüş de Hanefîlerin dışındaki üç mezhep imamının görüşüdür. İmam Mâlik,⁵⁹² İmam Şâfi'⁵⁹³ ve Ahmed b. Hanbel'e⁵⁹⁴ göre bu durumdaki kişi malını koruyor sayılmaz, mal muhafaza altında değildir. Böylelikle de çalanın eli kesilmez. Bu görüşü savunanlara göre, uyuyan kimse bir tarafa dönse ve eşya elinin altından çıksa, çalmadan önce çalınacak mal koruma altında olmadığı için hırsıza hadd uygulanmaz.

Bu görüşe göre, uyuyanın yanında olan bir şeyi hırsızın o anlamadan çalması mümkündür. Bundan dolayı, bu durumda sadece uyanık olan malını korumuş olur. Fakat mal kafasının altında ise, o zaman uyusa da, uyanık olsa da malını koruyor sayılır.⁵⁹⁵

Bazı Hanefîler de, eşya sahibi eşyası başının altındayken veya vücudunun bir kısmının altındayken uyursa bu durumda malı korunmuş

⁵⁹⁰ Ebû Dâvûd, Hudûd, 14 (4394); Nesâî, Sarık, 4 (8, 68); Muvatta, Hudûd, 28 (2, 834)

⁵⁹¹ Serahsî, c. 9, s. 155

⁵⁹² Bâcî, c. 7, s. 164

⁵⁹³ Remlî, c. 7, s. 449

⁵⁹⁴ Buhûtî, Şerh-u Münteha'l-Îrâdât, c. 3, s. 375

⁵⁹⁵ Bâcî, c. 7, s. 164

sayılır; önüne veya yanına koyarsa bu şekilde uyuduğunda malı korunmuş sayılmaz, demişlerdir.⁵⁹⁶

Hanefîlerin görüşü örfe daha uygun görünmektedir. Örfe göre malının yanında uyuyan kimse ister uyuyor olsun ister başka bir şekilde duruyor olsun, malını koruyor sayılmalıdır.

Şâfiîler ve Hanbelîler, uyuyan bir bekçinin malının muhafaza altında olup olmadığıyla ilgili de beyanda bulunmuşlardır. Örneğin, kapısını kilitleyip açmak suretiyle koruduğu binaya bitişik bir yerde veya aynı binada bekçi uyusa, evin kapısı kilitliyse o kimse orayı koruyor sayılmıştır. Ancak kapısı açıksa, gece veya gündüz olsun fark etmez, uyuyan bekçi orayı koruyor sayılmaz.⁵⁹⁷

Çölde kilitli bir yerdeki çiftlik hayvanlarının muhafaza altında sayılması için uyuyor bile olsa bir bekçinin bulunması şarttır. Bu durumda bir şey çalınırsa çalanın eli kesilir.⁵⁹⁸

Etrafında evlerin bulunduğu kapısı açık bir binada duran çiftlik hayvanlarının muhafaza altında sayılması için uyanık bir bekçinin olması şarttır. Kapısı kilitli değilken bekçi uyursa mallar muhafaza altında sayılmaz ve hırsızın eli kesilmez.⁵⁹⁹

Açık alanda bir çadır kurulsa, çadırın ipleri bağlanıp alt tarafları zayıf bırakılsa, kenardan içine girilebilecek bir durum varsa, orayı korumak için uyusa bile olsa güçlü bir bekçi gerekir.⁶⁰⁰

Hanbelîler de Şâfiîler gibi korumaya delalet eden bir karine olduğu sürece her durumda uyuyan kimseyi koruyucu olarak saymışlardır. Ayakları bağlı, dizleri üzerine çökmüş develerin yanında uyuyan birisi olsa bile develer muhafaza altında sayılır. Çünkü sahibi uyusa da onları bağlamıştır.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ Bâbertî, c. 5, s. 385

⁵⁹⁷ Şîrbînî, c. 5, ss. 477, 478

⁵⁹⁸ Şîrbînî, c. 5, s. 479

⁵⁹⁹ Şîrbînî, c. 5, s. 479

⁶⁰⁰ Şîrbînî, c. 5, s. 478

⁶⁰¹ Buhûtî, Şerh-u Münteha'l-Îrâdât, c. 3, s. 374

Çölde, yollarda veya bahçelerdeki evlerin ve çadırların kapıları kilitli ise başında duran bekçi uyusa bile buralar korunmuş sayılır. Fakat kapılar kilitli değilse uyanık bir bekçinin bulunması şarttır.⁶⁰²

⁶⁰² Buhûtî, **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, c. 3, s. 374

3.7. UYKU HALİNDEYKEN BİRİNİ ÖLDÜRMEK

Bu başlık altında uykuda birini öldürmenin hükmü, uykuda vârisini öldürenin mirastan pay alıp alamayacağı, uykuda birini öldürmenin uhrevî olarak değerlendirmesi/günahı ve yürürken uyuyana çarpan kişinin durumu detaylıca ele alınacaktır.

3.7.1. Uykuda Birini Öldürmenin Hükümü

Hanefî,⁶⁰³ Mâlikî,⁶⁰⁴ Şâfiî,⁶⁰⁵ ve Hanbelîler,⁶⁰⁶ birinin üzerine düşüp onu öldüren uyuyana malından keffaret gerektiği ve âkileye de diyet gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Uykuda birini öldürmenin keffareti, hata ile birini öldürme keffaretidir. Hataen birini öldürmenin keffareti Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi 92. ayetinde açıklanmıştır.

"وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا"

"Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle âzat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi âzat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay

⁶⁰³ Serahsî, c. 3, s. 137

⁶⁰⁴ Hattâb, c. 6, s. 232

⁶⁰⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî el-Basri, **el-Havi'l-Kebîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, 1.baskı, c. 12, s. 8

⁶⁰⁶ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 5, s. 513

peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir."⁶⁰⁷

Kefâretten maksat öldürenin bir mü'min köleyi hürriyetine kavuşturması, buna imkân bulamadığı takdirde ise iki ay ara vermeden oruç tutmasıdır. Yanlışlıkla bunu yapan mü'minin, daha doğrusu onun yakınlarının (âkilesi) ikinci yükümlülüğü ise diyetdir. Diyet, maktulün ailesine verilen belli cins ve sayıdaki hayvan veya aynı değerde mal ve paradır; yani bir nevi tazminattır, kan bedelidir.⁶⁰⁸

Hanefî⁶⁰⁹ ve Hanbelîler⁶¹⁰ uykuda birini öldürme eylemini hata kabilinden işlenen suçlar içine katmışlardır Bundan dolayı hüküm olarak ona verilen hüküm bu kişiye verilir.

Malikîlere ve Zâhirîlere göre, bir kadın, yanında bebek varken uyusa, sonra bebeğin üzerine düşse ve onu öldürürse ona keffaret, akilesine diyet gerekir. Bu konuda çocuğun kendisinin veya başkasının olmasının bir farkı yoktur.⁶¹¹

Garame yani tazminat, diyet, keffaret gibi cezalar, başkasının üzerine düşüp onu öldüren uyuyan hakkında zimmetinde sabit olması teklifi hükümler sınıfından değildir. Bu mesele bir sebebin meydana gelmesi sebebiyle hükmen bitişen bir durumdur yani vaz'i hüküm sınıfındandır.⁶¹²

Zahiriler de uyuyan üzerine tazminat gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü uyuyan muhataptır. Baygın ve deli ise böyle bir şey yaptığında muhatap olmadıkları için durum bunun tersidir, tazminat gerekmez.⁶¹³

İbn Hazm'a göre, bir kadın kendisine veya başkasına ait bir çocuğun yanında uyusa ve uyandığında çocuğu ölü olarak bulduğu takdirde araştırılması lazımdır. Eğer ölüm kadının örtüsünün çocuğun ağzını kapaması, kadının dirseği veya göğsünün çocuğun ağzını kapatması, kadının farkında olmadan çocuğun üstüne yatması gibi kadına ait bir fiil ile meydana

⁶⁰⁷ Nisa 4/92. Meal ve tefsir için bkz. Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 2, ss. 115, 117

⁶⁰⁸ Hayrettin Karaman ve Diğerleri, c. 2, ss. 115-117

⁶⁰⁹ Zeylaî, Osman b. Ali, c. 6, s. 101

⁶¹⁰ Ebû İshak, c. 7, s. 201

⁶¹¹ Malik b. Enes, **el-Müdevvene**, c. 4, s. 641; İbn Hazm, c. 10, s. 474

⁶¹² Tûfî, c.1, ss. 181, 190

⁶¹³ İbn Hazm, c. 11, s. 19

gelmiş ise, kadına keffaret âkilesine de diyet gerekir. Ölümün kadının fiili ile meydana gelip gelmediği belli değil ise diyet ve keffaret yoktur. Çünkü kadın çocuğun kanından emindir. Fiili ile çocuğun ölmesi noktasında şüphelidir. Şek ile yakın zail olmaz. Yani, bilinen bir bilgi şüphe ile ortadan kalkmaz. Keffaretin kadına, diyetin âkileye farz olması şer'i bir durumdur. Şeriat da bir şeyi delil ile vacip kılar.⁶¹⁴

Mâlikîler de bu durumu vaz'i hüküm sınıfına almışlardır. Bunun için uyuyan kimse bir başkasını yaralasa fakat ölümüne sebep olmasa, diyet üçte birden az ise kendisi öder. Üçte bir veya daha fazla ise âkilesine ödemek düşer.⁶¹⁵

3.7.2. Uyku Halindeyken Mûrisini Öldürmenin Mirasa Etkisi

Fakihler uykusunda mûrisini öldüren kimsenin mirastan men edilip edilmeyeceği noktasında ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır.

Birinci görüşe göre, uyku halindeyken mûrisini öldüren kimse mirastan mahrum olunur. Bu, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşüdür.⁶¹⁶

Onlara göre, uyku halinde de olsa bu bir suçtur ve mirastan mahrumiyeti buna bağlamak doğru olandır.⁶¹⁷

Keşşafü'l-Kına'da mûrisini öldürdüğü için mirastan mahrum olur, bu kapıyı kapatmak gerekmektedir, denilmiştir.⁶¹⁸ Aksi halde mûrisini öldürmek konusunda çeşitli hilelere yol açılmış olunur.

Bu görüşü savunanlar, Hz. Peygamber'in şu sözünü delil getirmişlerdir:

" القاتل لا يرث "

"Katil mirasçı olamaz."⁶¹⁹

⁶¹⁴ İbn Hazm, c. 10, s. 474

⁶¹⁵ Hattâb, c. 6, s. 232

⁶¹⁶ Mâverdî, c. 8, s. 84; Bâberti, c. 10, s. 214

⁶¹⁷ Bâberti, c. 10, s. 214

⁶¹⁸ Buhûtî, **Keşşafü'l-Kına**, c. 4, s. 493

⁶¹⁹ Tirmîzî, Ferâiz, 17 (2110)

Hadise göre Hz. Peygamber, öldürmenin kasten veya hatâen olmasına bakılmaksızın katilin mirasçı olmasını yasaklamıştır, herhangi bir istisnada bulunmamıştır.

Mirası bir an önce elde etmeye vesile, bir bahane olmasın diye böyle hükmedildiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde düşünüldüğünde her hâlükârda mirastan mahrumiyet gerekmektedir.

İkinci görüş, Mâlikîlerin görüşüdür. Onlar, hata ile murisini öldüren katilin murisin malına mirasçı olabileceğini fakat ödeyeceği diyete mirasçı olamayacağını söylemişlerdir. Onlara göre, uyuyanın tam bir niyeti olmadığı için uyku, hata ile yapılan iş gibidir. Nisa suresi 11. ayet buna delil olarak gösterilmiştir. Miras ile ilgili Kur'an ayetlerinin umumi manalarından bunun çıkacağını söylemişlerdir.⁶²⁰

Bu görüşü savunanlar, Hz. Peygamber'in şu hadisini delil saymışlardır:

"في قاتل الخطأ يرث من المال ولا يرث من الدية"

*"Hata ile öldüren öldürdüğünün mirasından mahrum olmaz fakat ödeyeceği diyetten bir şey alamaz."*⁶²¹

Bu görüşü savunanlara göre kasten öldürme haricinde hiçbir fiil sebebiyle mirastan mahrumiyet gerekmez.⁶²²

Fakat İmam Şâfiî bu görüşü savunanların delil olarak sunduğu hadisin ilim ehli arasında sıhhat bulmadığını söylemiştir.⁶²³

Bu iki görüş değerlendirildiğinde, uykuda murisini öldürenin mirastan mahrum olmayı gerektirmesi görüşü maslahata uygun görülmektedir. Çünkü bu konuda verilecek ufak bir taviz, mirasçının mirası bir an önce elde etmek için başvurabileceği bir yol olarak elinde bulunur. Bu kapıyı tamamen kapatmak, bu yolun açılmasına asla müsaade etmemek gerekir.

⁶²⁰ Kâdi Abdalvehhab, c. 1, s. 1652

⁶²¹ Sa'lebî, c. 1, s. 1652

⁶²² Kâdi Abdalvehhab, c. 1, s. 1652

⁶²³ İmam Şâfi, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990, c. 4, s. 76

3.7.3. Uyku Halindeyken Birini Öldüren Günahkâr Olur Mu?

Fukahadan, kasten öldürme günahı gibi olmasa da, hatâen öldürmede de katilin günaha girdiğini söyleyen olmuştur. Zira keffaret cezasının konması bir günaha işaret eder. Gereken özen terk edildiğinden ve dikkatsizlikten dolayı Hanefîler böyle düşünmüşlerdir. Hata olarak meydana gelen ölüm de böyledir, uyuyanın öldürmesi de bu şekildedir.⁶²⁴ Bu görüşte olan fukahanın, tedbirli davranılması, ihmalkâr olunmaması için böyle düşündüğünü söylemek mümkündür.

Şâfiîlere göre ise, hata ile öldürenin günahı yoktur.⁶²⁵

Hata ile adam öldürenin günahkâr olduğunu söyleyen Hanefîlerin görüşü daha isabetli görünmektedir. Hanefîler bu görüşü dikkat ve özenin terk edilmemesi için verirler. Birinin üzerine düşüp onun ölümüne sebep olan uyuyanın durumu da böyledir. Uykudaki kişi, eğer ağır bir uykuya dalmış ise kendisinin yaptığının farkında değildir fakat uykusunun ağır olduğunu bilen bu kimse gereken tedbiri almalıdır. Uyurgezer ise gerekli tedavileri olmak zorundadır.

3.7.4. Yürürken Uyuyana Çarpan Kişinin Durumu

Bu konuda, bazı Şafiî fıkıh kaynaklarında bilgiye rastladık. Buna göre, geniş bir yolda yürüyen kimse, tökezleyerek uyuyanın üstüne düşerse, ikisi veya birisi ölürse kimseye tazminat gerekmez. Çünkü geniş bir yolda uyuyan kimsenin bütün yolu işgal etmesi mümkün değildir. Yolda yürüyen kişinin ona çarpmadan devam etmesi mümkündür.⁶²⁶

Uyuyan kimsenin, dar bir yolda, gelen geçene zarar verecek şekilde uyuması durumunda hüküm değişir. Bir kimse, yürürken tökezleyip o uyuyanın üzerine düşerse ve her ikisi de ölürse yürüyenin diyeti uyuyanın

⁶²⁴ Bâbertî, c. 10, s. 214

⁶²⁵ Süleymân b. Muhammed b. Ömer El Büceyrimi, **Hâşiyetü'l-Büceyrimi**, Matbaatu'l-Halebî, yy. 1950, c. 4, ss. 191, 192

⁶²⁶ Şirbînî, c. 5, s. 348

âkilesine aittir. Çünkü uyuyan kimse ihmalkâr davranmış ve yolu engelleyecek şekilde uyumuştur.⁶²⁷

Eğer bir kimse mescitte uyuyorsa ve uyuyanın uykusu, (itikâf gibi) kötü şeylerden uzak durmak için ise tökezleyene tazmin ve âkilesine diyet gerekir.⁶²⁸

3.8. MODERN HUKUKTA UYKUNUN YASAK OLDUĞU DURUMLAR

Uyku, her ne kadar fiziksel bir ihtiyaç olsa da, bazı durumlarda uyumak yasaktır. Kişi, uykunun tesirinde kalacaksa önceden tedbirini almak hususunda mesuldür.

Örneğin işçinin iş yerinde uyuması işten çıkarılma sebebi kabul edilmiştir. Açılan bir davaya, işçinin işyerinde uyumasının işveren açısından haklı fesih sebebi yapılabileceğine dair Yargıtay 9.Hukuk Dairesi'nin 06.03.2017 tarih ve 2016/6401 E ve 2017/3237 K sy kararında cevap verilmiştir. Örnek davada işçinin işyerinde uyumasının yaptığı işin niteliğiyle değerlendirildiğinde, iş güvenliğini tehlikeye düşüren bir hal söz konusu değil ise de işin akışında aksamaya neden olduğu ve işveren açısından da iş ilişkisinin devamını olumsuz yönde etkileyen bir davranış olduğunun kuşkusuz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumda, işçinin işyerinde uyuması görevi gereği iş güvenliğini tehlikeye atan bir durum olmasa bile haklı fesih sebebi için geçerli sebep olarak kabul edileceği karara bağlanmıştır.⁶²⁹

Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Teşkilatı Disiplin Tüzüğü madde 7'de emniyet mensubunun görev sırasında uyuması suç kabul edilmiştir. Böyle bir durumda memurun, bulunduğu kademedeki ilerlemesinin 24 ay süreli durdurma cezası verileceği tüzükte geçmektedir.

⁶²⁷ Şirbînî, c. 5, s. 348

⁶²⁸ Şirbînî, c. 5, s. 348

⁶²⁹ “İşyerinde Uyuyan İşçiye Yargıtaydan Kötü Haber” 20.02.2018

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/isyerinde-uyuyan-isciye-yargitaydan-kotu-haber-40747486>
(29.12.2018)

Bir sürücünün direksiyon başında uyuması trafik güvenliğini tehlikeye düşürmekten dolayı suç kabul edilmiştir. Sakarya'daki örnek bir davada, direksiyon başında uyurken görüntülenen bir şoföre 2 ay 15 gün hapis cezası verilmiştir.⁶³⁰

Ölümle sonuçlanabilen çok ciddi kazaların sebebi olan uykulu araç kullanımının caydırıcı bir cezasının bulunmadığı ortadadır.

Karayolları Trafik Kanununa göre sürücü tarafından uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılıp kullanılmadığı ya da alkolün sürücünün kanındaki miktarını tespit amacıyla, çeşitli teknik cihazlar kullanılmaktadır. Fakat sürücünün uyku sebebiyle bir kazaya karıştığının tespiti güç bir durumdur.

Uykusuz kalan kişinin reflekslerinin zayıflar, düz çizgi üzerinde yürümek gibi basit eylemleri gerçekleştiremez, halüsinasyon görebilir. Yapılan araştırmalar, uzun süre uykusuz kalan kişilerde beyinde sarhoşken görülen bir takım anormalliklerin oluşabildiğini göstermektedir.⁶³¹

Objektif bir tespiti bulunmadığı için uykulu araç kullanımının önüne geçmek oldukça güç görünmektedir.

Ünlü Türk Ceza Hukukçusu Naci Şensoy, bazı durumlarda uyumanın suç olduğunu ve uyuyanın cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Naci Şensoy, arabasını sevk ve idare ederken uyuyup bir kimsenin ölümüne veya yaralanmasına sebebiyet veren sürücüyü cezalandırmak gerektiğini söylemiştir. Bunun gibi, küçük çocuğu ile birlikte yatan ve fakat uyanık halde iken lüzumlu tedbirleri almamış olan, binnetice uyku esnasında çocuğun boğulmasına sebebiyet veren bir anneyi örnek olarak vermiş, bu gibi kimselere dikkatsizlik, tedbirsizlik dolayısı ile tecziyeleri cihetine gitmek lâzım geleceğini söylemiştir.⁶³²

⁶³⁰ “Direksiyon Başında Uyurken Görüntülenen Şoföre 2 ay 15 gün Hapis” 17.11.2013 <http://www.milliyet.com.tr/direksiyon-basinda-uyurken/gundem/detay/1793561/default.htm> (30.12.2018)

⁶³¹ Maruff, Paul, Marina G. Falletti, Alex Collie, David Darby And Michael Mc Stephen, “Fatigue-Related Impairment In The Speed, Accuracy And Variability Of Psychomotor Performance: Comparison With Blood Alcohol Levels”, European Sleep Research Society, c. 14, ss. 21-27, 2005

⁶³² Naci Şensoy, “Akli Maluliyetin İlmi Cepheden Tetkiki”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 7, sayı: 1, 1950, s. 172

3.9. MODERN HUKUKTA UYURGEZERİN (SOMNAMBÜLİZM) MESULİYETİ

Kişinin akıl ve ruh durumu, hukuk sistemlerinde cezai mesuliyeti bazen tamamen, bazen de kısmen kaldıran bir sebep olarak telâkki edilmektedir.

Kişinin cezai ehliyet ve hukuki ehliyetinin olup olmadığı açısından ruh sağlığı değerlendirmesi adli psikiyatrinin konusudur. Kişi, gerçekleştirdiği davranışın hukukî anlam ve sonuçlarını algılama, irade ve şuur serbestisini kaybetme veya davranışlarını yönlendirme yeteneğini etkileyen bir nedenin etkisine, bilmeden veya iradesi dışında girmiş olabilir. Örneğin, birden meydana gelen olağan dışı bir olayla, geçici bir süre algılama ve irade yeteneğini yitirmiş olabilir. Bu gibi durumda, faile yüklenebilecek bir kusurdan bahsedilemez. Yine geceleri uyurken kendiliğinden kalkıp gezen kişinin bu esnada başkasına ait bir mala zarar vermesinde faile izafe edilecek bir fiil bulunmamaktadır. Çünkü kişi uyku halinde iken hareket yeteneğini yitirmektedir.⁶³³

Uyurgezerlik, parasomni kategorisinde bir tür uyku bozukluğudur. Böyle bir durumda normal insanlarda uyanıklık halindeyken faaliyette olan hayat fonksiyonları, uyku esnasında faaliyette bulunmaktadır.

Parasomniler sırasında işlenen suçlarla ilgili Türk Ceza Hukukunda net bir ifade bulunmamaktadır. Ancak ceza sorumluluğunu etkileyen nedenlerin alt başlıklarında Türk Ceza Kanunu 32. ve 34. maddeler üzerinden yorumlar yapılabilmektedir. Türk Ceza Kanunu 32. madde iki fıkradır:

(1) Akıl hastalığı nedeniyle işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez. Ancak bu kişiler hakkında güvenlik tedbirine hükmolunur. (2) Birinci fıkroda yazılı derecede olmamakla birlikte işlediği fiille ilgili olarak

⁶³³ Selam Turabi, “Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, sayı: 101, 2012, s. 282

davranışlarını yönlendirme yeteneği azalmış olan kişiye, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine yirmi beş yıl, müebbet hapis cezası yerine yirmi yıl hapis cezası verilir. Diğer hallerde verilecek ceza, altıda birden fazla olmamak üzere indirilebilir. Mahkûm olunan ceza, süresi aynı olmak koşuluyla, kısmen veya tamamen, akıl hastalıklarına özgü güvenlik tedbiri olarak da uygulanabilir.

34. madde de iki fıkradır:

(1) Geçici bir nedenle ya da iade dışı alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisiyle, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez. (2) İradi olarak alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisinde suç işleyen kişi hakkında birinci fıkra hükmü uygulanmaz.

Parasomninin ceza sorumluluğunun olup olmadığının tespit edilmesi, bu konuda uzmanlaşmış hekimlerin özenli bir çalışmasını gerektirir. Failin bilinçli davranışını ve eylem özgürlüğünü ortadan kaldıracak ya da azaltacak bir durumun olup olmadığını saptamak ceza hukuku bakımından oldukça önemlidir.

Şayet klinisyenin yorumu “failin bilinç ve eylem özgürlüğü yok” şeklinde ise hâkim bu durumlarda Türk Ceza Kanunu madde 32/1 ya da Türk Ceza Kanunu madde 32/2’yi uygulayabilir. Klinisyenin yorumu “failin geçici nedenler ile anlama ve isteme yeteneği etkilenmiş” şeklinde ise o zaman da hâkim, Türk Ceza Kanunu madde 34/1 veya Türk Ceza Kanunu madde 34/2’yi uygulayabilir. Bu durumun bir akıl hastalığı olmadığı, suçun atfedildiği failde, fiil ile ilgili hukuki anlam ve sonuçları değerlendirmedeki kaybın geçici olduğu dikkate alınır ise mevcut durumu değerlendirme adına Türk Ceza Kanunu madde 34 ün uygulanması söz konusu olabilir. Durumları hakkında ilgili uzmanlar tarafından bilgilendirilip öngörülen zararlar belirtildiği halde gerekli önlemleri almadıklarında oluşan zararlardan sorumlu tutulabilirler.⁶³⁴

⁶³⁴ Kader Semra Karataş, Mustafa Bilici, “Uyku Bozuklukları ve Hukuk”, **Türkiye Klinikleri Psikiyatri-Özel konular**, c. 6, sayı: 3, 2013, ss. 33-37

Görüldüğü gibi bu konuda modern hukuk, İslam Hukukunun adalet prensibine yakındır.

Türk Ceza Hukukunda durum böyle olmakla birlikte, Fransız cezacısı Garrâud, adlî tıbbın birçok alanında birer otorite olmuş Fodere ve Hoffenbauer, uyurgezerlerin mesuliyetini kabul ettiklerini söylemektedirler. Bu telâkki tarzına sahip olanlarca, uyurgezerler, uyanırken suçu düşünmemiş, kastetmemiş olsalardı, uyku esnasında bu suçu işlemezlerdi.⁶³⁵

1987 yılında uykusunda otomobiliyle 20 km uzaklıkta oturan kayınvalidesinin evine giden 23 yaşındaki bir uyurgezer hem kayınpederini hem de kayınvalidesini öldürdükten sonra hiçbir şey hatırlamamıştır. Uyurgezerliği uyku laboratuvarında kanıtlanınca da hâkimler tarafından genç katil serbest bırakılmıştır.⁶³⁶

Dünyanın farklı coğrafyalarında bu ve benzeri olaylar yaşanmaktadır. Uyurgezerlerin ve yakın çevresindeki kişilerin tedbir alması hem hukuki hem vicdani bir sorumluluktur.

⁶³⁵ Naci Şensoy, “Aklî Maluliyetin İlmî Cepheden Tetkiki”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 7, sayı: 1, 1950, s. 172

⁶³⁶ “Uyku Sırasındaki Cinayetlerin Nedeni Çözüldü” 09.09.2003
<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/uyku-sirasindaki-cinayetlerin-nedeni-cozuldu-38495572>
(01.01.2019)

SONUÇ

Eda ehliyeti, temyiz gücünün varlığıyla mümkündür. Uyuyan kimsede ise temyizden bahsedilemez. Öyleyse uyuyan kişinin uykusu sırasında söyledikleri ya da davranışları, hukuki işlemlere yönelik irade beyanları hukuki bir sonuç doğurmaz.

Hukukta ceza için kasıt aranmaktadır. Kasıt, suçun fail tarafından bilerek ve isteyerek işlenmesi olduğuna göre, uykusu halindeki kişide kastın bulunması söz konusu olamaz. Öyleyse, uykusu halindeyken işlenen suçlardan dolayı kural olarak ceza gerekmez.

İslam dininde hukuk ve adalet önemli bir ilkedir. Bunun için çalışmamızda İslam hukukunda uykunun hükümlere etkisiyle ilgili detaylıca bilgi verdik.

Hukuk ve adaletin yanında ahlaka da önem veren, hayatın her ayrıntısını en güzel şekilde yaşamaya gayret eden Müslümanlar, Kur'an'ın tabiriyle "Üsve-i Hasene" olan Hz. Peygamber'in hadisleri ışığında uykusu âdâbını öğrenmişlerdir. Bu sebeple çalışmamızda Hz. Peygamber'in uyumadan önce yaptığı dualar, okuduğu ayetler, uyuma şekli ve uykudan uyanınca yaptığı dualar ile ilgili hadislerini esas aldık.

Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler ve Hz. Peygamber'in bazı hadislerinden dolayı, uykuda görülen rüyalar da Müslümanlar tarafından önemsenmiştir.

Uykunun ibadetlere etkisinde, hükümler nasslara dayandırılmıştır. Özellikle abdest konusuyla ilgili çok fazla bilgiye rastladık. İlk kuralımıza göre kişi, abdest aldığını kesin olarak biliyorsa fakat abdestinin bozulduğuna şüphesi varsa fıkıh kuralı olarak şek ile yakın zail olmaz. Yine de abdest alınması müstehaptır.

Sahabenin horlayıncaya kadar uyuyup abdest almaksızın namaza durduklarına dair gelen rivayet ve yine İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in horlayıncaya kadar uyuyup sonra abdest almaksızın namaza durduğuna dair gelen hadis uykunun kendisinin hades olmadığına işaret eder. Buradaki uykusu, hadesin çıkışına sebep olan bir uykusu değildir. Bu şekildeki uykusuyla beraber hadesin çıkışının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bahsedilen uykusu, hafif uykusu olmakla beraber, kalçanın yere iyice yerleştiği bir şekilde uyumaktır. Bunun için, bu durumda abdestin bozulmayacağı söylenmektedir. Cumhur ulema bu konuda ittifak etmiştir.

Hadislerde asıl vurgulanmak istenen insan şuurudur. Şayet uyuyan kişinin bilinci ve idrak etme yeteneği olsaydı hades yeri açılmazdı ve hadesini tutabilirdi. Hades yeri açıldığı zaman bunu fark edebilecekse abdestin bozulmasındaki illet kaybolacaktır. Uykunun abdesti bozmasının hükmü bundan dolayıdır.

Sonuç olarak, uyku bizzat kendisi hades değildir. Hadese bir işarettir ya da ona yol açan bir sebeptir. Dört imamın tercihi bu şekildedir.

Uyku sebebiyle namaz gibi önemli bir ibadeti eda edemeyen kimsenin mesuliyetinin bulunmadığı yönündeki hadisler, Allah'ın, kullarını ihmalkâr davranmadıkları sürece, uyku özrü sebebiyle sorumlu tutmadığını göstermektedir. Burada önemli olan, saati kurmak ya da alarını ayarlamak gibi uykudan kaldıracak gerekli önlemlerin alınmış olmasıdır. Kişinin kendi ihmali ve tedbirsizliği sebebiyle uykuyu bahane ederek sorumluluklarını yerine getirmemesi ise tövbe ve iyi amellerle telafiyi gerektirmektedir.

Bazı ibadetlerin uykuda da eda edilebileceğini söylemek mümkündür. Arafat vakfesi buna bir örnektir. Her amelde bilinç ve iradeye önem veren İslâm fıkhnın buradaki hükmünün hikmeti araştırmaya değer bir başka meseledir.

Allah'a duyulan sevgi ve bağlılığın davranışa dönüşmüş tezahürü olan ibadetlerin, belirli kuralları ve âdâpları vardır. Çalışmamızda, uykunun bu ibadetlere etkisini detaylıca açıklarken daha çok ayet ve hadislerden faydalanılmıştır. Bilhassa namazın rükunlarında uyumak, oruca niyetin zamanı, Arafat vakfesini uyuyarak eda etmek gibi konularda, rivayetler olmaksızın uykunun etkisini kestirmek mümkün değildir. Çalışmamızda bu gibi konulardaki ihtilafları dayanaklarıyla birlikte ele aldık. Fakihlerin taabbudî fiillerde kıyas veya kendi mantık ilkelerine göre kurallar koymadığını, bu tür kuralları daha ziyade rivayetlere dayandırdıklarını tesbit ettik. Fakat farklı yorumlar veya zayıf görülen rivayetlerin terk edilmesi gibi durumlar ihtilaflara sebep olmuştur.

Uyuyanın kestiği hayvanın etinin yenilmeyeceği konusunda fukaha ittifak halindedir. Uyuyan, tesmiyeyi unutana kıyas edilmemiştir. Uyuyan birinin yaptığı boğazlamanın, bıçağın kendi kendine hayvanın boğazına düşmesi ve onu kesmesi gibi olduğu söylenmiştir.

Uyuyanın uykuda bilinçsizce yeminini bozması konusunda fukaha ihtilaf etmiştir. Bu bahiste özellikle kendisiyle konuşmamaya yemin edilen kişiyle, uykuda konuşmanın yemini bozup bozmayacağını ele aldık. Fukahanın çoğunluğu yeminin bozulacağı görüşündeyken, az bir kısmı uyuyan kimsenin aynı ortamda bulunmayan kimse gibi olduğunu söylemiş ve bunu konuşma olarak görmemiştir.

Akte muhatap olan kişinin uyuyor olmasının meclis birliğinden sayılıp sayılmayacağı konusunda tam ittifak sağlanabilmiş değildir. Bedenen meclis birliği gerçekleşmiş gibi görünse de aklen ve ruhen bu birlik mümkün görünmemektedir.

Uykunun akitlere ve muhayyerliğe etkisini ele aldığımız bahiste ağır uykuyu değerlendirdik. Bu konuda da fukahanın ihtilaf ettiği görülmüştür.

Uyuyan kimsenin mal konusunda veya bir başka konuda yaptığı ikrarın sahih olmadığına dair ise dört mezhep fukahasının ittifakı vardır.

İslam Hukukunun temel kaynaklarında, nikâh ve talâk konuları üzerinde detaylıca durulmuştur. Çalışmamızda da evli çiftlerin yanında uyuyan kimsenin bulunmasıyla, çiftlerin sahih halvette sayılıp sayılmayacağı, uykunun talâka etkisi, uyuyanın îlâsı ve mûlînin uykudayken eşiyle beraber olması durumları detaylıca ele alınmıştır. Fukahanın, uyuyanın talâğının ve îlâsının geçersiz olduğu konusunda ittifak halinde olduğunu tespit ettik. Mûlînin uykudayken karısıyla beraber olması durumunda îlânın devam edip etmeyeceği konusunda ise fukaha ihtilaf etmiştir.

Süt emme (radâ) sebebiyle oluşan evlenme engeli konusunda ise, bebeğin veya annenin uyuyor olmasına bakılmaksızın, emmek, radâ haramlığına sebep kabul edilmiştir.

Uyuyanın bir başkasının malına zarar vermesi durumunda, malın tazmin edilmesi gerektiği konusunda fukaha ittifak halindedir. Bunun gibi, birinin üzerine düşüp onu öldüren uyuyana da malından keffâret ve âkıleye de diyet gerekmektedir.

Bazı batılı hukukçular, kişinin uyanıkken bir suçu düşünmüş olmasının uyurken o suçu işlemeye götüreceğini savunmuş, bu gibi tezlerle uyurgezere

sorumluluk yüklemişlerdir. Fakat bu durum otoritelerce kabul görmemiştir. Uyuyan kişiye böyle bir sorumluluk yüklemek İslâm hukukunun gayesiyle örtüşmemektedir.

Ceza hukukuyla ilgili olarak üzerinde durduğumuz bir konu da, malının başında uyuyan kimsenin malının muhafaza altında sayılıp sayılmadığıydı. Dört büyük mezhep, şahısların gözetim ve dikkatle malın başında bulunmasını malı muhafaza altına alınmış saymaktadır. Malın başında bekleyen kişinin uyuyor olması hükmü etkilememektedir.

Görüldüğü gibi, İslam hukukunda, bireysel ve sosyal hayatı ıslah etmek amacıyla bir takım emir ve yasaklara uyulmasını sağlamak için alınmış tedbirler vardır. Uykuda işlenen suç, ceza gerektirmese de, kul hakkına girilen durumlarda tazmin ve diyet gibi bir takım hukuki işlemlerden muaf olunamaz. Örneğin bir kimse uykudayken yol açtığı maddi bir zararı telafi etmek zorundadır. Uyku, başkalarının can ve mal dokunulmazlığından kişinin sorumluluğunu kaldıran bir durum da değildir. Bununla beraber gerekli tedbirlerin alınması şarttır. Ağır uykusu olan birinin araç kullanmasının caiz olduğu düşünülemez. Bu, hem kendi hayatını hem başkalarının hayatını riske atmaktır. Uykunun tazmin ve diyet gibi konularda kimsenin can ve mal güvenliğini tehlikeye atacak bir mazeret olarak kabul edilemeyeceği açıktır. Uykunun, cezadan muafiyet getirirse de tazmin ve diyet gibi kul haklarından muafiyet getirmediği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, Zehra, Figen Bayramoğlu ve Nurhan İlhan, “Uyku ve Uyku Bozuklukları”, **Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Tıp Dergisi**, c. 7, sayı: 3, 1997, ss. 161-166

Ahmed S. BaHammam, “Sleep From An Islamic Perspective”, **Annals of Thoracic Medicine**, c. 6, sayı: 4, 2011

Ahmet Muhtar Abdülhamid Ömer, **Mu’cemü’l-Lügati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra**, Alemü’l-Kütüb, yy. 2008, 1.baskı

Aktaş, Alper, Bahadır Giray ve Güliz Aktaş, “Tükürük (Salya); Özellikleri ve Görevleri Tanı Açısından Değeri”, **Ankara Dişhekimleri Odası Klinik Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:2, 2009, ss. 361-367

Bâbertî Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî. **El-Înâye Şerhu’l-Hidâye, Dâru’l-Fikr**, yy. ty.

Bâcî, el-Kâdî Ebu’l-Velîd el-Bâcî, **el-Müntekâ**, Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, Kahire, ty.

Bahammam, Ahmed S, “İslâmî Bir Perspektiften Uyku, çeviren: Faruk Özdemir”, **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 2, sayı: 3, 2013, ss. 361-375

Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. **Es-Sünen-ü’l-Kübrâ**, Dâru’l-Kitâbu’l-İlmiye, Beyrut, 2003, 3.baskı

Bozbaş, Fatiha, “Uykunun Abdeste Tesiri Konusundaki Fıkıhî Tartışmalar”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı: 29, 2017, ss. 299-316

Buhârî, Alaaddin el-Buhârî, **Keşfu’l-Esrâr an Usul Fahru’l-İslam el-Bezdevî**, Dâru’l-Kitâbu’l-İslami, yy. ty.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. **Sahih-i Buhârî**, Dâru Tavgî'n-Necât, yy. h. 1422, 1.baskı

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhuddîn el-Buhûtî. **Keşşâfü'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ'**, Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, yy. 1983

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhuddîn el-Buhûtî. **Şerh-u Münteha'l-İrâdât**, Âlemü'l-Kütüb, yy. 1993, 1.baskı

Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî**, Matbaatu'l-Halebî, yy. 1950

Cemile binti Muhammed Mekkî Abdullah Siletî, **Eseru'n-Nevm ve'l-İgmâ Fi'l-Ahkâmî'l-Fıkhiyye**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü'l-Kurra Üniversitesi Şeriat ve İslamî Çalışmalar Enstitüsü, Mekke, 2000

Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer. **Sünen-i Dârekutnî**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004, 1.baskı

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. **Sünen-i Dârimî**, Dâru'l-Muğnî li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, 2000, 1.baskı

Desûkî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe ed-Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.

Döndüren, Hamdi. “İlâ”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c. 2, ss. 61-62, **İstanbul, 2000.**

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. **Sünen-i Ebî Dâvûd**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ty.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna el-Mevsılî. **Müsned-i Ebi Ya'lâ**, Dâru'l Me'mûne li't-Terâs, Dimeşk, 1984, 1.baskı

Ebu'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevi ed-Derdir, **Hâşiyetü'-Sâvî ale's-Şerhu's-Sağir**, Dâru'l-Maarif, yy. ty.

El-Mevsuatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, Kuveyt, 2.baskı, “Nevm”, c. 42, s. 17

Emir Padişah, Muhammed Emin el-Hanefî, **Teysîru't-Tahrîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1983

Ertuğrul, Aygün ve Murat Rezaki, “Uykunun Nörobiyolojisi ve Bellek Üzerine Etkileri”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, c. 15, sayı: 4, 2004, ss. 300-308

Gelibolulu, Abdurrahman Şeyhzâde Damad Efendi, **Mecmaü'l-Enhur**, Dâr-u İhyai't-Türasi'l-Arabî, yy. ty.

Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, **Şerh-u Muhtasar-ı Halil li'l-Haraşî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.

Hattâb, Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, **Mevahibu'l-Celîl**, Dâru'l-Fikr, yy. 1992, 3.baskı

İbn Âbidîn, Muhammed Emin. **Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr (Hâşiyet-ü İbn Âbidîn)**, Âlemü'l-Kütüb, yy. 2003

İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. **el-Kavânînu'l-Fıkhiyye**, yy. ty.

İbn Emîri'l-Hâc, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, **et-Takrîr ve't-Tahbîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1983, 2.baskı

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şehabeddin Ahmed, **Telhisü'l-Habir**, Müessesetü Kurtuba, Mısır, 1995, 1.baskı

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali el-Endelüsî ez-Zâhirî, **El-Muhallâ bi'l-Âsâr**, İdâretü-Tabâatü el-Müniriyye, Mısır, ty.

İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, **el-Muğnî**, Mektebetül'l-Kâhire, yy. 1968

İbn Kudâme, Muvaffakuddin, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, **el-Kâfi**, Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiye, yy. 1994, 1.baskı

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid. **Sünen-i İbn Mâce**, Dâr-u İhyâ-i Kütübü'l-Arabiyye, yy. ty.

İbn Mühennâ, Ahmed b. Guneym b. Salim en-Nefrâvî. **el-Fevâkihü'd-Devânî**, Dâru'l-Fikr, yy. 1995

İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. Münzir en-Nisâbü'rî, **el-Evsat**, Dâru't-Taybe, Riyad, 1985, 1.baskı

İbn Nuceym, Zeyd b. İbrahim b. Muhammed b. Muhammed. **el-Bahrü'r-Râik**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 1997, 1.baskı

İbn Rüşd, Muhammed el-Kurtubi, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid**, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyuddin Ahmed b. Abdülhalim, **Mecmû-u Fetâvâ**, Mecmu'u'l-Melik Fahd li Tabaati'l-Mushafi's-Şerif, Medine, 1995

İbni Müflih, Ebû İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, **El-Mübdi'**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, 1.baskı

İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. **Şerhu Fethi'l Kadîr**, Dâru'l-Fikr, yy. ty.

Kadı Abdalvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb es-Sa'lebî el-Bağdadi, **el-Maûne**, el-Mektebetü't-Ticariye, Mekke, ty.

Kalyûbî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Selame el-Kalyûbî ve Şehabüddin Ahmed Berlisi Umeyra, **Hâşiyet-ü Kalyûbî ve Umeyra**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995

Karâfî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim el-Karâfî, **ez-Zahîrâ**, Dâru'l-Ğarbu'l-İslâmi, Beyrut, 1994, 1.baskı

Karaman, Hayreddin, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, Ensar Neşriyat, İstanbul, ty.

Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüő, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, 2.baskı

Karataş, Kader Semra ve Mustafa Bilici, "Uyku Bozuklukları ve Hukuk", **Türkiye Klinikleri Psikiyatri-Özel konular**, c. 6, sayı: 3, 2013

Kâsânî, Ebû Bekr Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî, **Bedâiü's-Sanâi'**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, yy. 1986, 2.baskı

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 2, sayı: 4, 2004, ss. 45-77. Kahramanmaraş.

Leknevî, Abdül Ali b. Muhammed el-Leknevî, **Fevatihu'r-Rehamut Bi Şerhu Müsellemu'l Subût**, Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiye, Beyrut, 2002, 1.baskı

Makdisî, Ebû Muhammed Bahaeddin Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî, **el-Udde Şerhu'l-Umde**, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2003

Malik b. Enes, **el-Müdevvene**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, yy. 1994

Mâlik b. Enes, **el-Muvatta'**, Müessesetü Zayid b. Sultan el-Nahyan li'l-A'meli'l-Hayriyye ve'l-İnsaniyye, Abu Dabi, 2004, 1.baskı

Maruff, Paul, Marina G. Falletı, Alex Collie, David Darby And Michael Mc Stephen, "Fatigue-Related İmpairment İn The Speed, Accuracy And Variability Of Psychomotor Performance: Comparison With Blood Alcohol Levels", **European Sleep Research Society**, c. 14, ss. 21-27, 2005

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî. **el-Hâvi'l-Kebîr**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, 1.baskı

Merdâvî, Ebu'l-Hasen Alaüddin Ali b. Süleyman. **el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf**, Dâru İhyait-Türâsi'l-Arabi, yy. ty. 2.baskı

Mevvâk, Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Gırnâtî, **et-Tâc ve'l-İklîl**, Dâru'l-Kitabu'l-İlmiye, yy. 1994, 1.baskı

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. **Sahih-i Müslim**, Dâr-u İhyâit-Terâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali. **Sünen-i Nesâî**, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Halep, 1986, 1.baskı

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref En-Nevevî. **el-Mecmû'**, Dâru'l-Fikr, yy. ty.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref En-Nevevî. **Ravdatü't-Tâlibîn**, Dâru'l-Âlemü'l-Kütüb, yy. ty.

Nizâmeddin el-Belhî ve diğerleri, **el-Fetâva'l-Hindiyye**, Dâru'l-Fikr, yy. 2010, 2.baskı

Râfiî, Abdülkerim b. Muhammed er-Râfiî, **Fethu'l-Azîz Bi Şerhi'l-Vecîz**, Dâru'l-Fikr, yy. ty.

Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza Şehabüddin er-Remlî. **Nihâyetü'l Muhtâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984

San'ânî, Muhammed b. İsmail es-San'ânî, **Sübûlûs'-Selâm**, Dâru'l-Hadis, yy. ty.

Sâvî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî es-Sâvî, **Bülğatü's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik**, Dâru'l-Maarif, yy. ty.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, **El-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993

Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, **El-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dâru'l-Kitabu'l-İlmiyye, yy. 1990, 1.baskı

Şâfiî, Muhammed b. İdris. **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990

Şahin, Leyla ve Meral Aşçıoğlu, “Uyku ve Uygunun Düzenlenmesi”, **İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, c. 22, sayı: 1, 2013, ss. 93-98

Şensoy, Naci. “Akîlî Maluliyetin İlmi Cepheden Tetkiki”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 7, sayı: 1, 1950, ss. 160-197. Ankara

Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **Neylû'l-Evtâr**, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1993, 1.baskı

Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim bin Ali bin Yusuf eş-Şîrâzî, **el-Mühezzebe fi Fıkhî'l İmâm eş-Şâfiî**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, yy. ty.

Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, yy. 1994, 1.baskı

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî. **Muhtasar-u İhtilâfî'l-Ulemâ**, Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut, h.1417, 2.baskı

Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah et-Teftâzânî, **Şerhü't-Telvîh ala't-Tavdîh**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârukî et-Tehânevî, **Keşşâfü Istılâhâtî'l-Fünun ve'l-Ulûm**, Mektebetü Lubnan Nêşîrûn, Beyrut, 1996, 1.baskı

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. **Sünen-i Tirmizî**, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır, 1975, 2.baskı

Tûfî, Necmüddin ebu'r-Rebi' Süleyman b. Abdülkavî Said et-Tûfî, **Şerhu Muhtasari'r-Ravda**, Müessesetü'r-Risale, yy. 1987, 1.baskı

Turabi, Selam. “Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, sayı: 101, 2012, ss. 267-292

Wills, Laurel, John Garcia, “Parasomnias: Epidemiology And Management”, **CNS Drugs**, c. 16, sayı: 12, 2002

Zekiyyüddin Şa’ban, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, çev. İbrahim Kafi Dönmez, 5.baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001

Zeylaî, Abdullah b. Yusuf, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeylaî, **Nasbü’r-Râye**, Dâru’l-Kıble li’s-Sekafeti’l-İslamiyye, Cidde, 1997, 1.baskı

Zeylaî, Osman b. Ali, Fahrudin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik**, el-Matbaatu’l-Kübra el-Emîriyye, Kahire, 1313, 1.baskı

“Direksiyon Başında Uyurken Görüntülenen Şoföre 2 ay 15 gün Hapis”
17.11.2013 <http://www.milliyet.com.tr/direksiyon-basinda-uyurken/gundem/detay/1793561/default.htm> (30.12.2018)

“İşyerinde Uyuyan İşçiye Yargıtaydan Kötü Haber” 20.02.2018
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/isyerinde-uyuyan-isciye-yargitaydan-kotu-haber-40747486> (29.12.2018)

“Uyku Sırasındaki Cinayetlerin Nedeni Çözüldü” 09.09.2003
<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/uyku-sirasindaki-cinayetlerin-nedeni-cozuldu-38495572> (01.01.2019)